

# M N E M O S I N A

Recull nacional i internacional de notícies, opinions i programes sobre memòria col·lectiva



Nº 95

13.04.2018



## MEMORIA HISTÓRICA

# BCN celebra la tercera Primavera Republicana

|| EL PERIÓDICO  
BARCELONA

El primer tinent d'alcalde de Barcelona, Gerardo Pisarello, i el comissionat de Programes de Memòria, Ricard Vinyes, van presentar ahir la tercera Primavera Republicana consecutiva, que es farà a partir de dissabte, aniversari de la proclamació de la Segona República, amb actes «que evoquen valors republicans de llibertat, igualtat i fraternitat».

Vinyes va anunciar que els actes inclouran l'ofrena floral a la plaça de la República -abans Llucmajor (Nou Barris)- i una festa diumenge al nou carrer de Pepe Rubianes (Barceloneta). La capital també tindrà senyalització històrica i de memòria en «llocs emblemàtics vinculats a personatges, fets i llocs representatius del republicanisme», va dir Vinyes, com el del president Lluís Companys i el sindicalista Àngel Pestaña, Ferrer i Guàrdia (castell de Montjuïc) i Conrad Miret, i llocs com la presó de dones de Trinitat i la plaça del Cinc d'Oros. ≡



10 Abril, 2018

# La consulta acumula deu recursos i encara no té data

>> VE DE LA PAGINA ANTERIOR

bre el futur del solar veï de l'hotel Rec Comtal i la possibilitat de construir habitatges al 22@. Les dues preguntes necessitarien obtenir el suport de 27 dels 41 regidors que hi ha al ple, però els comuns són 11 i tan sols tenen assicurat el suport dels cinc d'ERC, i en la primera pregunta. La majoria de grups de l'oposició no veuen clar que es gastin entre 2,5 o 5 milions d'euros –no hi ha una xifra oficial– en una consulta que, la majoria, veuen més política que efectiva i amb un desenvolupament força tèrbo.

També hi ha dubtes sobre la data: sempre s'ha dit que se celebraria abans de l'estiu, però el fet que el Consistori assumís part de la logística després que el Tribunal Català de Contractes del Sector Públic decidís, al gener, suspendre el procediment de contractació de la logística després d'un recurs presentat per l'empresa 3CS, fa temer, fins i tot internament, que no es puguin complir els terminis. També cal tenir en compte que l'accord per celebrar la consulta s'ha d'adoptar dins dels sis mesos anteriors a les eleccions locals. I el que se sotmet en el ple d'avui només és l'aprovació de les preguntes de la consulta.

Tot i que posser el que genera més incertesa és l'embolic judicial a què ja s'enfronta i que podria deixar en l'aire tot el procés, fins i tot després que se celebri. I és que la multiconsulta ja col·lecciona deu recursos judicials, interposats per diferents actors els últims mesos, si bé al govern municipal hi veuen una única mà: la d'Agbar, i una única causa: la municipalització de l'aigua.

El Consistori va rebre l'últim re-



La plaça de la República, antiga plaça Llucmajor, un dels referents republicans de Barcelona

## Primavera Republicana i 'desterrament' de l'almirall

■ Va recuperar el nom popular de Cinc d'Oros per a la cruïlla del passeig de Gràcia amb la Diagonal arrabassant-l'hi a Joan Carles I, va reconvertir la plaça Llucmajor en plaça de la República i ara, per tercer any, el govern d'Ada Colau ha programat una sèrie d'actes per celebrar la Primavera Republicana entre el 14 i el 21 d'abril.

Una de les novetats serà la senyalització d'espais clau en la història republicana de Barcelona. Diumenge hi haurà festa a la Barceloneta, on l'almirall Cervera serà defensat del nomenclàtor, al qual va ser incorporat el 1942. La seva plaça serà substituïda per la del còmic Pepe Rubianes en un acte que tindrà l'actuació de

Joan Manuel Serrat. La Primavera Republicana no està exempta de polèmica. El líder del grup popular, Alberto Fernández, va reclamar ahir que, de la mateixa manera que es recorden els crims del franquisme, caldrà trencar l'"amnèsia selectiva" que oblidà les txeques i la repressió republicana i anarquista.

curs ahir mateix, en aquest cas en forma de denúncia per prevaricació i malversació contra Colau per paralitzar la contractació del concurs de logística. El va presentar l'empresa 3CS, la mateixa que va interposar recursos contra els plecs del contracte de serveis de producció i logística. Rere els altres recursos hi ha Advocats Catalans per la Constitució, la Delegació del Govern a Catalunya, la Cambra de Concessionaris i Empreses Vinculades al Sector Públic, Agbar, la Societat General d'Aigües i l'Associació per a la Transparència i la Qualitat Democràtica.

Un embolic que estarà molt present durant el ple; també perquè, segons alguns membres del govern municipal, com que es tracta de dues preguntes motivades per la participació ciutadana interpretaren que cap grup no hi podrà votar en contra, atès que l'informe jurídic municipal assenyala que només es podrà denegar "si no s'adequa a l'ordenada".

### INCERTESA

**L'embolic judicial podria deixar enllaire el procés participatiu encara que se celebress**

ment jurídic". I a parer seu s'hi adequa... Tot i que no és així segons l'opinió d'alguns partits de l'oposició.

Mentrestant, la proposta ciutadana –les firmes de la qual no van ser validades per l'Ajuntament perquè alguns dels seus fedataris encarregats es van obrigar a signar els reversos dels impresos–, la que proposa que sobre el gimnàs Sant Pau del barri del Raval es construeixin habitatges socials, prova de trobar suports entre els grups polítics per poder tirar endavant al marge de la multiconsulta. Ahir els seus responsables van explicar que les converses amb el PDECat, ERC, Ciutadans, PSC i la CUP avancen satisfactoriament, i que confiuen que els grups plantegin, al ple del mes de maig, que l'Ajuntament comprí la finca perquè la seva iniciativa pugui prosperar. ■



<http://www.bonart.cat>

10 abril 2018

## **La Primavera republicana a El Born CCM**

L'Ajuntament de Barcelona, a través del comissionat de Programes de Memòria, celebrarà La Primavera Republicana al llarg de la setmana del 14 al 21 d'abril, amb diversos actes commemoratius que evoquen i volen celebrar els valors republicans de llibertat, igualtat i fraternitat. S'han preparat aquestes activitats: La Vetllada Avenir. Teatre anarquista, a El Born CCM; concert de Pony Bravo i Rocío Márquez a l'esplanada del Born; concert de Marina Rossell a El Born: "Dones i Segona República. Commemoració del 87é aniversari de la II República" i l'exposició "Montserrat Roig 1977. Memòria i utopia"

### ***La Vetllada Avenir. Teatre anarquista, a El Born CCM***

Taula rodona: Anarquisme, cultura i teatre, a la sala Moragues, el dia 11 d'abril a les 19 h. gratuït. Presentació del llibre "Teatre anarquista" de Felip Cortiella; lectura dramatitzada de l'obra La parella ideal, de Felip Cortiella a la sala Moragues, dimecres 11 d'abril 20 h, gratuït i concert líric amb Griselda Ramon, que interpretarà peces de Wagner, Clavé i Morera, i el pianista Àlex Jordi. Plaça Comercial, 12, dimecres, dia 11 d'abril 21.15 h, gratuït.

Com a tret de sortida, El Born CCM organitza La Vetllada Avenir Teatre anarquista l'11 d'abril i que s'inspira en les vetllades organitzades en diversos teatres del Paral·lel, en les quals, a més de donar a conèixer drames socials d'autors com Mirabeau, Ibsen o Felip Cortiella, també s'hi realitzaven conferències i altres activitats per difondre els valors anarquistes entre els obrers barcelonins i alguns membres de les elits culturals de l'època.

La vetllada que tindrà lloc a El Born constarà d'una taula rodona en què s'aprofitarà per presentar l'edició del Teatre anarquista de Felip Cortiella (Arola Editors / TNC), d'una lectura dramatitzada de La parella ideal del mateix Cortiella –una de les primeres obres explícitament feministes del teatre català i que no va ser estrenada per la negativa del moment–, i d'un concert líric de Griselda Ramon i el pianista Àlex Jordi amb peces de Wagner, Clavé i Morera.

### ***Concert de Pony Bravo i Rocío Márquez a l'esplanada del Born***

El 14 d'abril, a les 20:00 hores, tindrà lloc a l'esplanada del Born un concert per ballar de la mà de Pony Bravo i Rocío Márquez. Rocío Márquez, una de les figures més rellevants del flamenc contemporani, molt compromesa amb les lluites a favor dels refugiats o els feminismes, unirà el seu art amb Pony Bravo, un dels grups de rock que ha sabut unir la tradició andalusa amb el pop contemporani. La commemoració de La Primavera Republicana clourà el dia 21 d'abril amb un concert-espectacle dirigit per

Marina Rossell sobre Dones i Segona República, a El Born, en el marc de l'exposició dedicada a Montserrat Roig 1977.

***Concert de Marina Rossell a El Born: “Dones i Segona República. Commemoració del 87é aniversari de la II República***

El dia 21 d'abril, a les 19 h. (gratuït) tindrà lloc a El Born CCM un concert-espectacle de commemoració del 87è aniversari de la II República amb les cançons de la Marina Rossell amb la participació de l'actriu Silvia Bel que interpretarà, acompanyada d'accions poètiques amb dos ballarins, textos de Victor Català, Mercè Rodoreda, Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig. Escriptores que van des del noucentisme, la guerra civil, la dictadura, l'exili, la transició i la democràcia. Amb la direcció escènica del coreògraf Ramon Oller.

La direcció artística d'aquest espectacle anirà a càrrec de Marina Rossell i tindrà lloc al vespre a l'interior de El Born CCM en el marc de l'exposició “Montserrat Roig 1977. Memòria i utopia” que es pot visitar fins al 3 de juny.

## **Barcelona celebra La Primavera Republicana per defensar "ideals democràtics de la ciutat"**

BARCELONA, 9 Abr. (EUROPA PRESS) -

El primer tinent d'alcalde de Barcelona, Gerardo Pisarello, al costat del comissionat de Programes de Memòria, Ricard Vinyes, han presentat aquest dilluns la tercera edició consecutiva de la Primavera Republicana, que tindrà lloc des d'aquest dissabte al següent i que albergarà actes "que evoquen valors republicans de llibertat, igualtat i fraternitat".

En roda de premsa, Vinyes ha anunciat que els actes inclouran la tradicional ofrena floral a la plaça de la República --en el districte de Nou Barris-- i una festa popular aquest diumenge al nou carrer Pepe Rubianes, al barri de la Barceloneta.

Així mateix, Barcelona també disposarà de senyalització històrica i de memòria en diversos "llocs emblemàtics vinculats amb personalitats, fets històrics i llocs representatius per al republicanisme", ha dit Vinyes, i ha afegit que la finalitat és destacar la tradició democràtica i popular de Barcelona.

A més, Pisarello ha destacat que en aquesta edició estarà present "la memòria de les dones, moltes vegades oblidades en la història o infrarepresentades", i ha esmentat com a exemples el concert previst de Marina Rossell en el Born en commemoració del 87 aniversari de la II República.

Amb La Primavera Republicana, Barcelona "vol defensar els valors republicans i reivindicar el paper dels moviments populars que lluiten pels ideals democràtics", ha conclòs Pisarello.

El tinent d'alcalde ha avançat noms que estaran presents en la senyalització històrica que s'inaugurarà, com el de l'expresident de la Generalitat Lluís Companys i el sindicalista Àngel Pestaña, i llocs com la Presó de Dones de la Trinitat i la llibreria Cinc d'Oros.



# Societat

BARCELONA



L'alcaldessa de Barcelona, Ada Colau, ahir durant el ple que va tombar el projecte del tramvia i la multiconsulta. FRANCESC MELCION

MARIA ORTEGA  
BARCELONA

*Game over* per a dos dels projectes estrella de l'equip d'Ada Colau: la connexió dels tramvies i la multiconsulta ciutadana que es volia celebrar abans de l'estiu. La cara de l'alcaldessa ho deia tot durant els plens d'ahir –un d'extraordinari i un d'ordinari–. El seu equip va entomar dues sonores bufetades per part dels grups de l'oposició en el que va ser, segurament, un dels seus dies més difícils del mandat. La primera catzellada, menys anunciada: els grups van tombar totes les preguntes que es volien incloure a la multiconsulta que el govern preparava per abans de l'estiu i que ara ha quedat buida de contingut. La segona, en canvi, era una patacadà anunciatà: la del protocol per enllaçar els tramvies des de Glòries fins a Verdaguer. Cap de les estratègies de pressió que ha desplegat durant aquestes últimes setmanes el govern municipal ha fet canviar el no que el cap de files d'ERC, Alfred Bosch, va avançar en una entrevista a l'ARA. El ple va fer oficial ahir el rebuig al projecte d'enllaç.

Tot plegat ha fet que l'equip de Colau hagi de deixar al calaix dos dels seus projectes estrella i que ahir entrés en el cos a cos amb grups com ERC pel no al tramvia, però també amb la CUP, que va votar en contra de preguntar a la ciutadania sobre la municipalització de l'aigua. Colau, que va agafar la paraula després de les dues derrotes, va tirar en

## Multiderrota de Colau en els seus projectes estrella

L'oposició tomba la proposta d'enllaç dels tramvies per la Diagonal i la multiconsulta de la primavera

cara als grups que actuessin guiat per motius electoralistes i que, en el cas de la multiconsulta, “facin el joc” a Agbar, que ha presentat una batalla de recursos per intentar frenar la votació i que ha invertit milions d'euros tant en aquestes denúncies com en campanyes de publicitat.

Després de la sessió i visiblement emocionada, l'alcaldessa va comparèixer al costat de les entitats que han impulsat iniciatives –i recollit un mínim de 15.000 signatures, 26.000 en el cas de l'aigua– i va denunciar que Agbar, a més d'interpol·sar denúncies, havia parlat també amb grups municipals per condicionar el seu vot. Així doncs, al final no serà necessari cap recurs per evitar la votació, ja que el mateix ple ha truncat el camí a la consulta. Tot just començar la sessió, el govern ja va anunciar que retirava les dues

**Aigua**  
BComú accusa Agbar d'haver torpedinat la consulta ciutadana

preguntes que volia incloure a la multiconsulta perquè no tenia suports. D'entrada, doncs, s'assumia que no es votaria ni sobre el canvi del planejament d'on havia d'anar l'hotel del carrer Rec Comtal per convertir aquella àrea en zona verda o equipament ni tampoc sobre la possibilitat de fer més habitatge públic al 22@.

Quan va començar el debat sobre la votació en general, però, ja es va veure que el gruix de grups negaven la major i s'oposaven a la manera com l'equip de Colau ha gestionat el procés. L'oposició també va acabar tombant les dues preguntes d'iniciativa ciutadana: sobre la municipalització de l'aigua i sobre el canvi del nom de la plaça Antonio López pel d'Idrissa Diallo, en record del noi que va morir al CIE de la Zona Franca. L'oposició va focalitzar les seves

crítiques en el cost que podia tenir la votació, d'entre 1,8 i 3 milions, i en el fet que només hagin formalitzat propostes entitats “afins” a Colau, com Aigua és Vida i Tanquem els CIE, i que no s'hagi plantejat una consulta sobre temes polèmics com els carrils bici o les superilles.

Resultat: la votació sobre l'aigua només va rebre el suport de BComú i ERC –la CUP hi va votar en contra en entendre que aquest compromís ja formava part del programa electoral de BComú i que el que es fa és demorar els canvis – i la del canvi de nom va sumar els vots del govern, ERC i la CUP. Tot va quedar rebutjat. La regidora de Participació Ciutadana, Gala Pín, havia presentat la votació assegurant que el que estava en debat ja no eren les preguntes concretes de la consulta, sinó “l'autonomia municipal” davant de “l'ofensiva judicial” d'Agbar. Ho va fer sota l'atenta mirada de les entitats proposants, que van seguir el ple des de la grada de públic i que, quan es va confirmar el vot contrari, van recriminar a l'oposició que frenés la consulta. “Per què us pagueu el sou?”, es va sentir retronar a la sala de plens.

Al procés de la multiconsulta li queda una única esclatxa, ja que segons el reglament de participació ciutadana del consistori els grups només podien haver votat en contra de les preguntes d'iniciativa popular si argumentaven que contraduien l'ordenament jurídic, cosa que no ha passat. Tot i que prosperi algun recurs, però, res no fa pensar que hi hagi marge de temps ni vo-

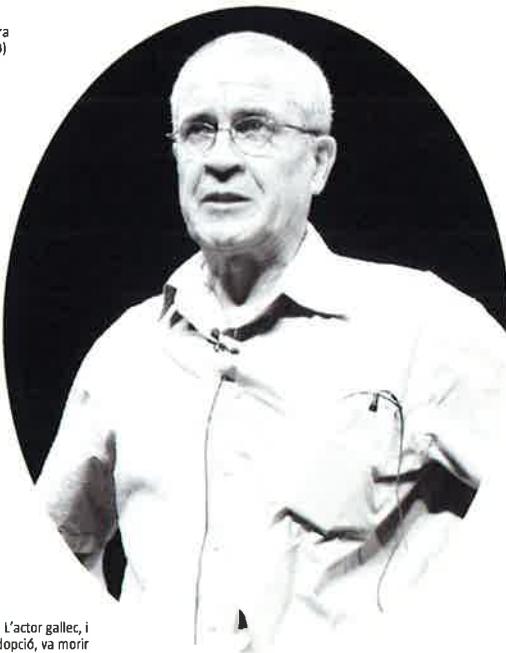
## PERSONATGES

# Els Cervera lamenten que Rubianes enfonsi l'almirall

**El marí.** L'almirall català d'adopció, va morir als 61 anys, a Barcelona



**El còmic.** L'actor gallec, català d'adopció, va morir als 61 anys, a Barcelona



L'almirall Cervera té més de 700 descendents a tot el món, agrupats en una associació que ha protestat davant Colau

#### D. MARCHENA Barcelona

Fa anys el *National Geographic* va publicar que al segle XIII Genghis Khan no només va tenir temps per crear l'imperi més important de la història: el 0,5% de la població mundial descendeix del

gran cabdill mongol. Poca broma amb els llinatges genètics...

La gran família dels Cervera, descendents de l'almirall Pascual Cervera y Topete (1839-1909), ha enviat una carta a l'alcaldessa de Barcelona, Ada Colau, per lamentar la imminent retirada del nomenclàtor d'aquest marí, il·lustre malgrat que va canviar el final de la història: aquesta vegada Goliat (*l'armada dels EUA*) va vèncer David (*l'esquadra espanyola*, que ell comandava durant la fuga i contundent guerra hispano-nord-americana del 1898).

El carrer Almirall Cervera, una de les principals artèries de la

Barceloneta, cedirà diumenge el seu nom al de l'enyora Pepe Rubianes (1947-2009). L'associació Família Cervera, que presideix l'economista Pascual Cervera de la Chica, besnet de l'almirall, no discuteix la idoneïtat de rebatejar un carrer amb el nom del genial còmic galaiocatalà, però es pregunta per què ha de ser precisament el del seu avantpassat.

L'associació es va crear fa 40 anys, i cada quatre celebra una convenció a Cadis, que el 2014 va inaugurar una escultura i un parc en honor a aquest militar a Puerto Real. A les últimes trobades hi han assistit entre 400 i 600 persones.

Els Cervera, amb un registre genealògic que es remunta al segle X, són més: uns 700, repartits per tot el món. El canvi del nomenclàtor és un "disbarat i un contrasentit", diu la carta de la família. "Es paradoxal -afegeix- que els que van ser històricament els seus enemics, els mambis (o insurrectes cubans), honrin la seva memòria i Barcelona no".

L'almirall i quatre dels seus germans van tenir descendència. Avui les cinc branques de la família s'estenen, a part de l'Espanya, per nombrosos països d'Europa i d'Amèrica, on el record de Pascual Cervera y Topete no crea

malestar. Els mateixos germans Castro l'han elogiat. Fidel el considerava un "heroi", malgrat que va passar a la història per una derrota sense pal·liatius. I Raúl defensa el seu paper en la batalla: "Li van ordenar un suïcidi".

L'illa llueix dos bustos seus, un al castell dels Tres Reys o del Morro, a Santiago de Cuba, i un altre al Museu de la Real Fuerza, a l'Havana. Cuba ha celebrat molts actes d'homenatge en record seu i dels espanyols (molts, catalans) que van morir a les seves ordres. El 1998, arran del centenari de la batalla, els cubans van rebre amb tots els honors el vaixell escola *Juan Sebastián Elcano*. Dos dels seus rebesnets formaven part de la tripulació.

Els fets del 1898, que van confirmar la decadència espanyola i la pèrdua de les colònies d'ultramar, van encoratjar la generació literària del 98, amb autors, com ara Antonio Machado, als quals Espanya els dolia. Pascual Cerve-

**"Resulta paradoxal que Cuba honri l'heroi i Barcelona no", diu la família en una carta a l'alcaldessa Ada Colau**

ra y Topete, que, com ells, també va veure venir el declivi de molt lluny, va ser nomenat ministre de la Marína el 1892 i va plegar per la falta de recursos el 1893. Cinc anys després el van enviar a defensar Cuba i afrontar-se als EUA (que ja havien destrossat una esquadra espanyola a les Filipines) amb els mateixos vaixells mal equipats que van forçar la seva dimissió com a ministre.

Sense prou carbó de qualitat, i fins i tot sense canons (el creuer *Cristóbal Colón* estava parcialment desguarnit), sis vaixells –un pàlid reflex de l'antic poder naval espanyol– es van enfrontar a la badia de Santiago de Cuba a una armada més nombrosa i moderna. Les xifres són eloquents. Els sis vaixells van naufragar o van embarrancar, hi va haver 151 ferits, 343 morts i 1.889 presoners (entre els quals el mateix Pascual Cervera y Topete i un fill). Per part dels Estats Units, només hi va haver un mort i dos ferits.●

## Barcelona acollirà el congrés d'agents de duanes més gran de les Amèriques

#### JOSE POLO Barcelona

El Congrés de l'Associació d'Agents de Duanes de les Amèriques (Asapra) es farà a Europa per primera vegada. La 36a edició de la trobada de l'entitat que agrupa 25.000 agents de duana de 21 països d'Amèrica Llatina, Espanya i Portugal es durà a terme a Barcelona entre el 5 i el 7 de juny. Estarà integrat dins del SIL, la fira de logística líder al sud d'Europa organitzada pel Consorci de la Zona Franca de Barcelona (CZFB).

"Volem apostar per tenir una bona connexió entre la Mediterrània, Europa i Amèrica", va dir ahir el vicepresident primer

d'Asapra, Roberto Fuentes, a la presentació de l'esdeveniment. "Estem començant una nova etapa per obrir Asapra en qual-sevol país del món", va afegir Fuentes.

Sota el títol *L'eficiència duanera, responsabilitat de tots*, la trobada abordarà les noves tendències del sector duaner. Per això es faran xerrades de 30 conferències internacionals a què assistiran als càrrecs del comerç mundial.

Una de les matèries que es tractaran serà la ciberseguretat. "És un dels temes que més preocupeixen el sector", va reconèixer el president del Col·legi General d'Agents de Duanes d'Espanya,

Antonio Llobet, que va recordar els "atacs informàtics que van patir algunes de les grans navilières mundials, que durant uns quants dies es van convertir en presoneres d'uns hackers".

Per la seva part, el delegat especial de l'Estat al CZFB, Jordi Cornet, es va mostrar satisfet per poder acollir l'Asapra. "És un honor", va assenyalar. Cornet va recordar que durant el SIL, que es farà al recinte firal de Montjuïc de la Fira de Barcelona i que aquest any celebra el 20è aniversari, sempre s'ha apostat per "bastir ponts logístics per als negocis, els contactes i el coneixement entre la Mediterrània i Amèrica Llatina". ●



Antonio Llobet, Jordi Cornet, Roberto Fuentes i Blanca Sorigué



9 Abril, 2018

Situado en la calle Avinyó, el Pitarra es el segundo restaurante más antiguo de Barcelona, con más de 125 años de vida. Ahora su futuro podría ser convertirse en un pub irlandés



## Pitarra se hace irlandés

El histórico establecimiento con 127 años de historia podría tener los días contados y convertirse en un pub cuando finalicen las obras que comenzarán esta semana ante la sorpresa de los barceloneses

Víctor Fernández - Barcelona

Algo está pasando con la memoria histórica da Barcelona cuando algunos de sus establecimientos han ido desapareciendo. Si hace unas semanas veíamos como caía El Ingenio tras no pocos intentos por hacerlo revivir, ahora parece que ha llegado la última hora del Restaurant Pitarra. Estamos hablando de un local con 127 años a sus espaldas, punto de encuentro de literatos en la barcelonesa calle Avinyó. Fue aquí, como dice todavía puede leerse en su fachada, donde tuvo su cuna el teatro catalán gracias al buen trabajo de Frederic Soler, conocido en el mundo de las letras como Pitarra.

El restaurante ha estado hasta hace cuatro meses en manos de los hermanos Roig. De ahí ha pasado a un nuevo propietario irlandés que tiene como objetivo convertirlo en un pub típico de su país y que se sumará a otros dos que ya tiene en la capital catalana. Fuentes consultadas por este diario afirman que los diferentes tesoros que se conservan en el

Restaurant Pitarra, todo un museo dedicado a la literatura, pueden tener los días contados porque no están previstos que formen parte de la decoración del local. Estamos hablando de una colección artística en la que podemos encontrar originales u obras gráficas de autores como Ràfols-Casamada o Modest Cuixart. A este fondo se le suma el dedicado al mismísimo Pitarra, con algunos originales de su puño y letra, como el de la obra teatral «Les joies de la Roser», además de la máscara mortuoria del escritor, el único al que se le ha dedicado una estatua en las cercanas Ramblas. El restaurante también posee una extensa biblioteca centrada en la Renaixença, así como algunos docu-

mentos de contemporáneos de Pitarra como Santiago Rusiñol. Su destino final, a día de hoy, es alarmantemente incierto.

El local por el que también pasaron nombres como los de Clavé o Zorrilla es poseedor, desde hace tres años, de la Medalla de Oro al Mérito Cívico. Sin embargo, nunca ha tenido el reconocimiento de Edificio Emblemático. Ese hecho puede permitir a la nueva propiedad a hacer cualquier tipo de reforma: desde cambiar el color de las paredes a modificar el mobiliario del histórico edificio.

Jaume Ciurana, del PDeCAT, aseguró ayer a este diario que se pedirá «una intervención urgente» a la alcaldesa Ada Colau para evitar el cierre del restaurante. Por su parte, Àngels Esteller, del PP, coincidió al afirmar que su grupo pedirá explicaciones a Colau por el cierre «de un referente de la ciudad». Asimismo Montse Ballarin del PSC cree, también en declaraciones a este medio, que «cuando hay equipamientos con valor, el Ayuntamiento debería adquirirlos».

**El establecimiento conserva una colección artística a la que hay que sumar varios manuscritos originales de Pitarra**



### Un superviviente en una calle demasiado turística

«Todo ha sido muy rápido», aseguraba ayer un cliente del Pitarra cuando se le preguntaba por lo que está viviendo el restaurante. Y es verdad porque en apenas cuatro meses se ha conocido su reconversión en pub irlandés en una calle en la que parece que buena parte de los comercios están dedicados a un tipo de turista concreto. Eso hace pensar que el local dejará de ser un símbolo del teatro catalán.



Arriba, el manuscrito de «Les joies de la Roser». Sobre estas líneas, retratos de algunos de los líderes políticos que han pasado por Pitarra

## PATRIMONI

## L'Ateneu Barcelonès es queda amb l'arxiu Pitarra

NÚRIA JUANICO  
BARCELONA

L'arxiu Pitarra, ubicat fins ara a l'historic Restaurant Pitarra del carrer d'Avinyó, es traslladarà a l'Ateneu Barcelonès. L'entitat, que ho va anunciar ahir, acollirà primeres edicions, manuscrits, cartes i dibuixos de Frederic Soler, conegut amb el pseudònim de Serafí Pitarra i un dels pares del teatre català. L'Ateneu rebrà tota la documentació bibliogràfica i part de l'arxiu pictòric que es conservava al restaurant. Una vegada tingui tots els materials, que formaran part del seu fons teatral, l'entitat els processara, restaurarà i digitalitzarà. L'anunci del trasllat de l'arxiu arriba després del rebombori que ha causat que el Restaurant Pitarra es pugui convertir en un pub irlandès. El local ha estat adquirit per uns nous propietaris, que volen fer obres al local, i per això haurien donat l'arxiu a l'Ateneu, amb la voluntat que es conservi i se'n faci difusió.

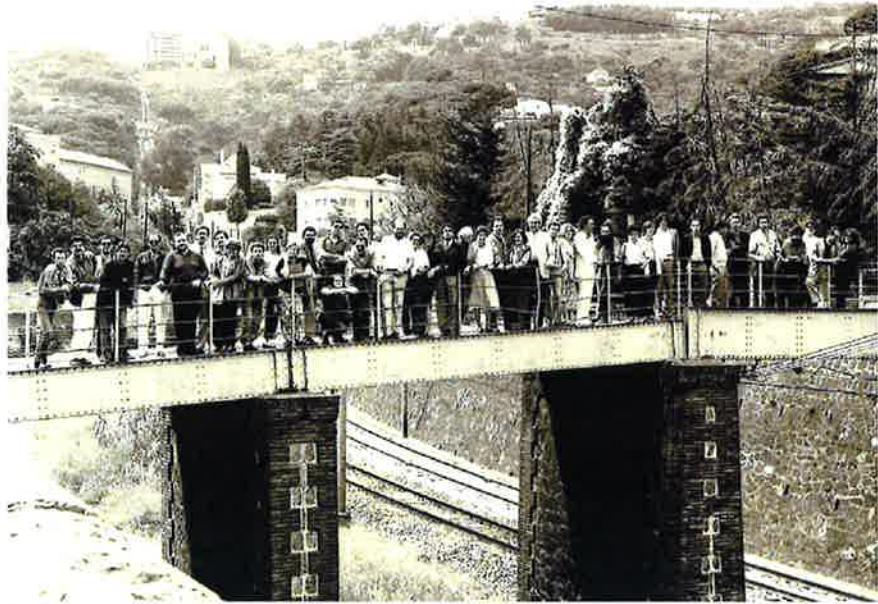
L'Ajuntament de Barcelona també s'ha interessat pel cas per preservar el valor patrimonial de l'immoble. El consistori es reunirà els pròxims dies amb els propietaris del restaurant per conèixer el projecte d'obres i saber què tenen previst fer amb la resta de materials literaris i artístics del local. Fonts de l'Ajuntament han explicat a l'ARA que la intenció del consistori és vetllar per la seva conservació. Sembla, però, que l'Ateneu ha anat més ràpid que l'Ajuntament de Barcelona per aconseguir l'arxiu del restaurant. El consistori deia ahir que el Museu d'Història de Barcelona només havia iniciat un primer contacte tècnic per conèixer l'abast del patrimoni i el contingut exacte dels materials.

Amb 127 anys d'història, el Restaurant Pitarra va ser propietat del dramaturg i escriptor Frederic Soler, que va heretar una relletgeria i la va utilitzar per aglutinar tota la intel·lectualitat de Barcelona. Durant la Renaixença el local va acollir les primeres tertúlies literàries de Barcelona i Valentí Almirall i Anselm Clavé, entre d'altres, n'eren habituals. Més tard el local va passar a mans de Jaume Roig, que es va dedicar a recuperar tot el que pogué recordar Pitarra, des d'originals de les seves obres com *El ferrer de tall i L'apotecari d'Olot*, fins a retrats o manuscrits. També va recuperar el logo de l'antiga botiga: un gat negre amb l'escut de Barcelona. —



L'interior del Restaurant Pitarra, situat al carrer d'Avinyó. AJUNTAMENT DE BARCELONA

## ART



Els professors i el personal d'administració de l'escola Eina, entre els quals hi ha Albert Ràfols-Casamada, al pont de l'estació del ferrocarril de Peu del Funicular l'any 1984. MANEL ESCLUSA/EINA

## La innovació de l'escola Eina contra la rigidesa del pla Bolonya

Poldo Pomés retrata l'esperit rebel del centre, que celebra 50 anys

ANTONI RIBAS TUR  
BARCELONA

La història de l'escola d'art i disseny Eina està marcada per almenys dues pel·lícules: el centre va ser fundat després que una gran part dels professors de l'escola Elisava emmarcessin perquè havien despatxat Romà Gubern després de projectar una pel·lícula prohibida per la censura, *Suspens*, de Jack Clayton i amb guió de Truman Capote. Mig segle després, un documental de Poldo Pomés titulat *EINA. L'esperit contemporani* evoca amb una trentena de testimonis l'esperit revolucionari del mètode pedagògic de l'escola i destaca com l'aplicació del pla Bolonya l'ha posat en crisi.

"El canvi de legislació en va fer fora molts professors", recorda el consierge de l'escola, Rafa Sánchez, al documental. "El pla Bolonya ha fet molt de mal", subratllava l'artista Jordi Colomer —que en va ser alumne i professor i ara és membre del patronat— en l'acte commemoratiu del 50è aniversari de l'escola, durant el qual es va estrenar la pel·lícula de Pomés. "Ni em vaig plantejar estudiar belles arts —afegeix—. Eina era una alternativa, els professors no eren professors, sinó artistes a qui els agradava estar amb els estudiants, i el sistema universitari s'ha endut tot això. Hi estudiaves perquè era interessant, no perquè et donessin un títol". El guió d'*EINA. L'esperit contemporani* és

del periodista Xavier Mas de Xaxàs i, com diu el dissenyador Enric Steegmann, fundador i professor de l'escola, és "una obra d'autor, no un film promocional".

La primera seu de l'escola Eina va ser la Casa Dolçet. L'any 1994 es van traslladar a l'actual, el Palau de Sentmenat. L'aplicació del pla Bolonya i els seus graus va arribar arran de la vinculació del centre a la UAB i va provocar que els professors que no tenien les titulacions necessàries per impartir classes en quedessin fora. "¿Fins a quin punt el reglatge és necessari i fins a quin punt es pot anar més enllà?", es pregunta l'artista Sergi Aguilar al documental.

### Classes "d'accio i passió"

Per a Valentín Roma, el director de La Virreina, la situació actual d'Eina reflecteix "la tensió contra l'homogeneïtzació dels estudis universitaris" i creu que la clau de la qüestió passa per trobar qui ha de ser "l'esperit de l'Eina actual". "Tenia l'energia d'una illa, era com un far on trobaven els millors arquitectes i dissenyadors de la ciutat, amb els quals podies debatre de tu a tu i trencar les normes", explica l'arquitecte Juli Capella. "Les classes eren d'accio, de passió. No tinc cap metodologia, he après sempre al carrer", diu Xavier Mariscal, que hi ha impartit classes de dibuix i va voler transmetre als estudiants aquesta energia carregada d'espontaneïtat. Precisament, Poldo Pomés ha volgut mantenir aquest caràcter natu-

ral filmando els testimonis en diferents ambients i incloent en algun moment el *making off* de les entrevistes. "En aquest documental he preferit que la imatge no fos tan perfecta", explica Pomés.

Entre els grans noms de la cultura catalana que van marxar de l'escola Elisava amb Romà Gubern hi havia el crític Alexandre Cirici Pellicer, que n'havia sigut el fundador; els artistes Albert Ràfols-Casamada i la seva dona, Maria Girona; Josep Maria Subirachs i els dissenyadors Miguel Milà i Amèrica Sánchez, i l'arquitecte Federico Correa. Per a l'arquitecta Beth Galí, estudiar amb aquest arquitecte va ser un "xoc". "T'ho feia qüestionar tot", subratlla.

"Una escola que t'enseanya a identificar els problemes és perfecta. Cal posar l'accent a aprendre a fer les preguntes correctes", diu Nikita Bashmakov, antic estudiant i professor de l'escola. Alguns dels altres professors de la primera etapa de l'escola van ser l'arquitecte Oriol Bohigas i el filòsof Xavier Rubert de Ventós. "Era com una escola de vida", recorda el dissenyador Mario Eskenazi. Per tirar endavant el projecte, cadascun dels fundadors hi va invertir 1.000 pessetes i, com recorda Dani Freixes, van posar l'escola a nom de l'arquitecte Josep Alemany perquè era l'únic que no estava fixat. "A Eina vaig començar a entendre el món", conclou l'artista Francesca Llopis, crítica amb les poques dones que apaixonen al documental. —

LA VANGUARDIA

09/04/2018 20:12

## PP critica la "amnesia selectiva" de Ada Colau en materia memoria histórica

Barcelona, 9 abr (EFE).- El presidente del grupo municipal del PP en el Ayuntamiento de Barcelona, Alberto Fernández Díaz, ha acusado hoy a la alcaldesa de la ciudad, Ada Colau, de padecer "amnesia selectiva" a la hora de "recordar las checas y la represión republicana y anarquista en Barcelona".

Según ha informado el PP en un comunicado, "expertos historiadores contabilizan 46 'checas' en la ciudad, instalaciones al margen de la ley utilizadas por el bando republicano para interrogar, torturar y asesinar a miles de personas por sus creencias ideológicas y religiosas".

Alberto Fernández ha afirmado que "si Barcelona reflexiona sobre algunas épocas de la memoria histórica, lo debe hacer de una forma plural y no silenciar las checas como pretende Pisarello". "Es necesario no olvidar episodios oscuros de la historia de la ciudad, tales como la influencia y la represión ejercida en las 'checas' en Barcelona. Estos hechos también deben formar parte de la memoria histórica, además de los crímenes del franquismo y de la dictadura", ha añadido Fernández.

En este sentido, el presidente del Grupo Popular en Barcelona ha reclamado, a raíz del inicio del programa de actividades "primavera republicana", la creación de unas jornadas "sobre la represión republicana y anarquista en Barcelona" en la que se incluya el papel de "las checas". Finalmente, Alberto Fernández ha considerado que "la memoria histórica debe servir para recordar, para no olvidar, ni repetir, pero nunca para reabrir heridas de una Guerra Civil, ya que si una guerra es una tragedia, entre hermanos lo es aun más". EFE

# Cultura

## MEMÒRIA HISTÒRICA



## LES OMBRES DE LA TRANSICIÓ Morts oblidats i assassins impunes

L'historiador David Ballester investiga la vida de 20 víctimes de la repressió entre el 1964 i el 1980

SÍLVIA MARIMON  
BARCELONA

El febrer del 1976 es va produir una de les mobilitzacions més importants de la Transició a Sabadell. El 12 de febrer, mestres, pares i alumnes van protestar, i la resposta policial va ser brutal; van rebre fins i tot els infants. El 19 de febrer, més de 6.000 persones van tornar a sortir al carrer a Sabadell i la reacció de la policia va ser, altra vegada, repressiva. Mentre al centre de la ciutat hi havia corredisses i esbatudes, David Wilson intentava protegir els alumnes de l'acadèmia FIAC, on donava classes d'anglès. Quan intentava abaixar les persianes, una bala de goma li va impactar al cap i va morir al cap d'uns mesos per les lesions. Tenia 37 anys i va deixar vídua i un fill. "El seu nom no surt pràcticament en cap relat de la Transició", diu l'historiador David Ballester, que acaba de publicar *Vides truncades. Repressió, víctimes i impunitat a Catalunya (1964-1980)* (Universitat de València). Ni el seu nom ni el de molts altres.

Wilson és una de les 20 víctimes de la repressió a Catalunya, moltes desconeixudes, que Ballester recull al llibre. Cap és víctima del terrorisme, sinó que van morir per la brutalitat policial, les tortures o assassinades per la ultradreta (amb la connivència activa o passiva de la policia). El cas de Wilson, que no pren part en la manifestació, no és excepcional. De les 41 víctimes que hi va haver a Espanya, 10 simplement passaven per allà. "La repressió va ser transversal i indiscriminada; moltes de les víctimes són ciutadans anònims que no militaven en lloc o no participaven en els fets", diu Ballester.

### Mort l'11 de setembre

Aquests morts no tenen plaques ni reconeixements ni noms de carrers. La majoria de les víctimes que apareixen al llibre de Ballester han sigut oblidades: "La política de memòria no existeix o és vergonyosament tardana i insuficient", diu l'historiador. Els únics que han lluitat per recordar els seus noms han sigut els familiars o les organitzacions on militaven. "Hi ha una gran falta de sensibilitat", denuncia Ballester.

**Paradoxa**  
"Els socialistes van ascendir els policies que els havien torturat", diu Ballester

**Oblit**  
"Les famílies se sorprenden perquè algú s'interessava per ells", afirma Ballester

Una de les víctimes més joves que apareixen al llibre de Ballester tenia només 16 anys quan un policia li va disparar un tret del calibre 38 per l'esquena. Gustau A. Muñoz militava al PCE(i) i era força actiu: va participar en l'acció de penjar una pancarta a Montserrat en protesta contra el consell de guerra a Els Joglars. L'11 de setembre de 1978 va anar a la manifestació alternativa que el Govern Civil havia declarat il·legal. Mai s'han aclarit les circumstàncies de la seva mort. Des del 1979, cada 11 de setembre se li ret un homenatge al mateix lloc on va caure mort. "Només volem que es reconegui que el Gustau va ser víctima de la força policial de l'Estat i que aquestes víctimes tinguin un espai en els llibres d'història", diuen els familiars del jove. Quan una vegada el germà del Gustau, Marc Muñoz, va protestar per la indiferència de les institucions, la resposta del diputat d'Unió Manel Silva va ser: "¿M'has de dir tu quan va acabar la Transició?"

Aquesta falta de sensibilitat no és excepcional. El 2014, Roberto Márquez, que va ser president de l'Associació Catalana de Víctimes d'Organi-

nitzacions, va demanar ajuda a Sonia Ramos, responsable de l'Oficina de Suport a les Víctimes del Terrorisme –que depèn del ministeri de l'Interior–, per als familiars de Juan Caso i José Muñoz. La resposta de Ramos, segons explica Ballester, va ser: "Si voleu alguna cosa que em vinguin a veure". Caso, de 25 anys i mare soltera, i Muñoz, de 16 anys, van ser assassinats per Salvador Durán Sánchez, cap comarcal de Fuerza Joven al Maresme, el 20 de novembre del 1980 a Cabrera de Mar. "Hi va haver connivència de les forces policials", diu Ballester.

### No hi haugut depuració

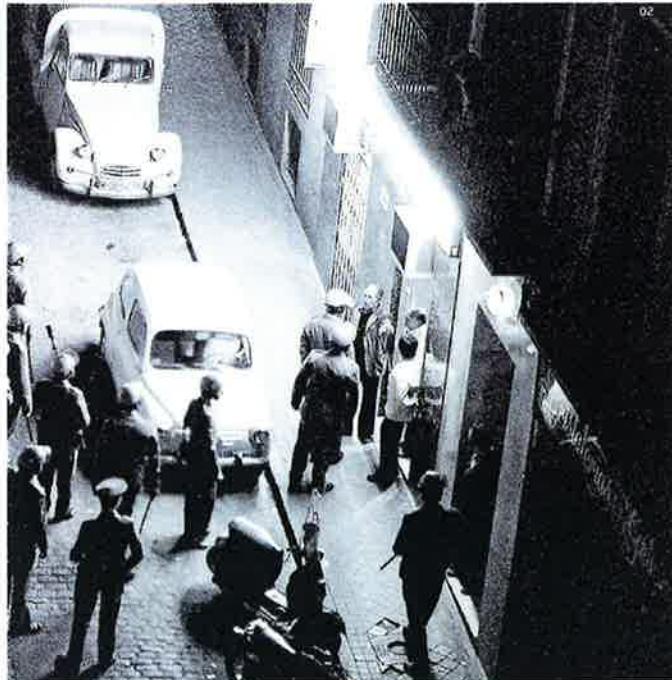
"La Transició va ser, segons el meu criteri, gairebé una obra mestra", va sentenciar l'expresident del govern espanyol socialista Felipe González. És un discurs que han repetit per activa i per passiva tant el PP com el PSOE. Però la Transició, que comença amb la mort de Franco i acaba el 1982, no va ser ni un model tan perfecte ni tan exportable. "La Transició s'ha manipulat en benefici del PP i el PSOE per muntar un sistema bipartidista", diu Ballester. Una de

**PICASSO HAURIA DEFENSAT LA CONSTITUCIÓ, DIU BANDERAS**

L'actor malagueny Antonio Banderas, que interpreta Pablo Picasso a la sèrie *Genius*, s'ha posat tant en la pell de l'artista que, fins i tot, s'atreveix a dir què pensaria sobre la situació actual a Catalunya. En una entrevista a *The Guardian*, l'actor



diu: "Picasso defensaria la llei i la Constitució". Quan el periodista li respon sorprès que Picasso es movia en cercles catalanistes i odiava Franco, Banderas diu: "La Constitució permetria un referèndum real".



les gransombres de la Transició és que no hi va haver depuració de l'aparell de l'Estat i es van mantenir els mateixos cossos de seguretat.

Tampoc s'han investigat moltes de les víctimes d'aquella època: "L'únic policia depurat és un dels germans Creix [famosos per com s'aplicaven a fons amb cops, cops de puny i tortures en els interrogatoris], que va acabar sellant passaports a l'aeroport del Prat -diu Ballester-. Hi ha molts altres Creix que no només no van ser apartats sinó que van ser ascendits". Quan els socialistes van guanyar les eleccions del 1982 es va produir una paradoxa: "Alguns militants van escriure a Felipe González queixant-se que estava ascendint individus que havien sigut els seus torturadors -afirma Ballester-. Havien corregut davant d'ells, els havien pegat i ara els ascendien. Els socialistes volien fer la mínima trencadissa possible perquè tenien por", afegix.

**Víctima del "gallet fàcil"**

De les 20 víctimes que recull el llibre de Ballester, 12 ho van ser per una pràctica que l'historiador descriu amb el nom de "gallet fàcil". És a dir, la policia va treure l'arma de foc de forma abusiva i sense que les circumstàncies ho requerissin. A José Luis Herrero li van disparar per l'esquena, a un pam de distància, quan l'estaven emmanillant. Ho recull la sentència de la sala tercera del Tribunal Suprem dictada el setembre del 1983: "La mort produïda s'hauria evitat si s'haguessin utilitzat la prudència i diligència mínimes que s'esperen d'un funcionari del Cos Superior de la Policia auxiliat per diversos

col·legues". Herrero tenia 29 anys i treballava com a mecànic quan la balala que li va disparar Sebastián Trapote Gutiérrez, actualment responsable de la policia espanyola a Catalunya i alemany jove sotsinspector del Cos General de Policia, el va matar. Va deixar una vídua, Pilar Torres, i set fills en una situació econòmica molt precària. Torres va haver d'ingressar dos dels fills en una institució. Arribar fins al Tribunal Suprem va ser molt difícil. Torres, que va aconseguir una indemnització de 420.700 euros, explica que es va passar dies sencers a les portes dels despachos, però ningú la va volia rebre. No es va rendir. A Madrid, per rebre la sentència, hi va anar en autocaravana amb els fills i el seu advocat, Marc Viader.

Ballester dona moltes xifres al seu llibre, però la investigació ha sigut un altre calvari. "En aquest país ningú sap on és la documentació policial [la denúncia] ni com accedir-hi. Molta de la informació que dono la vaig treure del Govern Civil quan l'arxiu era més accessible. Ara, si vols investigar, has de demanar hora i ho has de fer per escrit, i quan arribes a l'arxiu et trobes les carpetes sobre una taula. Però són els documents que ells hi han volgut posar i, a vegades, tot està barrejat o mal classificat".

Algunes de les famílies han volgut parlar amb David Ballester, però d'altres no han volgut tornar al passat. "La majoria de les famílies se sorprenden que algú es preocupés pels seus casos i han agrair molt que se les escoltés i s'expliqués la seva història", diu Ballester, que treballa en un documental sobre el llibre que s'emetrà per TV3. —

## Morts per culpa del "gallet fàcil" i de les tortures

**Manuel Fernández**

Quan feia un mes que l'havien contractat com a muntador a Construcciones Pirenaicas, empresa que treballava en l'ampliació de la central tèrmica del Besòs, a Manuel Fernández la policia li va disparar un tret al cap. Va ser el 3 d'abril del 1973 durant uns enfrontaments entre treballadors i forces policials. La policia va fer avanzar el seu sepe-li per evitar concentracions. Amics i companys van haver-se'n d'acomiar des de l'exterior. Quan algú va cridar "Va morir per cridar!" a les portes del cementiri van tornar les càrregues policials.



**Juan Gabriel Rodrigo**

Fill d'un represariat polític que havia lluitat en el bando republicà, Juan Gabriel Rodrigo va morir en caure d'un terrat quan estava a punt de fer 20 anys. El 5 de març del 1976 Juan Gabriel participava en la manifestació que es va organitzar a Tarragona en protesta pels Fets de Vitoria (la policia hi havia matat cinc obrers). Quan van començar les càrregues, va intentar fugir i el van perseguir dos policies que mai han sigut identificats. Mai es van aclarir els fets. Només se sap que va acabar caient d'un terrat.



**Luis Benito Embid**

El 29 d'octubre del 1964 Luis Benito havia anat a treballar a les oficines del Banco de Vizcaya a la plaça Catalunya. Quan va sortir amb dos companys més, es va discutir amb un taxista que els havia de portar a l'estació. Hi va intervenir un policia de paisà, i Benito va ser detingut. El van portar a la comissariada del carrer Hospital. Allà el van apallissar fins a deixar-lo inconscient. Ja no es va recuperar. Benito no tenia cap vinculació amb cap partit polític i va deixar dues filles petites, de dos i quatre anys. Tenia 30 anys.



**Adolfo Bárcena**

Bárcena va morir a Hostalric la matinada del 20 de febrer del 1977 i encara avui no s'ha aclarit el seu cas. Tenia 22 anys i li van disparar un tret després d'una estranya persecució amb la Guàrdia Civil. Bárcena havia sortit amb els amics i va deixar aparcat el seu cotxe a la porta del bar. La Guàrdia Civil volia identificar el conductor del vehicle i per immobilitzar-lo en van desinflar les rodes. Quan va pujar al cotxe, el van perseguir i li van disparar al tòrax.



**Roque Peralta**

Roque Peralta tenia 27 anys, estava casat i era pare de dos fills quan la policia el va matar a les portes de l'envelat de festa major de Súria, el 13 de juny del 1977. Aquell any hi havia tensió entre defensors i detractors d'un dels requisits: els nois havien de dur corbata, i les noies, vestit llarg. En algun moment, l'agent Francisco Ruiz Aguilera va colpejar amb el canó del fusell Peralta i quan aquest li va demanar explicacions en aixecar-se de terra el guàrdia li va respondre amb un tret mortal.





La Barcelona de la que no agrada presumir

# «El meu avi va estar a la txeca d'Escorza»

Uns manuscrits ocults en un llibre aporten una llum tètrica sobre les infames presons de la rereguarda de la guerra civil que BCN recorda amb comptagotes



► Roser Messa, amb el barret de copa del seu avi, Pere Freixas.

## BARCELONEJANT

CARLES  
Cols

La història de **Susana Frouchtmann**, que de nena va créixer supervisada per qui va ser la dona de l'artista de les tortures a Barcelona, **Alfonso Laurencic**, es va publicar en aquesta mateixa secció en plena Setmana Santa sense la pretensió llavors que hi hagués una segona entrega, però les txeques (perquè d'això anava aquell relat, sobre les terribles 45 presons i centres de tortura que l'esquerra va posar en marxa entre 1936 i 1939 en aquesta ciutat) són com les capsetes de mocadors de paper, n'estries un i surt el següent.

«El meu avi va estar pres en una de les txeques de **Manuel Escorza**»,

va reaccionar **Roser Messa** a Twitter després de llegir aquell relat. Escorza... Ni que fos només per la mençó d'aquest cognom valia la pena posar-se en contacte amb ella, ja que aquest passa per ser un dels més temuts dirigents de l'anarquisme a la rereguarda barcelonina, un personatge, per dir-ho finament, polèmic, i per dir-ho amb el refranyer, la constatació in extremis de no hi ha home dolent que no tingui alguna cosa bona.

A **Laurencic** el van afusellar al Camp de la Bota. **Escorza**, mil vegades més diable que ell, va fugir i es va exiliar a Xile, on va renéixer professionalment com a crític a la secció de cultura del diari *El Mercurio*. Diuen que els seus articles sobre les estrenes teatrals solien ser sempre feridors. Doncs és clar. Per descomptat. Amb els seus antecedents...

Igual que **Frouchtmann**, Messa va haver de sobreposar-se primer a

Pere Freixas va ocultar unes cartes en què explicava la seva detenció i tancament

Els textos narraven la violència sexual a què els guardians sotmetien les preses

Mil vegades més diable que Laurencic, Escorza va fugir a Xile i va ser crític teatral

un moment de sorpresa i estupefacció. La primera no sabia que la seva institutriu tenia un passat inconfessable. La segona no només no sabia que el seu avi, **Pere Freixas Badia**, va passar 12 dies en una d'aquelles presons d'inspiració soviètica, sinó que vivia a més en l'error de pensar que ell, el pare de la seva mare, havia sigut un convençut republicà i, al contrari, no ho era. La cosa va anar així,

**Messa** no va conèixer en persona el seu avi. Només va tenir amb ell una relació epistolar i unidireccional. Les cartes que ell va deixar amagades dins d'un llibre. Un dia, fa menys d'un lustre, la seva mare va trobar a casa un llibret, publicat el 1923, *Historias morales*, i com que sabia de la bibliofília de la seva filla, l'hi va regalar.

Adins hi ha algunes notes manuscrites i altres de mecanografiades del teu avi, li va dir. A l'obrir aquell llibre se li va obrir també la porta a aquella txecca de la FAI. «Al capdavant hi havia un individu de baixa estatura anomenat **Escorza**, natural d'Alcanyís, el qual no podia sostindre-se dret i caminava amb prou feines amb dues crosses. De tipus degenerat, geperut, estava a les ordres d'un altre superior, al qual comunicava i d'ell rebia les ordres de mort per telèfon». Era **Manuel Escorza**.

## Fundador d'una naviliera

L'avi havia fet diners durant el primer terç del segle XX. Va fundar una naviliera dedicada al trànsit de mercaderies. Quan Europa estava immersa en la primera guerra mundial, Barcelona va ser un excel·lent port per fer fortuna. Quan el 1936 va començar al guerra civil a Espanya, la ciutat va passar a ser un lloc en què de la nit al dia es podia perdre tot per, per exemple i excepte que es fos mag de varietés, per usar barret de copa, i **Pere Freixas** el portava.

La neta encara el conserva, fabricat a l'antiga Casa Gasol, poca broma. Aquest barret era un senyal que no passava inadvertit per als diferents grups polítics d'esquerres que van ocupar els carrers de la rereguarda. Van entrar a casa seva, el van encanjar i se'l van emportar a la txecca.

A les seves cartes ho explica amb detall. Calcula que li van confiscar mig milió de pessetes en joies i diners en efectiu, una fortuna en aquells anys. Suposa que per això va





8 Abril, 2018



Freixas, amb el barret de copa que ell va dur a la txeca, en una festa familiar.

RODRÍGUEZ MESSA

sortir viu d'aquell infern, perquè es van donar per ben pagats.

El més interessant dels relats en primera persona que **Roser Messa** va trobar dins d'aquell llibre no és només el que li va passar al seu avi, sinó, sobretot, el que va veure. El següent paràgraf n'és un exemple esgarritós. Llegit sobre la quartilla manuscrita original, fràgil i envellidada després de 80 anys adornada entre les pàgines d'un llibre, fins i tot impressiona més.

#### «Vil burgès»

«La mateixa nit de la meva llibertat i en el mateix cotxe van pujar el farmacèutic senyor **Surós**, germà del catedràtic del mateix nom, per haver-lo trobat en les llistes del partit radical va ser acusat i condemnat a mort. També van condemnar a l'última pena el meu amic **Francisco Puigol Campins**, natural de Vilassar de Mar i director de la fàbrica del vidre de Badalona. El van acusar devil burgès, amb els càrrecs que havia tractat malament els treballadors. Al desgraciat li van lligar una sogra al coll i el van portar arrassegant més de dos quilòmetres per carretera fins que la corda es va trencar i llavors, un cop aturat l'autò, van fer baixar **Surós** perquè veïns al penjat. Mentre ho estava, el van cosir a trets, i el senyor **Surós** va quedar estirat en creu a sobre de l'altre. L'endemà es van poder veure els seus cadàvers al Clínic, un d'ells encara amb la soga al coll».

Després de la primera annexió d'Alsàcia i Lorena per part de l'imperi Alemany, els francesos van encunyar una expressió que va perdurar fins a la segona ocasió en què van tornar a perdre aquells territoris, ja durant la segona guerra mundial. «Sempre s'ha de pensar en això, mai s'ha de parlar d'això». Sobre molt del que va passar a la rereguarda barcelonina, sobretot en els dos primers anys de la guerra civil, ni s'hi pensa ni se'n parla. Això no és França. És Catalunya.

#### Tabú

En el relat de **Pere Freixas** que va trobar la seva neta **Roser** hi ha tres línies que criden especialment l'atenció, potser les que ho fan més. Abans d'elles, no obstant, l'avui explica la por que passaven quan la porta de la cella («masmorres immundes regalantigua per tot arreu») grinyolava de nit i l'obriren-se. «Sabíem que el que era cridat no tornava més». Però una cosa pitjor, més silenciada, pas-

#### la dada

## La topografia del terror que no s'exhibeix

**Pere Freixas** va estar pres en una txeca que, com les altres, no forma part de cap ruta de memòria històrica, ni que sigui per la decència de tenir aquí una versió barcelonina de la *topografia del terror* de Berlín. La de Freixas sembla ser, per la descripció, la presó i centre de tortura que estava situat ja a prop de la carretera de Vallvidrera, al costat del cementiri de Sant Gervasi. Va ser la txeca de Manuel Escorza i, per tant, no va ser cap d'aquelles que va perfeccionar per fer-les més insu-

sava a l'altre costat de la paret. Són les tres línies abans citades. «Les dones estaven en un departament contigu al dels guardians i més d'una nit van sentir horrorites les seves demandes d'auxili en defensa del seu honor. Els seus horrors els esborrava la mort després».

Ja es deia en la primer capítol, el de **Laurencic**, que a Barcelona li agrada més recordar l'épica dels seus refugis de guerra que la infàmia de les seves txeques. El mateix succeeix en aquesta segona qüestió. Li agrada presumir de **Marina Gines**, la miliciana a dalt de tot de la plaça de Catalunya amb l'arma a l'espatlla, més que treure del silenci les violacions a la rereguarda. La violència sexual contra les dones sol ser un tabú en tota guerra fins que deixa de ser-ho, a Berlín amb l'entrada dels russos, a Corea durant l'ocupació japonesa, als Balcanes... Barcelona disimula, com si això no hagués succeït mai.

La majoria dels textos de l'avi **Freixas** estan datats el 1937. Explica el seu pas per la txeca de la FAI, situada a Sant Gervasi, però en episodis posteriors, meitat venjança, meitat teràpia, recorre els carrers de la ciutat i descriu amb inflamat sarcasm tot allò que observa. Per exemple, en una carta escrita l'estiu de 1937 va des de dalt del passeig de Pi i Margall fins a la part baixa de la Rambla i relata el paisatge de col·lectivitzacions que troba al seu pas.

El convulsiu mes de maig del 37 ja havia quedat enrere, és a dir, **Escorza**, com a anarquista, ja havia perdut part del seu

poder. La batalla a la rereguarda la van guanyar els estalinistes. Les purges van ser terrorífiques. Aquell capitost de torturadors que caminava amb crosses per culpa d'una poliomielitis, no obstant, no va fugir a Sud-amèrica fins que l'entrada de les tropes feixistes ja era imminent. Se suposa que es va emportar part del botí que havia confiscat a les seves víctimes.

Va morir a Xile el 1968, com a respectat crític d'art. L'any 2012, *Catalunya Ràdio*, després d'una pacient negociació, va aconseguir una entrevista amb la seva única filla, **Núria Escorza**. «Era l'hora més afectuós de la Terra», va assegurar en aquell programa la filla, que va esquivar el tèrbol passat del seu pare amb l'excusa que «a casa no es parlava ni de la guerra ni de política». Sembla que com a casa de **Roser Messa**, la neta d'una de les seves víctimes. ■



► Himmler, tercer per la dreta, en la visita a la txeca.

**portables per als presos Alfonso Laurencic.** Tan destacades eren aquestes últimes que, quan l'octubre de 1940 Heinrich Himmler va visitar Catalunya a la recerca del Sant Greal, ja que estava convençut que estava amagat a Montserrat, el cap de la policia de Hitler va sentir a parlar d'aquelles cel·les de la rereguarda barcelonina i va voler visitar-les.

Roser Messa, escriptora de vociació, ha publicatja un parell de llibres i va pel camí del tercer. En un d'ells, *Anecdòtar de Barcelona*, repassa aquest episodi, de la veracitat del qual dona fe un fotografia, per descomptat de la saga Pérez de Rozas, en què Himmler i diversos oficials nazis més posen en l'estret interior d'aquella cel·la en que Laurencic, tan recargolat, va sembrar el terra de totots de canó perquè els detinguts ni tan sols poguessin caminar.



## MEMÒRIA HISTÒRICA

# On és el brigadista Robert Hale Merriman?

Una placa recorda el combatent, assassinat a Corbera d'Ebre i de qui mai s'ha trobat el cos

SÍLVIA MARIMON  
BARCELONA

No ha sigut possible trobar les restes del brigadista nord-americà Robert Hale Merriman. Durant un any un equip interdisciplinari format per investigadors, arqueòlegs i estudiosos locals, coordinat pel Grup de Recerca de Didàctica i Patrimoni (DIDPATRI) de la Universitat de Barcelona, el va estar buscant a Corbera d'Ebre, on se suposa que el van assassinar la nit del 2 d'abril de 1938. Merriman tenia només 30 anys. "Teníem un testimoni que assegurava que l'havia vist mort i havia excavat la fossa. No havia vist com l'enterraven, però era molt creïble que les seves restes fossin allà", assegura el professor d'història Francesc Xavier Hernández Cardona, un dels responsables de la investigació. Malgrat que no n'han trobat el cos, ahir se li va voler retre homenatge: es va col·locar una placa commemorativa, obra de Mar H. Pongiluppi, al Poble Vell de Corbera, i es va estrenar el documental *Els darrers dies de Robert Hale Merriman*. A finals d'any també es col·locarà una rèplica de la

placa commemorativa a la Universitat de Berkeley. Ho ha demanat la rectora de la institució, Carol Tecla Christ, ja que Merriman va ser-ne alumne i professor.

Llicenciat en ciències econòmiques a Berkeley, on també va rebre formació militar, Merriman va viure la Gran Depressió als Estats Units i, a principis del 1935, va marxar a estudiar el model agrícola de la Unió Soviètica. Quan va esclatar la Guerra Civil, va abandonar la Unió Soviètica per lluitar amb el bàndol republicà i va ocupar el càrrec de cap de l'estat major de la XV Brigada. Va participar en algunes batalles a l'entorn de la defensa de Madrid, on el van ferir, va combatre a Belchite i després al front d'Aragó.

### Víctima d'una emboscada

Va ser en plena retirada, després de l'ofensiva d'Aragó, quan es creu que Merriman va ser assassinat. "Amb els seus homes va quedar encerclat entre Vilalba dels Arcs i Corbera d'Ebre i va caure en una emboscada quan intentava passar a l'altra banda de l'Ebre –diu Hernández Cardona–. No sabem si el van matar o el van capturar ferit, el van interrogar i el van executar després".



Una foto d'arxiu del brigadista nord-americà Robert Hale Merriman, assassinat l'abril de 1938. ARA

En aquell moment de la Guerra Civil els brigadistes no acostumaven a acabar a la presó sinó que eren executats. "Detenir un oficial nord-americà era un problema diplomàtic, el més fàcil era fer-los desapareixer", assegura l'historiador. També era habitual que l'exèrcit rebel, en arribar a una població, obligués els habitants a cavar fosses per enterrar els que eren assassinats. La mort de Merriman es va produir abans de la Batalla de l'Ebre, que va començar més de tres mesos després, el 25 de juliol de 1938. Va ser una de les més cruentes de la Guerra Civil: es calcula que hi van morir més de 30.000 persones i unes 70.000 van ser ferides. Al Priorat i a les Terres de l'Ebre s'han localitzat 123 fosses.

Merriman, explica Hernández Cardona, era un intel·lectual que es relacionava amb coneguts escriptors del seu país com Ernest Hemingway. "Merriman va inspirar el personatge de Robert Jordan, el protagonista de *Per qui toquen les campanes*". "Volíem recuperar el seu cos perquè Merriman és un mite. No ho hem aconseguit però ara hi ha la placa a l'entrada del poble i a prop d'on creiem que pot estar enterrat", diu Hernández Cardona. ■

VOL VIURE EN  
**#CATALUNYA LLIBERTAT**

# Catalunya feminista

**BIOGRAFIA** • La historiadora Betsabé García reivindica Maria Dolors Bargalló, una de les dirigents destacades d'ERC durant la República, en un llibre becat per la Fundació Irla **POLÍTICA** • Feminista combativa i compromesa, esdevé un nom cabdal en la lluita per la igualtat i contra el feixisme **TRANSCENDÈNCIA** • L'autora en destaca la dimensió com a pont amb Europa

Gemma Busquets  
BARCELONA

**D**esprés d'haver-la escoltat en un míting d'Esquerra Republicana a Arbúcies, el periodista i escriptor gironí Artur Vinardell al diari *L'Autonomista* el 9 d'agost del 1932 elogiava d'aquesta manera Maria Dolors Bargalló (Barcelona, 1902-Mèxic DF, 1980): "(...) l'heroïna principal del míting, la que va ésser més escoltada, la que va saber penetrar dintre la sentimentalitat dels oients, la que més sabé remoure la consciència del públic (...)." Els drets de brillant oradora de Bargalló –"parlava amb aplom i posava fervor en el que deia", escriuria el periodista Lluís Capdevila–, una de les propagandistes més apassionades d'ERC durant els anys de la República, l'han singularitzat. "La Bargalló, però, és molt més, és una figura cabdal en la lluita per la igualtat i contra el feixisme", reivindica la historiadora Betsabé García, especialitzada en estudis biogràfics i autora, entre d'altres, del llibre sobre la vida i obra de l'escriptora i periodista Montserrat Roig *Anv amb uns altres ulls* (Roca Editorial, 2016).

Reconstruir la dimensió i transcendència política de Maria Dolors Bargalló va valdre a Betsabé García la beca Macià 2016 que atorga la Fundació Irla. A principis de març es va presentar la biografia *Maria Dolors Bargalló. Feminista i propagandista d'Esquerra* (2018) amb la qual la seva autora, Betsabé García, "tanca un cicle", ja que, assegura, era un "personatge pendent des del primer llibre que vaig escriure".



Maria Dolors Bargalló, en un míting del Socors Roig Internacional celebrat al Teatre Olympia ■ IRLA

## Una dona en un món d'hommes

Maria Dolors Bargalló va treballar de modista i professora de confecció durant vuit anys, i set més com a funcionària pública a l'Ajuntament de Barcelona. Des de jove se significà políticament al costat d'Estat Català i posteriorment es va fer militant d'Esquerra. Articulista destacada, va escriure sobre la desigualtat entre homes i dones a diaris com *La Humanitat* i *L'Opinió* –hi publicarà *Les dones davant la llei* el 8 de maig del 1932–; també tenia un programa a Ràdio Associació sobre la dona i la història, i a Ràdio Barcelona un sobre l'orientació política femenina. En aquest sentit, va ser una gran activista per la lluita del vot femení. Durant la guerra civil, el novembre del 1937, va ser escollida presidenta de la Unió de Do-

nes de Catalunya. Un cop acabada la contesa, es va exiliar primer a França i després a Mèxic, on va treballar com a mecanògrafa i va continuar la seva vessant periodística.

Betsabé García destaca que Bargalló, de classe treballadora, "tenia 28 anys quan es va veure en l'obligació de tenir cura de la seva mare, una dona analfabeta –com tantes n'hi havia, massa– que va quedar vídua el 1930". I en aquest sentit, la biografa considera que Bargalló –que "va arribar a la política pel seu amor al país, a la terra i a la llengua"– va veure que Catalunya representava per a ella "l'esperança d'un país modern on les dones podrien trobar el seu camí vers la dignitat". Aquesta Catalunya era per a Bargalló "una dona per la qual valia la pena lluitar". ■

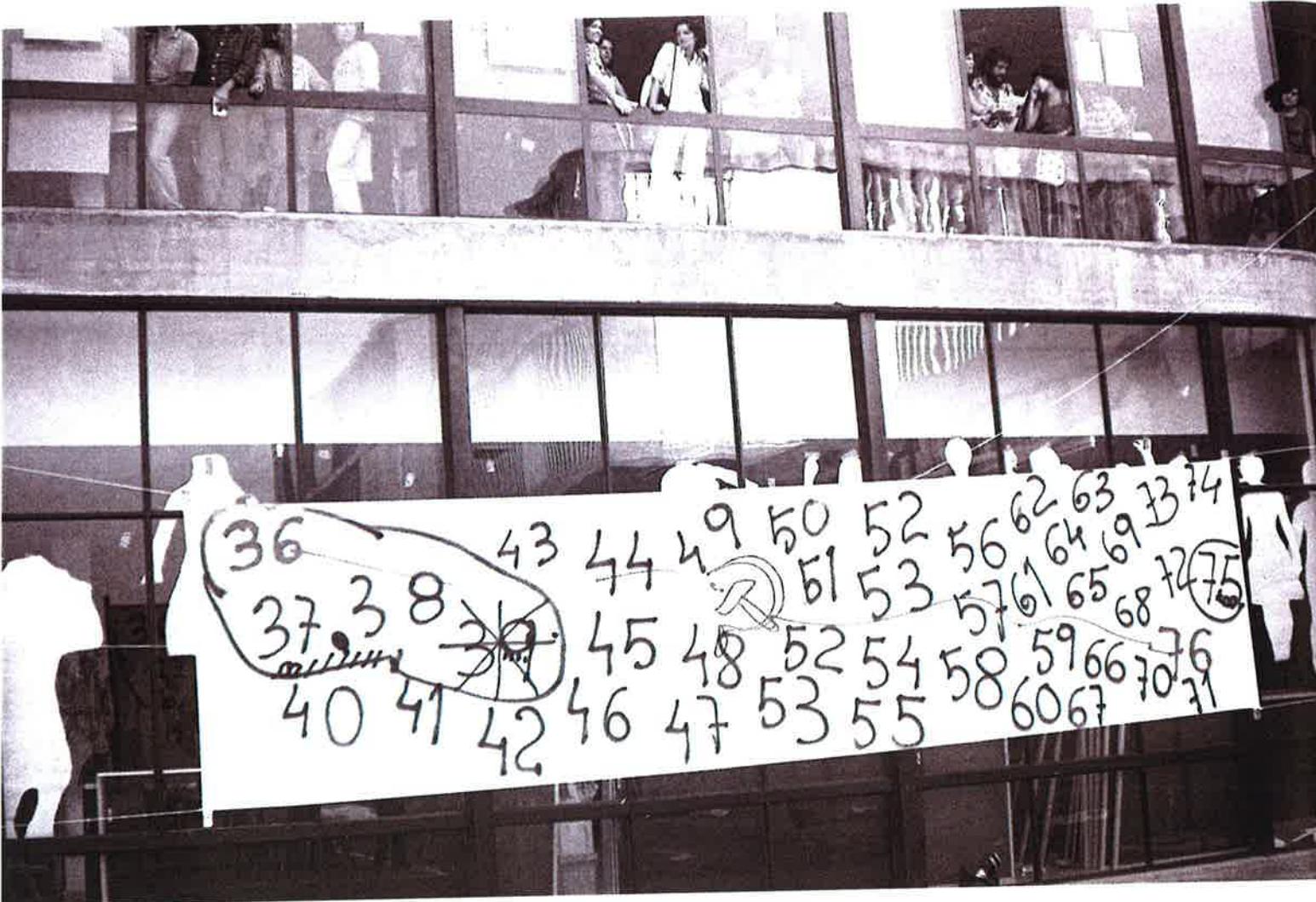
La dimensió política de Maria Dolors Bargalló es troba, segons la historiadora Betsabé García, a Europa. En aquest sentit, "quan el feixisme encara no havia colpejat Catalunya", Maria Dolors Bargalló es va afegir "al crít d'emergència mundial que hi havia a Europa contra l'auge del nazifeixisme".

La historiadora va rastrejar la pista del pas de Bargalló al Congrés Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme que va organitzar l'activista francesa Gabrielle Duchêne (1870-1954). El fons personal de Duchêne es conserva a Nanterre i Betsabé García hi va localitzar pamflets, cartes, retalls de premsa relativa a l'organització d'aquest congrés. Duchêne va enviar un telegramma, que es conserva a l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, durant la guerra civil a l'alcalde de Barcelona, Hilari Salvadó, per reclamar la presència de Bargalló. Per Betsabé García, es demostra la importància del personatge que biografiava: "La Bargalló era la Catalunya feminista, la peça que mancava en el trencaosques europeu en lluita contra la baràbia", ja que va ser la delegada catalana en el congrés contra el feixisme i va viatjar diversos cops a París.

## Documentació Inèdita

Betsabé García destaca de la investigació realitzada aquesta "documentació inèdita" i amb la qual es mostra com Bargalló havia estat "un pont entre Catalunya i Europa". L'objectiu de la biografia ha estat, doncs, "encaixar Catalunya en el context europeu en la lluita contra el feixisme". García afageix que en el fil de la història "per això moltes dones desapareixen, perquè ho fan a Europa". La professora d'història de la Universitat de Barcelona Queralt Solé posa de manifest, en el próleg de la biografia, que el cas de la Bargalló "és la punta de l'iceberg" i recorda que hi ha "noms i cognoms de dones que han lluitat pels seus drets i reivindicacions legítimes" i de les quals encara no hi ha cap estudi propi, que "seguir moltes d'elles se'l mereixen".

Per Betsabé García, "el cor de la història de Bargalló" és la "trajectòria d'una feminista". Entenia, expliça, les fotografies dels anys cinquanta de l'Orfeó Català de Mèxic, on "es veu una superba Maria Dolors, elegant, de cabell ros platí, sonriint, mirant de front a la càmera, dempeus al costat del president Josep Tarradellas". ■



# L'home del mostrari tèxtil **JOSEP PARDELL** i l'antifranquisme a comarques

Cristian Ferrer González

«Quan s'escrigui la història detallada del PSUC, Pardell hi ocuparà un lloc destacat. I tots els que vam compartir amb ell les vicissituds de la clandestinitat mai no l'oblidarem.»

Gregorio López Raimundo, *Treball*, juny de 1988

**E**l primer congrés del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) en situació de legalitat no va tenir lloc fins a quaranta-un anys d'ençà de la seva fundació, el juliol de 1936. Era el 1977 i els comunistes catalans celebraven el IV Congrés en plena eufòria per la finalització recent de la dictadura franquista i per uns resultats electorals que els permetien imaginar-se com un vector fonamental en el futur de la política catalana. *Amb la veu de tots* sintetitzava la idea-força d'aquell encontre, en què l'eficac maquinària clandestina, capaç d'impulsar mobilitzacions de masses en les pitjors condicions imaginables, deixava pas a un partit comunista de nou tipus; un partit democràtic i obert a la societat que es volia eix rector de la reconstrucció nacional d'una Catalunya plural i socialment avançada que tot just iniciava, aleshores, una nova etapa.

En els òrgans dirigents del PSUC sortits d'aquell congrés hi havia noms representatius de la societat civil antifranquista tenaçament reconstruïda durant la dictadura. Juntament amb intel·lectuals de renom com l'escriptor Manuel Vázquez Montalbán hi figuraven nombrosos lluitadors anònims d'arreu del país que, per primer cop, apareixien públicament amb noms i cognoms com a membres del comitè central del partit dels comunistes catalans. Hi havia gent com Josep Colomé (Reus), Magda Ballester (Lleida), Maxi Antequera (Blanes) o Fernando Torres (Tortosa), per mencionar-ne només alguns. Entre aquests darrers, els *anònims*, hi havia el nom d'un home amb gruixudes ulleres i de posat seriós que algú va definir com d'aspecte de venedor a domicili. Era Josep Pardell Bartolomé, de 69 anys d'edat; un home que havia dedicat més de la meitat de la seva vida a la lluita contra el franquisme. Són pocs els *psuqueros* que a l'àrea metropolitana de Barcelona recorden la figura de Pardell; tampoc no en són gaires els qui responen afirmativament a comarques, quan se'ls convida a recordar-lo. Això, és clar, canvia quan a aquests últims se'ls pregunta per Sitges, Roura o Serós, els noms de guerra que més profusament va utilitzar Josep Pardell durant les darreres dècades de dictadura. I és que la figura de Pardell resulta indissociable de l'organització comunista a les comarques catalanes, però la història del qual no es limita aquí.

#### UNA FIGURA ENIGMÀTICA

És poc el que coneixem sobre Pardell, en realitat. Tot i haver estat membre destacat el

PSUC durant la guerra i, molt especialment, en la clandestinitat, són escasses les referències biogràfiques que ens ajuden a la reconstrucció de la vida i *obra* del personatge. A aquest fet cal afegir-hi que no queda ni rastre dels seus documents privats, que podrien servir per a aproximarnos a la quotidianitat de la seva responsabilitat organitzativa a comarques. Junts amb algunes referències parcials en diversos testimonis orals i escrits de dirigents del PSUC durant el franquisme, el principal sosteniment documental d'aquest text són les cartes-informes que Pardell remetia amb certa periodicitat a la direcció comunista a França. Resulta sorprenent la humanitat que desprenden aquelles missives. Hom esperaria un to aspre i burocràtic en documentació d'aquesta naturalesa. Però no és el cas. En elles, contràriament, més enllà de valuosa informació sobre el desenvolupament organitzatiu de l'antifranquisme, també s'hi reflecteixen les preocupacions polítiques de l'emissor, els seus persistents problemes de salut i, en cert sentit, capturen part del caràcter del personatge. Tot plegat esdevé un prisma d'observació privilegiat sobre les intimitats d'en Josep Pardell, ja que per als *funcionaris* del PSUC a l'interior, el partit era el més semblant a una família i Pardell no tenia cap problema en obrir-se amb els de casa.

Josep Pardell havia nascut el 1908 a Palma d'Ebre, a la Ribera d'Ebre, en el si d'una família de pagesos pobres que havien migrat al Vallès per treballar a la indústria tèxtil. La família Pardell-Bartolomé no va trigar a arrelar al nou lloc de residència, ja que no eren els únics que havien emprès les rutes migratòries des del camp català cap als entorns industrials de les comarques de Barcelona. Tant és així que, sovint, s'atribueix al nostre personatge un origen sabadellenc, ja que va ser en aquella ciutat on va créixer i on va iniciar la militància sindical i política. Abans de la proclamació de la Segona República el 1931, el jove Pardell havia destacat com a defensor dels interessos dels treballadors des de la Federació Local de Sindicats de Sabadell, que estava vinculada a l'anarcosindicalista CNT. En aquell entorn va conèixer Josep Moix, una de les persones claus que propiciaria que la Federació Local de Sindicats trenqués amb la CNT i es vinculés a la UGT. Era l'inici de la Guerra Civil i de la revolució social a la rereguarda, quan es va estendre la col·lectivització i la gestió obrera dels mitjans de producció. En aquell context, la UGT apostava per apuntalar l'es-

**Cartell mural celebrant el 40è aniversari del PSUC, l'any 1976. L'emplaçament no ha pogut ser verificat, però podria correspondre a una facultat de la Zona Universitària de Barcelona.**  
Fotografia: Manel Armengol

**CRISTIAN FERRER GONZÁLEZ** (Barcelona, 1988) és investigador del Centre d'Estudis sobre Dictadures i Democràcies de la UAB. La seva recerca s'ha centrat en la història social i política de l'antifranquisme, en especial sobre el PSUC. Sobre aquesta temàtica ha publicat *Lluitadors quotidians* (2014). Aviat apareixerà *Sota els peus del franquisme* (2018), la seva segona monografia.

forç bèl·lic i el govern d'unitat antifeixista, política que en el pla organitzatiu es fonamentava en la constitució d'un partit únic del proletariat, el PSUC acabat de fundar.

#### EL COMPROMÍS ANTEIXISTA

Amb la desfeta de 1939, com tants altres, Pardell va emprendre rumb a l'exili francès. Allí, també com a tants altres, el va agafar l'inici de la Segona Guerra Mundial, el que era el mateix, la Guerra Civil espanyola amb unes altres coordenades geogràfiques, que no pas ideològiques. El convenciment dels republicans derrotats que a una victòria sobre Hitler li seguiria la represa dels combats contra Franco —aquest cop amb intervenció aliada— va propiciar que molts exiliats catalans i espanyols com Pardell s'enrolessin a la resistència francesa en contra dels ocupants nazis. La principal zona d'operacions on va actuar Pardell va ser la regió de la Dordonya, on el Partit Comunista Francès havia aconseguit organitzar una escola de comandants, la majoria d'instructors de la qual eren comunistes espanyols, molt apreciats per la seva experiència com a resistents.

Els republicans espanyols van ser els més compromesos en la insurgència *maqui* al sud-oest de França durant la guerra de 1939-1945, sovint en grups formats en exclusiva per espanyols i altres de mixtos, amb membres de la resistència francesa. Amb tota seguretat, Pardell va combatre amb la XV Divisió que comandava Vicente López Tovar, integrada el cos de franctiradors i partisans de mà d'obra immigrant de l'*Armée Secrète*. El maig de 1944 aquelles i altres divisions de la zona es van reorganitzar com a Agrupació de Guerrillers Espanyols, tot aconseguint una plena autonomia respecte a les divisions de la resistència francesa. A mesura que el gruix de les tropes alemanyes es retirava davant l'avenç dels aliats, els resistent, especialment els del migdia francès, aconseguien fer-se amb el control de departaments sencers. Allí van assegurar un cap de pont que els permetés fer el salt als Pirineus, equipats amb l'armament que havien reunit durant la contesa.

L'anhelada intervenció aliada a Espanya després de la Segona Guerra Mundial, però, no es va produir mai. La *realpolitik* pactada a Ialta entre Churchill, Roosevelt i Stalin consagrava la divisió del món en dues grans àrees d'influència, i Espanya havia caigut del costat occidental. Amb l'inici de la

Guerra Freda els comunistes passaven de ser els artífexs de l'alliberament del sud de França als principals enemics a abatre, cosa que atorgava a l'Espanya anticomunista de Franco l'estatus de potencial aliat del «món lliure», que no va trigar a afermar-se. Tot i el pas de guerrillers armats pels Pirineus entre 1944 i 1945, que perseguien forçar una intervenció aliada, els antifranquistes van començar a comprendre que ningú no vindria a ajudar-los i que, si volien acabar amb la dictadura, ho haurien de fer per ells mateixos. La lluita armada que organitzacions com el PSUC mantenien va anar perdent sentit a mesura que es conformava el món bipolar de la Guerra Freda. Amb la caiguda dels vuitanta dirigents del PSUC a l'interior, el 1947, la via armada va ser abandonada *de facto* com a opció estratègica i va començar a imposar-se la perspectiva d'una llarga guerra de desgast contra la dictadura de Franco.

#### UN HOME AVESAT A LA CLANDESTINITAT

Josep Pardell residia a París des del final de la Segona Guerra Mundial amb la seva muller i els seus dos fills petits. Allí havia mantingut el contacte i s'havia posat a la disposició dels camarades del PSUC. Mesos després de la sortida dels comunistes francesos del govern d'unitat, Josep Pardell va ser enviat a Barcelona amb el sobrenom de Rosselló. Era febrer de 1948 i amb ell viatjava Josep Gros, que actuava com a correu-enllaç del PSUC entre França i Catalunya. La comesa que se li reservava era reemplaçar Ibars [un reusenc de cognom Lleó], al capdavant del comitè de Barcelona. Com a nou responsable polític de l'organització barcelonina i com a dirigent forjat en el sindicalisme, havia de ser un dels encarregats d'assegurar que els militants obrers assumissin el nou posicionament del partit d'infiltrar-se en les estructures del sindicalisme vertical franquista. Que Pardell era un home amb idees pròpies ho mostra el fet que no va dubtar a enfocar-se a Gregorio López Raimundo, el responsable del PSUC a l'interior, contra el que considerava un error: per a ell, els sindicats verticals eren organismes feixistes i la infiltració de membres del PSUC en les seves estructures no ho canviaria pas. Com el comunista disciplinat que sempre va ser, però, Pardell va acatar la decisió del partit. La seva sorpresa va ser descobrir que ja hi havia comunistes exercint d'enllaços sindicals en diverses empreses de Barcelona, un

camí en el que les comarques, de les que aleshores se'n responsabilitzava López Raimundo, anaven molt endarrerides.

En els tres anys que Pardell va estar al capdavant de l'organització barcelonina la seva vida personal va quedar reduïda a les reunions amb els camarades del partit, ja que, per motius de seguretat, no era possible cap tipus de contacte amb la família. La seva muller i les dues criatures havien romàs a París, en un moment que la galopant inflació i les privacions pròpies de tota postguerra deixaven en no res l'ajuda que rebien del PSUC a França. Però l'amputació de la vida personal era quelcom que compartiren tots els clandestins de l'interior, i no sols Pardell. No fou fins que la direcció a França el reclamà que Pardell va poder retrobar-se amb la família. Va ser poc abans que una operació policial, l'estiu de 1951, desarticulés el PSUC de Barcelona, fent que el substitut de Pardell, Joan Pagès, caigués en mans de la policia. Va ser un cop molt dur pels comunistes. Des d'ençà, les organitzacions del PSUC a l'interior es reconstruirien de manera estanca, evitant el contacte entre elles, i vinculades directament amb la direcció a França.

Des de la distància de l'exili Pardell es va assabentar dels esclats de protesta a les universitats del 1956-1957 i de les onades de conflictivitat obrera d'aquells darrers anys de la dècada. Va ser després de les mobilitzacions de 1962 que es va requerir de nou la seva presència al país. La primavera d'aquell any fins a 400.000 treballadors de tot Espanya s'havien posat en vaga i els comunistes pensaven que, amb aquelles bases, era possible pensar en una aturada general obrera que precipités la declaració d'una vaga nacional amb la qual s'evidenciés la falta de suports a la dictadura, i aquesta es col·lapsés. Però si les vagues de 1962 havien mostrat les principals fortaleses del moviment antifranquista, també havien deixat al descobert els seus límits geogràfics. A excepció dels entorns industrials de Barcelona i de les zones mineres del Bages o del Mequinensa, les vagues de 1962 van topar amb el silenci expectant dels treballadors a Catalunya.

#### **EL REPRESENTANT DE COMERÇ ANTIFRANQUISTA**

El secretari d'organització del PSUC, Josep Serradell, altrettan conegut com Román, tenia clar que la falta de la resposta obrera a les vagues de 1962 es devia a la debilitat del partit a comarques i que els comunistes havien de preparar-se per la vaga general i

nacional a través de la seva presència arreu del país; no només als epicentres de la conflictivitat social, sinó també a la rereguarda. El nom de Josep Pardell va ressortir en aquell context per a tal missió. Li sobrava experiència en la clandestinitat i el seu paper al capdavant de l'organització de Barcelona a cavall de les dècades de 1940-1950 el feien una persona adient per a la feina. Li fou comunicat que havia de tornar a Catalunya i aconseguir un treball de representant, per tal de poder desplaçar-se per la rodalia de Barcelona i, a poder ser, també més enllà. A pesar que amb aquella feina guanyés pocs diners, el partit li proporcionaria l'ajuda fins que pogués adaptar-se a la vida de l'interior.

Donada per finalitzada l'època en què les organitzacions estaven connectades directament amb la direcció de França, però no entre elles, la comesa de Pardell seria coordinar les comarques i incorporar-les a la lluita contra el franquisme. L'expansió del PSUC més enllà de la Gran Barcelona es faria establint caps de pont en les principals ciutats i en les poblacions de major dinamisme per, des d'allí, irradiar sobre el territori circumdant. Aquell objectiu només seria possible si el PSUC es mostrava prou dúctil com per assemlar-se a la pluralitat del país i acollir en el seu si altres sectors socials a més de la classe obrera. Al temps que aquell procés transformaria el partit, els comunistes aspiraven a transformar la realitat social d'aquells entorns, molt especialment entre la pagesia.

Dos foren els epicentres des dels que Pardell, que s'emparava en la suposada dedicació de comerciant tèxtil, va començar la reconstrucció del PSUC fora dels entorns metropolitans: les ciutats de Lleida i Tarragona. Les bases de les que va partir eren força diferents i, per això, també ho foren les estratègies utilitzades. En general, la desarticulació del PSUC barceloní el 1951 no havia afectat l'organització de comarques, però, incapacitats com ho estaven els seus contingents militants, més veterans que els de la dinàmica ciutat de Barcelona, les agrupacions comunistes existents a comarques van tendir a caure en l'atonia i la inactivitat. La represa va venir, en el cas de Lleida, per la incorporació d'algunes persones inquietes de les generacions més joves. Aquests, impel·lits per nous interessos que la dictadura estava lluny de poder satisfer, van anar en busca dels vells antifeixistes per oferir-se a la causa de l'antifranquisme. De tal manera



que, quan Pardell va establir contacte amb els romanents de l'organització lleidatana, els veterans ja li van poder oferir una nòmina de joves per a substituir-los.

Entre ells, l'empleat Ventura Margó i tres obrers de la construcció emigrats a Lleida: Gabino Lozano, Francisco López i Paco Alarcón. El voluntarisme d'aquells joves, però, no podia suprir el desarrelament del gruix principal de treballadors de la *terra ferma*, la pagesia. Margó es feu càrrec del partit lleidatà des de 1963 i, si bé no tenia capacitat per treballar entre la pagesia, sí que va identificar aquells pagesos més inquietos i els posà en contacte amb Pardell. Entre ells, hi havia Pere Rosselló i un ex militant del POUM que havia intentat reorganitzar el Moviment Socialista de Catalunya al pla de Lleida, Vicenç Ximenis. Pardell li proposà integrar-se al PSUC i el responsabilitzà del front pagès, tot aprofitant els contactes que Salvador, com a partir d'aleshores se'l coneixeria entre les files comu-

**Josep Pardell, Josep Salas, Margarida Abril, Montserrat Roig, Rafael Vidiella, Lucia, Josep Serradell en un acte d'homenatge a Rafael Vidiella, a finals dels anys setanta. Fotografia: Fundació Pere Ardiaca**

nistes, tenia entre els treballadors de la terra a Bellvís i altres poblacions.

A la província de Tarragona el partit havia mantingut una certa base orgànica gràcies a l'actuació de Leandre Saún i, especialment, de la seva muller Carme Casas, que havien reorganitzat el PSUC a Terres de l'Ebre i l'havien posat en relació amb l'organització de Reus i Tarragona. Sobre aquelles bases, Ximenis i Pardell es van dedicar a establir contactes amb els camperols vinculats al món catòlic, socialist i catalanista per tota la Catalunya nova. La triangulació dels dos epi-centres on van començar a obtenir resultats, la zona baixa de l'Ebre i la vall del Segre, els va portar a establir les comarques de Tarragona com a punt d'encontre. El seu objectiu va ser potenciar un nou instrument de caràcter sociopolític per al camp que els permetés canalitzar el descontentament pagès i que, alhora, fes que el PSUC guanyés prestigi entre les gents del camp. Aquell fou l'origen de les Comissions Pageses, que si bé no es

fundaren com a tals fins al 1968, eren fruit de la formalització a nivell nacional català de les experiències prèvies dels anys 1964-1968.

### EL DESPLEGAMENT

Ni l'antifranquisme en general, ni el PSUC en particular, foren aliens als intensos canvis que estava experimentant la societat catalana dels anys 1960-1970. Un dels més significatius tenia a veure amb la gran mobilitat poblacional que s'estava donant a Catalunya. El principal destí dels nouvinguts del sud peninsular foren les ciutats del cinturó industrial barceloní, una província que en aquells anys va veure doblar la seva població. Però l'arribada d'immigrants també es va donar en ciutats com Reus, Tarragona, Girona, Olot, Ripoll o Lleida, que van experimentar problemes d'accés a l'habitatge, massificació i desenvolupament d'àrees suburbials segregades dels centres urbans anàlogues a les de la Gran Barcelona. Molts dels nouvinguts havien estat persones compromeses en el seu lloc d'origen i no fou inusual que aquests traslladessin el seu activisme —i fins i tot la seva militància— en el nou destí. D'aquesta manera, a les perifèries de moltes ciutats van aparèixer cèl·lules comunistes sense cap vinculació amb les existents en aquells indrets, que Pardell s'encarregà de cosir per engranjar el moviment.

Un altre reflex dels canvis socials que s'estaven produint tenia a veure amb l'accés als estudis superiors de sectors que, per primer cop, anaven més enllà de les classes dirigents. L'educació superior va convertir-se en un element que havia de permetre l'ascens social a fills d'empleats, treballadors de coll blanc o pagesos, que, no sense dificultats, van començar a alterar la naturalesa de les universitats. Per a molts, aquells anys de formació ho foren també de politització i de compromís antifranquista. Aviat es va valorar la importància estratègica d'aquests joves universitaris que ingressaven al PSUC, a qui el partit va impel·lir a estendre l'organització entre les seves amistats, veïns i familiars quan tornessin al poble.

Pardell va ser el supervisor, coordinador i, en última instància, l'avrador d'aquell procés. De les cartes-informe remeses a la direcció es desprèn la seva dedicació absoluta al treball polític. Aquestes missives eren per a ell l'únic contacte, si bé lateral, amb la vida que havia deixat a França. A través seu podia comunicar a la família el seu estat de salut o rebre'n notícies, com quan li fou comunicat,

en un *post scriptum*, que havia estat avi. El desplegament cap a noves zones va obligar el PSUC a reestructurar l'organització territorial. El 1968 Sabadell i Terrassa van deixar d'estar sota la responsabilitat de Pardell, al temps que el PSUC comptava ja amb presència arreu de Catalunya; una presència que es traduïa en la irrupció de moviments socials, tant de pagesos com d'obrers, que permetien als comunistes tenir una incidència pública que anava més enllà dels militants del partit. Només des de les base d'una organització que havia arrelat entre la societat civil s'explica la supervivència a l'estat d'excepció de 1969, que va deixar un saldo immens de detinguts i torturats, però que no aconseguí acabar amb l'organització. Una escomesa que va tenir un fort impacte a la ciutat de Tortosa, on bona part del comitè local havia estat detingut. Tot i això, el PSUC de Tortosa no va deixar d'iniciar nous militants, que van rellevar els que havien estat detinguts, mentre que la solidaritat econòmica amb sectors aliens als comunistes van permetre'ls llançar el seu primer butlletí local, que duia com a capçalera l'eloquent terme *Llibertat*.

### UNA NOVA FASE PER A L'ANTIFRANQUISME

El bienni 1969-1970 va evidenciar l'obertura d'una nova fase per a l'antifranquisme. El seu dinamisme arreu del país i la resistència mostrada al gir repressiu il·lustrava un canvi en la correlació de forces a favor de l'oposició. A aquelles alçades el PSUC comptava amb uns mil sis-cents militants a comarques, vint-i-cinc comitès locals amb vida regular i presència comunista a cent cinquanta pobles, dels quals setanta eren eminentment pagesos. En aquelles condicions, Pardell va proposar al ple del comitè central de gener de 1970 dotar de major autonomia les organitzacions locals del partit i que s'organitzessin en comitès de zona. Aquelles Comissions de Pobles, com se les anomenà, englobarien organitzacions locals i comarcals del PSUC i anirien substituint Pardell en la seva coordinació de manera progressiva. Des de 1972, quan la immensa organització lleidatana va deixar d'estar sota la responsabilitat de Pardell, la seva atenció preferent van ser les organitzacions de Tarragona i Terres de l'Ebre, on encara és més recordat amb el sobrenom de *Roure*. Aquells canvis apuntaven al gran salt que estava realitzant l'antifranquisme i, per a Pardell, va suposar una relativa relaxació militant que li va permetre de passar els mesos d'agost amb la família a París.

Necrològica de Josep Pardell publicada a *Treball* en el número de la segona quinzena de juny de 1988 i signada amb les inicials de Gregorio López Raimundo.

## Una dolorosa pèrdua per a la «vella guàrdia»

G.I.R

El 28 de maig ultim, una súria da conflicta va posar fi a la vida de Josep Pardell, militant històric del PSUC i un dels seus més emblemàtics dirigents en la clandestinitat. Josep Pardell, que moria a complir 80 anys d'aquells propulsos setmanals, va començar el seu treball sindicalista en els tallers de la CNT, a Sabadell, abans de la proclamació de la República, i junt amb un grup noucentista d'antics anarcosindicalistes, integracions pel nostre ressorgiment, Josep Moya va ingressar a la UGT, i després va ser secretari general de la Federació d'Indústria i Comerç de la guerra. Com la major part dels comunistes que van passar a França en pèndols a Catalunya, Pardell va participar en la lluita contra els ocupants, i va ser ferit en combats. Després, va trobar un altre lloc de comunitat catalana, va constituir una organització de base del PSUC. La llengüeta i l'espírit de sacrifici que caracteritzaven Pardell van portar-lo a ser nomenat per la seva comunitat a Catalunya i incorporar-se a la delegació del Comitè Central a l'exterior que es va reconstituir el 1947 després de la caiguda del SUU proposada per a acceptar-se en la nova dictadura. Va haver de deixar a França la seva esposa i dos fills petits, que van patir la seva poena privativa i lluitaren durant la seva absència.

Així, d'una manera que va arribar a mitjan 1948, va assumir la tasca de mantenir la relació amb els nous i organitzacions del PSUC en les consignes de l'exterior, tasca estatgeant. Una dolorosa pèrdua per a la vella guàrdia

peralment arriscada en aquella època en què hi havia, sevés controls a través d'autocars i vigília per variar un permís expediat per la polícia, permís que, com la resta dels documents, els amb qui era suspirat, era fabricat per part

Ramón de Segurera va aconseillar que Pardell tornés a França, i va complir les taques que li dava el seu PSUC i el seu sindicat, i va tornar a França, i va entrar a Catalunya legalment, a continuació treballant en la roba amb les organitzacions de cotutxos, tal com havia fet en la seva anterior etapa clandestina.

Per als companys que van tenir responsabilitats de direcció en les campanyes i noctis del PSUC a les comarques de Lleida i Tarragona, Pardell-Boschell per ells va ser durant molts anys el referent, la personalitat que els dirigia i els inspirava, amb tota qualitat, per ferlos de seguretat, era el seu col·lega

En arribar la legalitat, era objecte de cada cop més demandada com a membre del PSUC, i va ser llibertat de moviments cosa que va fer impossible que continués, com el pleno responsabilitat principal de direcció. Ambdós avui, el IV Congrés i el V repleguen mestreig del Comitè Central, i el V va ser designat membre d'honor del Comitè Central, a les reunions plenàries del qual no va faltar mai.

Pardell va mantenir fins a la mort la seva preoccupation pels més pobres, pobres i per la vila del PSUC. A pesar de la seva dificultat de moviments, venia sovint a la vila del Comte, i sempre amb una gran ganes, per fer-se informacions del seu entorn econòmic, contactar el poble, i uns moments efectuava per què la penya del poble no era la seva únicament d'interès.

Tot aquell temps va ser temps que quan va morir, va ser temps que Pardell era ben i sempre ben ammirat i respectat. Edificava-se gauda que va venir a la mort, que era una salut de seu ultima diada.

Pardell era un home fallit, casat amb una dona que van tenir un sort ambdós molt fort, especialment després de la mort de la seva esposa i genet de 1947, i amb expressió d'esperança d'aquells moments de transformació i de lluitar condicions.

Quan viscosa la breu època d'abdicació del PSUC, Pardell hi ocupava un lloc destacat. Tot i els que havia perdut amb els vaixells de la clandestinitat, malgrat



franquisme». La seva capacitat d'incidència no es va circumscriure a l'àrea industrial de la Gran Barcelona, sinó que també va aconseguir endegar el moviment antifranquista més enllà. La seva voluntat de galvanitzar els moviments de protesta en els àmbits comarcals —que gràcies a l'actuació d'uns moviments socials en gran part impulsats pels comunistes, trobaven cada cop més espais per expressar la seva desafecció— va portar el PSUC a fer un esforç considerable per estendre la seva influència i ampliar la seva capacitat de mobilització més enllà dels territoris on ja era hegemonic. Actuacions entre la pagesia o treballadors de petites indústries, que havien estat mera retòrica fins aleshores, centraren els debats i les actuacions del PSUC a comarques. L'antifranquisme a Catalunya va adquirir una indubtable dimensió nacional a mesura que avançaven els anys setanta, que, fet i fet, va contribuir a frustrar els plans de reforma del franquisme i en van impedir la continuïtat més enllà de la mort del dictador.

### EL LENT CREPUSCLE D'UNA GENERACIÓ

L'home d'ulleres gruixudes que figurava entre els cent setze membres del primer comitè central elegit en democràcia apareixia també entre el reduït grup de vint-i-set persones que formaven l'executiva del PSUC el 1977. Els problemes de visió de Pardell havien empitjorat en els darrers anys. Les ratlles oscil·lants a les cartes-informe remeses a les acaballes

En poc temps, els canvis havien estat gegantins. Si el 1970 tres de cada quatre nous ingressos al PSUC es produïen a organitzacions de la Gran Barcelona, una proporció equivalent al seu pes poblacional, al 1973 les comarques incorporaven el 43% dels nous militants comunistes. En la base d'aquests canvis, que suposaren un salt espectacular en moltes zones del país, hi havia l'haver contribuït a teixir un dens entramat social sobre el qual se sostenia el mateix antifranquisme. Un exemple eloquent el trobem a les comarques de Tarragona, on el PSUC va créixer fonamentalment a través de les activitats desenvolupades per la Joventut Comunista, una organització fortament arrelada en les xarxes associatives del Camp de Tarragona i que va permetre ampliar la presència del PSUC i de l'Assemblea de Catalunya a petites poblacions rurals de l'entorn. Les mobilitzacions per l'amnistia i en solidaritat amb els represaliats de cada nova escomesa repressiva del franquisme estaven ampliant les bases ideològiques i socials de l'oposició, incorporant-hi sectors blancs formats per petits grups nacionalistes de caràcter democratacristià o socialdemòcrata, lligats a personalitats dels pobles i ciutats que treballaven com a metges, advocats o botiguers.

En aquell context, el PSUC va veure's en condicions d'impulsar i liderar un ampli moviment per acabar amb la dictadura, que li va fer guanyar el títol de «partit de l'anti-

de la dictadura en són una bona mostra. L'home del mostrari tèxtil, que havia ultrapassat els setanta anys d'edat, ja feia temps que no es trobava en les millors condicions físiques per fer el treball polític. El III Congrés del partit, celebrat el 1973, havia demanat a un obrer que llavors iniciava la trentena que s'unís a Pardell en la coordinació de comarques. Era Maxi Antequera, que fins aleshores havia estat responsable de les comarques gironines. Antequera feia el salt al òrgans dirigents del PSUC i, en certa manera, se'l començava a preparar per substituir Pardell, amb qui fins al 1976 va estar recorrent Catalunya de nord a sud, vetllant per l'òptim desenvolupament de l'oposició.

Els canvis polítics que s'acostaven imposaven el relleu militant de tota una generació, molt més enllà de Pardell. Als de la generació de la Joventut Socialista Unificada, a la qual pertanyien Serradell, López Raimundo o el mateix Carrillo, encara els quedava metxa per cremar, però no als de les fornades anteriors. El mentor de Pardell, Josep Moix, només deu anys més gran, havia mort a Praga el 1973. Des que, al 1976, una operació mal resolta de cataractes gairebé li costés la visió, Pardell va anar abandonant progressivament les responsabilitats orgàniques al PSUC. És cert que se'l confirmà com a membre dels comitès central i executiu el 1977, però en el V Congrés de 1981 se l'elevà a la categoria de membre honorari del comitè central, juntament amb altres dirigents històrics com Reis Beltran, Josep Bonifaci, Luis García Lago, Narcís Julián, Josep Muni i Rafael Vidieila. Pardell es va mantenir al marge de les duríssimes confrontacions en el si del partit que van culminar amb la fractura del PSUC i la

constitució del Partit dels Comunistes de Catalunya, del qual va passar a formar part el seu camarada i amic Josep Serradell.

El juny de 1988, quan era a punt de complir vuitanta anys, s'extingia la flama de Josep Pardell, escassament divuit mesos després que faltés la seva muller. La mort de Pardell, que va coincidir amb la del president Tarradellas, reflectia el lent crepuscle de tota una generació. Una generació marcada per les duríssimes implicacions que la guerra i la dictadura van tenir en les seves vides. Molts d'ells van ser mereixedors d'homenatges i d'actes de record per part dels comunistes catalans, tant en vida com en mort. Però no en Pardell. Una necrològica a tres columnes signada per Gregorio López Raimundo, un gènere al que s'havia hagut d'avasar en els darrers temps, deixava veure aquell progressiu apagament generacional, amb el que considerava «Una dolorosa pèrdua per a la "vella guàrdia"», tal com titulava l'obituari.

En el sobri escrit de l'ex-secretari general del PSUC s'hi destacava l'origen de Pardell i la seva entrada al partit, la seva labor contra el nazisme a França i la seva incorporació a la lluita clandestina. Però errava amb les responsabilitats concretes de Pardell a la dècada de 1940, així com en el nom de guerra que més va fer servir en la seva comesa més significativa —que només s'esmentava molt superficialment. És a dir, aquella que resultaria més significativa per confirmar la dimensió del PSUC com a partit nacional de les classes populars, la que en garantia la presència arreu de Catalunya. Una tasca a la qual la contribució de Josep Pardell va ser decisiva. ■

## REVISTA DE LLIBRES / 82

**CARACTERS**

I AQUEST NÚMERO 82

Entrevista a Ignasi Mora per Isabel Canet Ferrer.  
Articles de Jovi Lozano-Seser, Lluís Alpera, Lluïsa Julià, Victor Obiols, Gaspar Valero...  
Jordi Marí: «A la recerca de l'*homo lector*» [sobre *L'assassi que estimava els llibres*, de Martí Domínguez].  
Pau Viciana: «El noucentista militant» [sobre *Josep Maria de Casacuberta: La construcció de la nació catalana*, de Faust Ripoll].  
Sebastià Bennasar: «Esperança Camps, la narradora que volia dragar ànimes» [sobre *La draga, d'Esperança Camps*].  
Maria Antonia Massanet: «La lògica inapel·lable de les pedres» [sobre *La condició lítia*, de Carles M. Sanuy].  
Iban L. Llop: «L'Alguer, terra de valencians».  
Sandra Obiols: «Cal no oblidar» [sobre *Vestides per a un ball a la neu*, de Monika Zgustova].  
Pàgines centrals dedicades a Caterina Valriu.

C/ Arts Gràfiques, 13 46010 València Tel.: 96 386 41 15 - Fax: 96 386 40 67 E-mail: caracters@uv.es

# Opinió i anàlisi

## Rosa Montero *Honrar a los muertos*

A veces me parece sentir el peso de nuestros antepasados hundiéndose entre las sombras. Aquellas mujeres y hombres guardan una historia digna del mejor relato.



**A**MENUDO SIENTO que estos artículos son como una playa en la que las olas depositan objetos venidos del tumulto del mar: nacarradas conchas, algas como flores o un inesperado patito de plástico. Quiero decir que hasta mi mesa, y supongo que hasta la de todos los columnistas, llegan numerosos mensajes que a veces contienen peticiones de ayuda pero que, sobre todo, son historias, relatos, fragmentos de vidas procedentes de un mundo tan vasto como el océano.

Hace unas semanas recibí una carta de papel escrita a mano. La enviaba Laura Savater desde Ciudad Real, y con una letra firme y clara decía lo siguiente: "No sé si esta carta pensada y repensada terminará en tus manos y si te interesará. Soy una mujer de 93 años que vivía en Barcelona cuando era una niña; allí pasé la guerra. Mi madre, como tantos otros, enfermó de tuberculosis y se tuvo que ir a un sanatorio en Castellón de la Plana. Escribía un diario del que he sacado fotocopias de la última parte (por aquello de la memoria histórica) contando su tristísimo viaje de regreso a Barcelona. Si te interesa me lo haces saber". Le pedí que me lo enviara, claro está: cómo no me va a interesar el ofrecioimiento de esta mujer nonagenaria, de esta conmovedora Laura que en los confines de su larga vida mira con amor el diario de su madre y piensa en darlo a conocer al mundo, en rescatarlo de la creciente oscuridad. Que otros puedan llevar en la memoria a la madre muerta, además de ella.

A los pocos días recibí las fotocopias. Son ocho y reproducen, ampliadas, las hojas cuadriculadas de un pequeño cuaderno de espiral. Imagino sus sobadas tapas de cartón azul. E imagino a la mujer joven y enferma que escribe, con una letra muy parecida a la de Laura, angustiadas palabras. "Esta noche pasada he llorado mucho porque me enteré de los bombardeos de Barcelona y pienso que no sé si tengo hijos o no (...) pues hace doce días que estoy aquí y no sé nada de ellos y esto es más de lo que puedo soportar". Y al día siguiente: "Hoy han bombardeado este pueblo (...) y no

cesan de llegar camiones cargados de soldados (...) han echado un bando en el pueblo prohibiendo terminantemente hablar de la guerra y al sanatorio han traído un aviso de que si se oyen sirenas no nos asustemos y que no se enciendan las luces (...) El miedo que tenemos todos no es para descrito" (sic). Hay algo en esas palabras tan sencillas y en la humilde cuadrícula que hace que te sientas transportada allí, a ese hospital de tuberculosos, a esos años de plomo, a la indefensión aterrizada de quien espera la llegada de las bombas (recordemos Siria, por favor).

La madre, en fin, decide abandonar el sanatorio y regresar a Barcelona. Junto a otras dos enfermas, intenta subir a un camión de soldados. Pasan más de 20 vehículos antes de que un conductor se apiade y las transporte, en un trayecto matador, hasta un pueblo cercano a Villafranca. El lugar está lleno de milicianos voluntarios que van para el frente de Teruel: "Había hombres hasta con el pelo blanco y también jovencitos de 16 y 18 pero todos con un entusiasmo grande". Hubo más carnaciones, más penurias. La mujer acabó en Valencia. Ahí termina el diario. Laura dice que murió sola, en 1942, en un hospital de tuberculosos de Murcia. Se llamaba Agustina Ortúño y tenía 45 años.

Honrar a los muertos. Es lo que hace Laura. Y lo que yo hago al contar todo esto. A veces casi me parece sentir el peso de nuestros antepasados sobre los hombros. Esa cadena de mujeres y hombres que fueron niños y crecieron y se sintieron felices y sufrieron; que compartieron comida o que se pelearon; que gozaron del fuego del conocimiento o se pudrieron de odio. Desde que el invento de la escritura nos sacó de la prehistoria hace 6.000 años, sólo ha habido 200 generaciones de humanos (si calculamos 30 años para cada una). Casi me parece verlos, una fila de individuos hundiéndose en las sombras. Ojalá pudiera nombrar a mis 200 antepasados para rescatarlos del olvido. Tantas vidas insignificantes y pequeñas, acumuladas a nuestras espaldas como granos de polvo, y sin embargo para cada una de esas personas su existencia fue enorme, fue un tesoro. Y en verdad lo es. Hermosa y breve vida. –EPS

ESTIMAT ANDERSEN

BERNAT CORMAND



# Trobar les paraules màgiques per a una història



MÀRIA PASCUAL DE LA TORRE / A BUEN PASO

No resulta fàcil que un àlbum infantil arribi a sorprendre positivament, encara que les prestacions de les llibreries n'estiguin plenes. De vegades, es té la sensació de buscar una agulla en un paller, ja que, tot i la sobreproducció de llibres d'aquest gènere, podríem comptar amb els dits d'una mà les novetats que tenen el punt especial que hi volem trobar. Però no s'ha de perdre mai l'esperança. De fet, la il·lustradora María Pascual de la Torre (Madrid, 1973) ens ha sorprès amb *Malacatú*, un àlbum que fa molt poc que ocupa un espai -esperem que prou visible- a les llibreries. Es troba en castellà i en la traducció catalana d'Albert Jané. Segur que als petits lectors els crida l'atenció el "Malacatú" de la coberta, en un cos de lletra generós, el bon dibuix d'un primerissim pla d'un

nen i la seva mare confrontats, amb una expressió desafiant. Potser també destacarà pel seu format marcadament apaïsat. A més -tot hi ajuda-, aquesta obra surt amb un premi sota el braç: el Concurs Internacional d'Àlbum Il·lustrat Biblioteca Insular de Gran Canària 2017, que des de fa dues edicions publica l'editorial independent A Buen Paso, garantia de bona qualitat.

Com si fossim espectadors en un teatre, observem com el petit de casa entra a la cuina carregat de joguines. Tot sembla tranquil; el gat jogueix amb algun objecte. Però és l'hora de rentar-se les dents i ell, sorrat, s'hi posa d'esquena, motiu pel qual mare i fill inicien un duel a base de divertits encanteris. Com aquell Harry Potter que, a cop de vareta màgica, llançava conjurs a tort

i a dret, aquí els dos personatges també deixen anar els seus: "N'estic tip, retip, siplitip. Prou! Ja no ho puc aguantar! Plasta de les dents, PLASTA DE LES DENTS!! Fi! Fa! Fu! Malacatú!", etziba l'un a l'altre, i de sobte a la mare li apareix un raspall de dents gegant per barret, cosa que desencadena un seguit de transformacions en una batalla campal domèstica plena d'humor.

## Passió per l'oralitat

Per construir aquest desafiament lingüístic, l'autora es va inspirar en les respostes enginyoses amb què la seva mare els sorpreria a ella i el seu germà per aturar-los les sortides de to. Sabem, també, que l'apassiona la saviesa i la màgia que arriba del passat a través de la tradició oral, com els contes, les cançons i els jocs de paraules. No hi ha dubte que Albert Jané també ha recorregut a la tradició, a més de la saviesa que li ve de sèrie, per construir aquests, diguem-ne, embarrubassaments, els quals broda en la versió catalana. En qualsevol cas, les paraules màgiques, per assolar l'efecte desitjat, necessiten força espai a la pagina, i en aquest àlbum de format gran i apaïsat ho tenen fàcil. A més, a la il·lustradora aquest format li permet mostrar-nos una visió panoràmica de l'escenari -la cuina-, apparentment estàtic fins al final, però que va prenent vida gràcies a la infinitat de detalls, petites històries paral·leles, que segueix que faran les delícies dels infants.

En aquest conte de desenllaç sorprenent -no el desvelarem-, el fill té cap de porc, d'ocell, de xumet, i la mare és un raspall de dents, una gàbia, una cafetera... Aquí el quotidíus es posa un barret de mag per explicar com les feines rutinàries més senzilles poden acabar essent motiu de conflicte familiar. Quantes vegades, de petits, havíem sentit: "T'he dit mil vegades que et rentis les dents!" I que no hi falti l'humor, aquest to que ja li coneixem a l'autora a *¿Dónde están mis gafas?* (Thule, 2012). Sigui com sigui, en un moment en què l'oferta de llibre infantil és plena de relacions maternofamilials edulcorades, de cors vermells i farcides de diminutius, ens alegrera que aquí se'n mostri una altra cara, ben diferent. I si cal, que la bruixeria faci de les seves. A María Pascual de la Torre, però, *Malacatú* no li ha sortit per art de màgia, o potser sí; l'hi haurem de preguntar. ☺

LLUÍS A. BAULENAS

## Dones a la guerra

Només una premi Nobel com Svetlana Aleksiévitx hauria pogut intentar un llibre com *La guerra no té cara de dona* -publicat ara a Raig Verd, traduït per Miquel Cabal Guarro-sense que les cames li fessin figura. És un document monumental, exhaustiu, oceànic, que desborda qualsevol plantejament propi del lector, que un cop s'hi fica queda com hipnotitzat. No ho hem comptat, però deu haver-hi centenars de testimonis de primera mà de les dones que van passar per l'exèrcit soviètic durant la Segona Guerra Mundial. Totes eren jovenissimes, frisooses per ajudar a salvar la pàtria de la invasió nazi. Eren noietes de disset o divuit anys en molts casos. Això provoca que el 1985, quan es va publicar aquest llibre, la majoria de les que van sobreviure a la guerra encara fossin活ives. I per això es crea l'efecte hipnòtic del seu testimoni. Majoritàriament, dècades després d'acabar la guerra, les àvies rememoren la seva passió juvenil per anar a la guerra i la seva decepció si no eren enviades a primera línia o eren obligades a fer cursets d'infermera. Hi ha partisanes, aviadores i francotiradores, precises, letals, explicant amb un orgull total el seu pas pel front. Aleksiévitx es limita a posar-lo el micròfon i deixar que s'expliquin (caixó sense treure mèrit a les seves reflexions ni a la descripció del procés de creació del llibre, extraordinari). No n'hi ha ni una que s'en peneixi.

## Un milió de guerres

Com els grans documentalistes, a cópia de sumar veu rere veu, al final apareix el missatge de l'autora: la presència d'un milió de dones en un exèrcit d'homes que feien la guerra d'una manera diferent. Que no s'esperi un punt de vista nou ni revisionista, perquè no hi és. Tot just ara anglesos i nord-americans accepten l'aspecte veniatiu del bombardeig de Dresden, i els francesos accepten que la Resistència no va ser tan generalitzada. Els soviètics, i ara els russos, encara no han fet autocritica, els més de vint milions de morts serveixen d'escut. Tampoc en fan les dones guerres del llibre (tot i el patiment i el menyspreu oficials posteriors). Però en aquest cas és ben igual. Podrien ser dones de qualsevol guerra, com les de la Guerra Civil espanyola. Posats a matar enemics, ho van fer tan bé o millor que qualsevol home. Com sempre. ☺



**Björn. Sis històries d'un os**  
DELPHINE PERRET  
Juventut

**E**n aquestes sis històries plenes de tendresa i d'humor, Delphine Perret mostra la vida del Björn, un os que viu en una cova, i els seus amics, que són animals del bosc. Amb un traç senzill, de figures simples i expressives, fa una oda a la naturalesa i a la contemplació, perquè de vegades la vida és això: disfrutar de les coses petites.



**El fil invisible de la natura**  
G. ACCINELLI /  
S. VIOLA Libros del Zorro Rojo

**E**ls éssers vius estan units per un munt de fils invisibles que expliquen les relacions que hi ha entre ells i també amb els humans. Els lectors descobriran aquests vincles a través de divuit històries increïbles, protagonitzades per animals de diferents espècies, que conviden a la reflexió al voltant del respecte per la natura.



**Escolto el món...**  
ROMANA ROMANOVNA ROMAN'YSHYNA I  
ANDRIY LESIV  
Zahorí Books

**A**quest àlbum de cotxes llampants, *Escolto el món...*, descriu l'univers dels sons. Parla del funcionament de l'oida, els instruments musicals, els discòquies i els decibels, les veus operístiques, els sorolls del carrer i els de casa, i fins i tot un simple batec del cor. Però de vegades també ens agrada estar en silenci i escoltar els sons més petits.

## CULTURA

### ANÁLISIS

## El primer gran comisario de Barcelona

CARLES GELI

"Se puede vivir sin novela negra, pero se vive peor", dejaba caer Paco Camarasa con ese aire despiadado que recordabas al del Teniente Colombo pero con gafas, porque tras ellas también achinaba los ojos, fruncía el entrecejo, esbozaba una media sonrisa y zarandeara el dedo. Barcelona también viviría hoy peor culturalmente si el azar, transmutado aquí en amor por una catalana, Montse Clavé, no hubiera llevado a ese antiguo estudiante de Económicas valenciano a instalarse en la ciudad y haber cometido en 2002 la barbaridad de abrir, con ella, la librería Negra y criminal, locura doble: especializada exclusivamente en novela policiaca y, encima, en plena Barceloneta, entonces lejos de la vorágine centrípeta turística. Con ello, acabó extendiendo el género por la ciudad y hasta en los grandes centros comerciales, lo que, paradójicamente, torpeó su propio negocio.

Inquieto siempre, de memoria prodigiosa y quizás por ello con gran capacidad para engarzar iniciativas e ideas con nombres que pudieran llevarlas a cabo (un auténtico Capitán Araña), apenas tres años después de instalarse como librero participó muy activamente, en el marco del germinal Any del Llibre i la Lectura, en el primer Encuentro Europeo de Novela Negra, que convocó ya a 1.100 espectadores. Fue la semilla de la BCNegra, el festival literario de novela policiaca de Barcelona, que comisarió durante 12 años. No paró de hacerlo crecer: de su primera edición, en unas salas del Instituto de Cultura del Ayuntamiento en La Virreina (1.310 personas ese año), a acordonar media ciudad y multiplicar por siete la asistencia (9.984 espectadores en 2015, la edición de máxima afluencia).

"Creo que hemos logrado sacar el género del gueto en el que estaba", decía con toda modestia Camarasa, incapaz por naturaleza para la arrogancia, generoso y predisponido como muy pocos en el gremio libresco. El cérito lo alcanzó en 2014, cuando al escenario de una sala Barts que tuvo que dejar mucha gente fuera subió Andrea Camilleri. Excepcionalmente, salió Camarasa ese día de las bambalinas. Era causa mayor: Camilleri era su sueño largos años perseguido, él nació en 1950, el mismo año que el detective Salvo Montalbano, como recordaba relamiéndose, y todo era un homenaje indirecto a su no menos admirado Manuel Vázquez Montalbán. Del acto queda una instantánea: Camarasa levantando, junto al comprometido autor siciliano, el puño izquierdo, reflejo de su joven militancia en el Partido Comunista. El compromiso progresista, como se veía desde la elección de las mesas a sus intervenciones, no lo abandonó nunca.

Quizá no sea exagerado decir que, junto al padre del detective Carvalho (el primer intelectual que se avergonzó del género), Camarasa es quien más ha hecho por la novela negra en Barcelona y Cataluña y, en parte, en España. Sin duda, convirtió la BCNegra en el mejor evento de su categoría, al menos de la temporada invernal y del arco Mediterráneo. Por ello, porque puso su grano de arena para colocar a Barcelona en el mapa literario internacional, tampoco es descabellado apuntar que contribuyó en la decisión de la Unesco de declarar Barcelona Ciudad Literaria en diciembre de 2015.

En cualquier caso, difundiendo la novela negra, ayudó a hacer de Barcelona una ciudad más abierta, misteriosa y menos acomodaticia con la injusticia. Amén de la medalla de la Ciudad que se le otorgó el pasado 21 de noviembre, la red de Bibliotecas de Barcelona debería instaurar el día del Comisario Paco Camarasa, quizás a partir del libro *Cosecha roja* de su admirado Dashiell Hammett, a poder ser en la edición de Alianza con prólogo de Luis Cernuda, entonces poeta exiliado, y que Camarasa leyó pensando que iba sobre una revuelta de campesinos andaluces. Así debutó como lector del género. Sería curioso: Barcelona, antes conocida por el anarquizante mote de La Rosa de Fuego, homenajeando a su primer gran comisario.



Linda Gray Sexton, con sus hijos Nathaniel y Gabe. / JOHN STOREY (GETTY)

La escritora Linda Gray Sexton desvela en sus memorias la tormentosa convivencia con su madre, la poeta Anne Sexton

## La albacea de la infelicidad

TERESA CONSTENLA, Madrid

Anne Sexton fue un milagro literario. Empezó a escribir poesía en 1957 aconsejada por su terapeuta. Tardó apenas dos años en publicar su primer libro. Pronto la reclamaron para recitales por todo Estados Unidos y una década después, por *Vive o muere*, recibió el Pulitzer. Escribió una obra de teatro autobiográfica, libros infantiles, lideró una banda de rock poético (*Anne Sexton and Her Kind*) y recibió varios doctorados honoríficos, incluido el de Harvard. Un éxito de este oeste, fulgurante e intenso, que no alivió la inmensa desconexión con la realidad que sentía. En 1974, a los 45 años, se encerró en el garaje, encendió su Cougar rojo y respiró monóxido de carbono con una copa en la mano.

El décimo intento de suicidio que conoció su hija mayor, Linda Gray Sexton (Newton, 1953). El definitivo. El que traspasó todas las barreras. "Su suicidio me aterriza y lo anhelaba a partes iguales. Descubría librarme de la tiranía de las múltiples neurosis que ese último año parecían haber traspasado su personalidad.

Aquel último verano mi madre ya no me gustaba. Anne era su enfermedad mental", confía Linda Gray Sexton en *Buscando Mercury Street* (Navona), las memorias donde revive la relación entre ambas, publicadas en inglés en 1994 y traducidas al español de la mano de Ajíze Salaberri. Cuando murió la poeta, Linda Gray Sexton tenía 21 años y acababa de ser designada albacea literaria. Tuvo que afrontar el dolor por la pérdida y aventurarse por intimidades que habría preferido ignorar, desde las aventuras extraconyugales a la violencia maternal confesada en una sesión de terapia: "Hace tres semanas cogí las cerillas y fui a la habitación de Linda. Escribir es tan importante como mis hijas. Odio a Linda y la abofeteo".

Anne Sexton escribió una poesía que fluía de sus propias heridas, versos que eran dagas ("Me iré ahora / sin vejez ni enfermedad, / salvaje pero certeza, / conociendo mi mejor camino"). A veces sobre tabúes, asuntos socialmente vergonzantes como la menstruación o los repetidos internamientos en clínicas psiquiá-

tricas. Sus dos hijas asistieron a esas idas y venidas entre el vivir y el morir. En sus memorias, Linda Gray Sexton viaja desde el rechazo (su madre confesó que intentó ahogarla en varias ocasiones) a su estrategia para atraer el amor materno. Con la intuición propia de los menores arrinconados decidió que había un camino a su alcance: la poesía. La niña se convirtió en una precoz crítica literaria de Anne Sexton, además de una cuidadora siempre alerta para evitar la enésima pelea doméstica que acabaría con el padre, Alfred Muller Kayo Sexton, maltratando a la madre.

Tanto Linda como Joy crecieron suspirando por una madre convencional. Pero Sexton les ofreció lo que tenía: experiencias salvajes, pasión por la verdad y por el arte, además de una creatividad desbocada. Linda Gray comenzó a apartarse de su madre a partir de los 16. Más sola que nunca, tras el divorcio, Anne Sexton se hundió más y más: "Y ahora dicen que soy adicta. / Y se preguntan ahora por qué". Al mirar atrás, Linda Gray se culpabiliza: "Al final, dejé que muriera sola".

### CAFÉ PEREC

**Enrique Villa-Matas**

## Paseos antiguos por lugares perdidos

'Jardines en tiempo de guerra', de Ceric, capta la capacidad de los vergeles para protegernos de la destrucción

En 1992 el joven poeta Teodor Ceric burló el bloqueo militar de su ciudad natal, Sarajevo, y huyó, luchó contra la dificultad, y logró no hundirse. "Qué difícil es / cuando todo se hunde / no hundirse también", dice un haiku de Julio Herranz. Durante siete años, Teodor Ceric viajó por Europa sin rumbo fijo y trabajó en los más diversos oficios (el de jardinero entre ellos), y así fue escapando de la destrucción a la que le habían abocado. Hoy sabemos, por su libro *Jardines en tiempo de guerra* (Elba), que le atrae irresistiblemente la sombra, porque piensa que solo en las zonas sombreadas, en los senderos apartados de la mirada del mundo, el jardín vive su verdadera vida.

Y sabemos también que en 2003, a su regreso a Sarajevo, publicó *Solo la poética puede matar la poesía*, una colección de poemas cargada de romanticismo rústico y muy hostil a todo lírico, ampliamente celebrada en los países bálticos y en Francia, pese a lo cual Ceric decidió buscar enseguida la sombra,

retirarse a una casa con jardín en Croacia y ya no escribir ni publicar nunca nada más.

La pereza, dijo, le había vencido. Y siguieron años de silencio, hasta que a su casa próxima a Sarajevo escribió un día Marco Martella, fundador y director de la revista *Jardins*, para pedirle que le escribiera un artículo sobre la espesa y ya mítica maraña de árboles de aspecto exótico que lindaban con su casa. Como cabía esperar, Ceric se resistió en un principio, pero finalmente cedió y comenzó a enviarle, un día tras otro, una serie de breves y bellísimos textos autobiográficos —siete en total— acerca de los más singulares jardines que había visto en los tiempos de su vagabundeo europeo. Cuando Martella, fascinado por lo que estaba leyendo, le dijo que lo quería editar en forma de libro, Ceric se opuso, aunque finalmente le dio libertad para hacer lo que quisiera, lo que fue una suerte, porque los textos de *Jardines en tiempo de guerra*, traducidos por Ignacio Vidal-Polich y prolongados por Martella, tienen la gracia de

recordarnos que, si disponemos de poco tiempo y alrededor de nosotros todo avanza hacia la destrucción, lo único que podemos hacer es transformar una parcela de tierra, en un lugar acogedor y que acoja más vida.

Y son, por lo demás, textos que captan con audacia la dimensión poética y existencial de los jardines y la capacidad de estos de protegernos de la destrucción general en la que tratan de hundirnos. Además, vienen a ser como paseos antiguos por lugares perdidos, paseos prodigiosos que, por fortuna, no traen aparejadas las consabidas y tan imitadas ilustraciones fotográficas a lo Sebald, sino unos dibujos (de Mercedes Echevarría). Son, en fin, textos pensados para que nos refugiamos de todo lo que está cayendo y viajemos del parque de Painshill y del jardín griego de un ninfeo hasta el paraíso-cementerio del cineasta Derek Jarman, pasando por el sórdido Edén que Beckett construyó en la tierra baldía de Ussy. Un recorrido extraordinario por las últimas sombras y refugios de Europa.

**Premio periodístico**

El profesor Reyes Cano gana el Romero Murube de ABC de Sevilla

JESÚS MORILLO SEVILLA

El profesor emérito de la Universidad de Sevilla y miembro de la Real Academia Sevillana de Buenas Letras Rogelio Reyes Cano ganó ayer el XVIII premio Joaquín Romero Murube, por el artículo «Sevilla por sus conventos», publicado en ABC de Sevilla el pasado 24 de diciembre. El artículo planteaba una reflexión sobre la necesidad de salvaguardar el rico patrimonio artístico y espiritual de los cenobios sevillanos, buscando fórmulas imaginativas para una autofinanciación que garantice su supervivencia.

El fallo del premio se hizo público ayer en la Casa de ABC de Sevilla, en la que se reunió un jurado compuesto por el periodista y académico de Buenas Letras, Antonio Burgos; el adjunto al director de ABC de Sevilla, Alberto García Reyes; el director territorial de Andalucía Occidental de Caixabank, Rafael Herrador; la directora general de la Fundación Focus, Anabel Morillo; y el catedrático de Historia de

América y académico de Buenas Letras, Ramón María Serrera, que actuó como presidente. El premio Joaquín Romero Murube, organizado por ABC y patrocinado por Caixabank, distingue a artículos sobre Sevilla publicados en cualquier periódico revista en español, desde el 1 de enero de 2017 al 31 de diciembre de ese año.

Rogelio Reyes recibió la noticia del premio con «una enorme alegría», por varias razones, según explicó. Para empezar, el nombre que lleva el galardón, Joaquín Romero Murube, que «es una referencia y que tiene una idea de Sevilla con la que sintonizo mucho».

La segunda de ellas, es que «este premio lo han conseguido compañeros míos de academia como Antonio Burgos, Joaquín Caro Romero y Enriqueta Vila»; y la tercera, que «hay dos alumnos míos que han sido premiados, como Ignacio Camacho y Carlos Colón, que fueron alumnos míos y hoy yo soy quien aprendo de ellos». Se siente dentro del periodismo como un «dilettante», ya que su incursión en este terreno ha sido de «última hora y de aficionado», porque yo soy «más de los que redactan que de los que escriben». Sobre el artículo, señala que pretendía poner el foco sobre esa gran «riqueza arquitectónica, artística y cultural».



El premio Joaquín Romero Murube, organizado por ABC y patrocinado por Caixabank, distingue a artículos sobre Sevilla publicados en cualquier periódico revista en español, desde el 1 de enero de 2017 al 31 de diciembre de ese año.

# Albiac: «Mayo del 68 supuso la caída en desgracia de los comunistas»

► Hermann Tertsch, Bieito Rubido y José Luis Garcí presentan su nuevo libro

M. P. V./J. G. C.  
MADRID

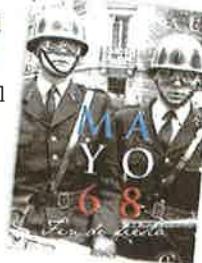
Gabriel Albiac vivió las revueltas estudiantiles y las huelgas generales que hicieron temblar los cimientos de la Francia de Charles de Gaulle en el legendario mayo del 68. Cincuenta años después, el filósofo, novelista y columnista de ABC publica su nuevo libro «Mayo del 68. Fin de la fiesta» (Confluencias), al que ABC Cultural dedicará mañiana su portada. Para Albiac, el 68 fue «la caída en desgracia» de los partidos comunistas, sindicatos y, en definitiva, de la teología política que imperaba desde 1917.

Arropado por el director de ABC, Bieito Rubido, el columnista Hermann Tertsch y el cineasta José Luis Garcí, Albiac dijo durante la presentación en el Museo ABC que «en el 68 se constató que los partidos comunistas europeos no eran más que el escudo de defensa



## «Mayo del 68. Fin de fiesta»

Autor: Gabriel Albiac.  
Editorial Confluencias.  
228 páginas.  
18 euros.



Garcí, Albiac y Tertsch, ayer durante la presentación

de una tiranía espantosa, la de la URSS». Tras las revueltas, se fue gestando una revolución silenciosa que acabó con la caída del Muro de Berlín, «última manifestación del 68. La gran fiesta del 68 al 89 fue la de la recuperación de la libertad frente a la ideología». Por eso le preocupa «que, durante los últimos años, los más jóvenes están recuperando antiguallas ya muertas como las ideas celestiales de que la política sirve para asaltar los cielos». Por eso el libro es muy necesario. Para Garcí, además, «tiene ritmo de película y la pasión de un novelista. Estoy casi seguro que lo ha escrito de una sentada».

## «La revolución que no fue»

Bieito Rubido señaló que «el Mayo del 68 es la revolución que no fue» y elogió la profundidad con la que Albiac introduce a los lectores en el impacto, no siempre netamente percibido, de aquellos hechos en el mundo que vivimos. «Solo Albiac, que es un gran filósofo, podría aportar una mirada tan lúcida. Sin duda -dijo del columnista de ABC- es uno de los tres filósofos más importantes que hay en nuestro país».

Por su parte Hermann Tertsch señaló cómo «el libro de Albiac, que es magnífico, es un relato de ida y vuelta entre la realidad y la reflexión filosófica. Lo que dice es que el 68 es un final, no el principio de nada. El final de la búsqueda colectiva de una salvación». Para el también columnista, «es un libro muy valiente, escrito por quien estaba pensando con los protagonistas de ese momento. Nos introduce en mitad de la conversación de Cohn-Bendit con Sartre y extiende sus reflexiones sobre los bolcheviques o la revolución cultural china, en algunas de las páginas más lúcidas que yo he leído sobre el asunto», dijo. Por ello le parece «un análisis brillante sobre ese cruce entre Freud y Lenin que representa Lacan, del psicoanálisis metido en la política. Es un gran relato de la última gesta social, que acabó en esa caricatura que fue el maoísmo europeo. A él se le ve la decepción, igual que a mí se me nota el alivio».



Obras de: Luis de Pablo, Gavril Popov y Elliott Carter

JUEVES, 19 ABRIL, 19:30 h.

CONFLICTOS Y RECONCILIACIONES

Concierto Fundación BBVA. Auditorio Sony de la Escuela Superior de Música Reina Sofía. C/ Requena, 1, Madrid.

LUNES, 23 ABRIL, 19:30 h.

DADÁ Y REVOLUCIÓN

Concierto CNDM | SERIES 20/21. Auditorio 400. Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía.

[www.escoletasuperiordemusicareinasofia.es](http://www.escoletasuperiordemusicareinasofia.es)

BBVA

Meem

CNDM

INSTITUTO CULTURAL DE ESPAÑA

REINA SOFÍA

CONCIERTO

BBVA



## LA CITE DES LIVRES

Par  
LAURENT JOFFRIN

## Mai 68 retrouvé

Dans un témoignage vif et réfléchi, l'écrivain et journaliste Hervé Hamon remet les pendules de la mémoire à l'heure et traduit la vérité d'une révolte qui fut d'abord une révolution culturelle.

**E**nfin un livre vrai, utile, sur Mai 68. Depuis qu'a sonné l'heure du cinquantenaire, la droite conservatrice et l'extrême gauche s'acharnent, avec une même énergie, à désigner le mouvement en le couchant sur le lit de Procuste de leurs préjugés. Les uns y voient le signal de la décadence française, la perte organisée de tous les repères, la fin de l'autorité, la ruine des traditions les plus précieuses. Les autres veulent y lire à tout prix l'incarnation du breviaire marxiste ou bourgeois en braquant un regard à œillères sur la seule révolte ouvrière, là où se situerait la vérité vraie de Mai, loin des parades pétites-bourgeoises du mouvement étudiant animé par

des leaders en toc qui n'eurent de cesse de trahir le peuple en ramenant l'événement à un happening festif et parisien pour se jeter ensuite dans les bras du réformisme le plus plat. Les deux convergent pour y voir, de manière plus ou moins subrepticte, une ruse de la raison qui aurait préparé le terrain au capitalisme libéral et à l'individualisme le plus débridé, pour le plus grand profit des multinationales et de la société de marché. Hervé Hamon sait que tout cela est faux et il a pour le dire une légitimité double : il fut un acteur du mouvement, «pléton de mai» qui a quitté son concours d'agrégatif pour se joindre à la révolte et en vivre les péripéties aux premières loges jusqu'à la fin, à Paris d'abord, dans sa Bretagne natale et aimée ensuite ; il en fut aussi l'observateur aigu en écrivant avec son complice, Patrick Rotman, un des livres essentiels sur

la période, *Génération*, consacré aux principaux animateurs du mouvement étudiant de l'époque (et non à l'ensemble du mouvement, qui allait bien au-delà), ce qu'on lui a reproché à grand tort, puisque les deux auteurs avaient volontairement et d'emblée annoncé la couleur. Il donne ainsi un témoignage vif et réfléchi sur *l'Esprit de Mai 68*, de l'origine à nos jours. Il remet les pendules de la mémoire à l'heure et traduit la vérité d'une révolte qui fut d'abord, dans la jeunesse comme dans le monde ouvrier, une révolution culturelle qui a changé la société sans jamais prendre le pouvoir, et a marqué une étape importante dans la longue marche de la liberté suivie par les démocraties modernes.

Révolution ? Certes, mais une révolution brouillonne, pacifique, créative et folsonnante, un «bonheur libérateur», à cent lieues des schémas rigides du catéchisme d'extrême gauche. Manifestant parmi d'autres, militant qui trouve le temps, en pleine crise, de passer du temps au cinéma, de flâner, de humer l'air du temps qui sentait la poussière et la liberté, Hamon retrouve Mai dans sa réalité. La plupart des acteurs, même si les leaders plaquaient sur leur mouvement un vocabulaire dogmatique, sachant bien au fond qu'ils ne dirigeaient rien, étaient étrangers au petit monde des rebelles de l'Union des étudiants communistes (UEC) pétris de marxisme qui se retrouvaient à la tête du mouvement. Ils se révoltaient contre une Ve République corsetée, inégalitaire, autoritaire, symbolisée par la brutalité policière et la panique des caciques gaullistes et de la classe dirigeante. Ils voulaient changer la vie et non conquérir l'Etat, dont au fond ils se moquaient dans tous les sens du terme. Ils bouleversèrent, en quelques semaines, les manières d'être, l'exercice de l'autorité, les rapports de sexe et de classe, biberonnés à la révolte culturelle par les inventions sonores et visuelles de la «pop music» et du cinéma. Les ouvriers eux-mêmes, durement tenus en lisière de la démocratie par le capitalisme des Trente Glorieuses, exigèrent des améliorations matérielles - ce qui était la moindre des choses - mais surtout la dignité, le respect, la liberté syndicale, un début d'autonomie dans la production qui a entrouvert le rêve d'une entreprise et d'une société plus libres et plus justes, tout en échappant par leur spontanéité et leur détermination à l'emprise historique du Parti communiste (PC),

qui a subi là le début d'un déclin déjà programmé par l'échec tragique des expériences soviétiques. Il en sortit, dans les usines, un bouillonement inouï où les étudiants refirent l'université, les élèves, la pédagogie, les cinéastes, le cinéma, les ouvriers, l'usine, les employés, le bureau, jusqu'à la fin brutale de la partie stérile par une opinion apeurée par les violences et la grève générale, et par un De Gaulle ressuscité, qui ressassait en un discours, dans un ultime sursaut de vista politique, une situation qui lui avait totalement échappé.

Individualisme ? Contresens total : ces individus fondus en un seul mouvement réclamèrent à grands cris, il est vrai, une liberté que leur déniait l'archaïque société française. Mais c'était dans une atmosphère de solidarité, d'égalitarisme, d'émotion collective et d'action commune qui était le contraire du médiocre calcul égoïste qui fait la base de l'idéologie libérale. Pendant les dix années suivantes, la gauche rénovée par le mouvement conquit une domination culturelle et politique qui a laissé dans la société française de profonds acquis sociaux et la volonté de progresser, par la réforme ou l'action civique, ici et maintenant, vers une autre vision de l'avenir. C'est au milieu des années 80 que le courant s'inversa, quinze ans après 1968, non par la volonté des rebelles de deux mois répandus dans la société, qui croyaient toujours à leurs idéaux, mais en raison de la Révolution conservatrice née aux Etats-Unis et en Grande-Bretagne, promue par des intellectuels, des entrepreneurs ou des responsables politiques qui n'avaient rien de «soixante-huitards».

Hervé Hamon, longtemps journaliste, écrivain et éditeur, raconte tout cela d'une plume pleine de tendresse et d'humour, aux antipodes du triste jargon sociologique. Un témoignage de cœur et d'intelligence qui rompt avec le révisionnisme des idéologues, trop occupés à travestir 68 pour les besoins de leurs obsessions conservatrices ou radicales. ▶

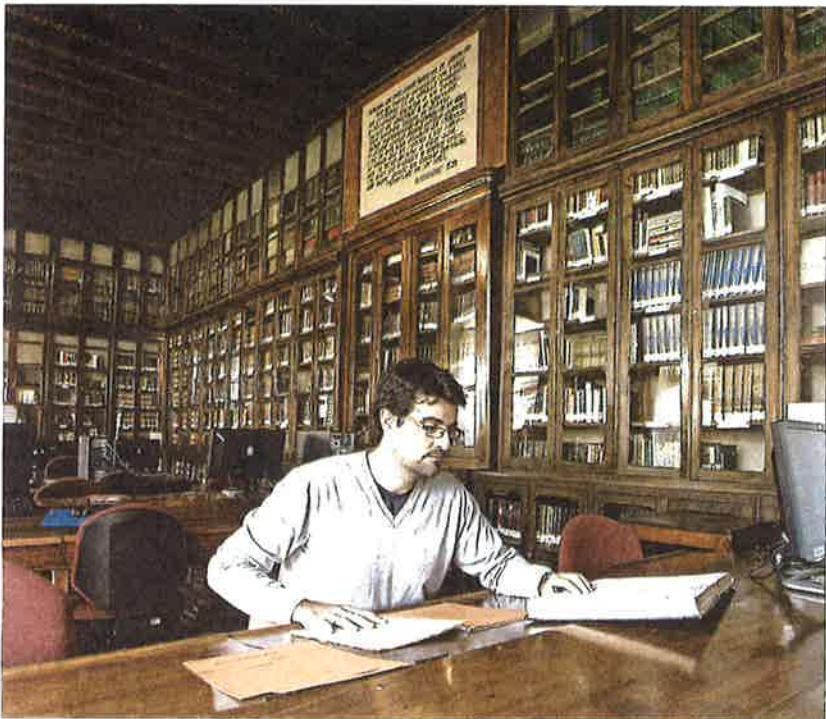
## L'OEIL DE WILLEM



HERVÉ HAMON  
**L'ESPRIT DE MAI 68**  
Editions de l'Observatoire  
192 pp., 16 €.

# Espanya i Món

## ESPAÑA



Un hombre consulta documentos del Archivo General Militar de Ávila. / RAÚL SANCHIDRÍAN (EFE)

**El Ejército aplica retroactivamente la Ley de Secretos Oficiales a documentos históricos hasta ahora de libre acceso**

## Cerrojazo militar a los archivos de la Guerra Civil

**MIGUEL GONZÁLEZ, Madrid**  
Los archiveros están consternados, los investigadores perplejos. El Ejército de Tierra ha decidido echar el cerrojo a documentos que durante décadas han sido de libre acceso para los historiadores. Desde principios de abril, coincidiendo con el 79º aniversario del final de la Guerra Civil, ya no se pueden consultar los docu-

mentos que lleven el sello de secreto o reservado, al margen de cuál sea su antigüedad u origen. La decisión afecta especialmente al Archivo General Militar de Ávila, el organismo de referencia para el estudio de la Guerra Civil española, junto al Centro Documental de la Memoria Histórica de Salamanca. Parte de la documentación que se guar-

da en Ávila procede de los archivados de los Ejércitos de ambos bandos, unificados por orden de Franco en 1939, de los fondos de la División Azul y de las comisiones históricas sobre el Sáhara, Gibraltar o Guinea Ecuatorial y han estado a disposición de los estudios prácticamente desde el fin de la contienda.

Se da la paradoja de algunos

documentos secretos que ya no podrán consultarse fueron clasificados por el Gobierno de la II República o el Estado Mayor del Ejército popular.

Un portavoz del Ejército de Tierra asegura que la decisión responde a una consulta elevada por el Instituto de Historia y Cultura Militar (IHC) al Estado Mayor del Ejército sobre el tratamiento que debía darse a la documentación histórica que tuviera el sello de secreto o reservado.

### Normativa de 1968

El criterio, adoptado en 2016 y reiterado en enero pasado, "fue el de que todo documento con marca de clasificación debería tratarse como documento clasificado, excepto si el documento contenía referencias concretas a la validez temporal de la clasificación". Esta decisión, agrega el mismo portavoz, no se limita a los archivos de la Guerra Civil, sino que afecta a toda la documentación custodiada por el Ejército.

Es decir, de la noche a la mañana se ha decidido aplicar retroactivamente la ley franquista de Secretos Oficiales de 1968 a documentos clasificados décadas e incluso siglos antes.

El Ejército asegura que su objetivo no es "impedir o dificultar la investigación científica de ningún periodo de la historia", pero reconoce que el resultado de la decisión ha sido "la denegación de acceso a los investigadores a una documentación histórica hasta ahora a su disposición".

Asegura que persigue "ajustar a la normativa vigente situaciones que pudieran no haberlo estado con anterioridad" (es decir, que lo ilegal sería haber dejado hasta ahora consultar estos documentos) y que se trata de "una medida de carácter temporal", mientras se aprueba la reforma de la Ley de Secretos Oficiales a trámite en el Congreso.

La decisión se ha tomado en contra del criterio de los técnicos.

Antonio González Quintana, portavoz de la asociación Archiveros Españoles en la Función Pública (AEFP), tacha la medida

## El PP quiere prorrogar tres años el bloqueo

Es probable que la idea de que la Ley de Secretos Oficiales de 1968 pueda aplicarse retroactivamente a los documentos históricos de etapas anteriores no se le ocurriera al Ejército por sí mismo. En las enmiendas que el PP ha presentado a la reforma de dicha ley, a trámite en el Congreso, se dice que "la información clasificada con anterioridad a la ley de 1968 se desclasificará automáticamente a los tres años de la entrada en vigor de esta ley".

Es decir, el PP asume expresamente que los documentos de la Guerra Civil o de la de Cuba siguen siendo secretos, lo que lo que los expertos no comparten, y prorroga el cierre de los archivos históricos, hasta ahora de acceso público, hasta el año 2022 en el mejor de los casos.

de "increíble" y "carente de cualquier base legal o fundamento jurídico". González, que de 1994 a 2003 fue jefe de la Unidad de Archivos Militares de Defensa, asegura que supone un retroceso de décadas en la normalización y homologación de los archivos del Ejército.

Se da la paradoja de que mientras Defensa impide consultar esos documentos, el archivo de Salamanca, dependiente de Cultura, permite acceder a miles de informes secretos. Además, la medida no figura en ningún decreto, orden ministerial, circular o instrucción. Se trata de una orden verbal, lo que deja a los archiveros e investigadores en una situación de indefensión.

Mientras, Defensa guarda silencio, como si interpretar la ley de Secretos Oficiales fuese competencia del Ejército.

## El heredero de Arabia Saudí visita por primera vez España

**Mohamed bin Salmán acordará la compra de cinco corbetas**

**M. G., Madrid**  
El príncipe heredero y hombre fuerte de Arabia Saudí, Mohamed bin Salmán, llegó ayer a España en su primera visita oficial, al término de una gira que le ha llevado por Reino Unido, EE UU y Francia. Como gesto de deferencia y aunque no es jefe de Estado, el hijo del Rey saudí se hospeda en el Palacio de El Pardo mientras que su séquito, de unas 700 personas, llena un lujoso hotel de la capital.

En París, Bin Salman se reunió con el primer ministro libanés,

Saad Hariri, y el rey de Marruecos, Mohamed VI, además de con el presidente Emmanuel Macron, con quien firmó acuerdos por valor de 18.000 millones de euros.

En Madrid, está previsto que Salmán se reúna con el Rey, el presidente Mariano Rajoy y la ministra de Defensa, María Dolores de Cospedal, que le recibió ayer en la base aérea de Torrejón. Está previsto que Salmán, que ocupa la cartera de Defensa de su país, firme acuerdos para la compra de cinco corbetas de Navantia por unos 2.000 millones.



Llegada ayer del príncipe heredero de Arabia (delante) a la base de Torrejón (Madrid). / EMILIO NARANJO (EFE)

## ESPAÑA

# El Ejército rectifica y reabre sus fondos de la Guerra Civil

MIGUEL GONZÁLEZ, Madrid

El Estado Mayor del Ejército de Tierra ha decidido dar marcha atrás en su decisión de impedir el acceso a los documentos históricos que tuvieran el sello de secreto o confidencial, sin importar su antigüedad u origen, como contó ayer *El País*. La medida, que se aplicaba desde principios de abril, afectaba especialmente al Archivo General Militar de Ávila, centro de referencia para el estudio de la Guerra Civil, y había provocado indignación en archiveros e investigadores.

El Ejército de Tierra anunció ayer, a través de una nota, que "desde el Estado Mayor se van a dar instrucciones oportunas al Instituto de Historia y Cultura Militar (IHCM) para subsanar" la situación creada por la orden restrictiva y que, "en consecuencia, los fondos documentales seguirán disponibles para su consulta en las mismas condiciones" en que lo estaban hasta el mes de marzo.

La rectificación vino acompañada de una petición de disculpas por parte del Ejército, que "lamenta los inconvenientes que esta decisión haya podido causar en el ámbito de la investigación histórica".

La nota explica que la orden de que se vetase el acceso a todo

informe clasificado con un sello de secreto o reservado, independientemente de su antigüedad u origen, fue una "decisión de carácter técnico", adoptada en 2016. Entonces, el IHCM hizo una consulta al Estado Mayor con motivo de la incorporación al archivo de Ávila de un fondo que incluía documentación anterior y posterior a 1968, cuando entró en vigor la todavía vigente Ley de Secretos Oficiales, y que, "dada su complejidad, no hacía fácil individualizar los documentos" y decidir cuáles podían ser o no de acceso público.

El criterio al que se llegó es que se debía vetar a los investigadores el acceso a cualquier documento con un sello de confidencial o secreto, aplicando re-



Dependencias del archivo militar de Salamanca. / SUSANA DAVIDARRANZ

troactivamente y sin límite temporal los efectos de la Ley de Secretos Oficiales.

"Por una interpretación extensiva de la normativa sobre información clasificada, esta decisión se aplicó" no solo al nuevo

loce, sino también "al resto de los fondos documentales" que custodia el Ejército en sus archivos, lo que supuso vetar a investigadores y estudiosos el acceso a documentos que llevaban décadas consultando.

La adopción de esta medida fue desaconsejada por los técnicos de los archivos militares, lo que no impidió su entrada en vigor a principios de este mes.

Se daba la paradoja de que se retiraban del acceso público documentos clasificados por el Gobierno de la II República o por el Estado Mayor del Ejército popular, ya que Franco ordenó al final de la Guerra Civil unificar los fondos documentales de los dos bandos en un único archivo.

Además, las restricciones impuestas por el Ejército a la hora de acceder a sus fondos documentales no se aplicaban en el Centro de la Memoria Histórica de Salamanca, dependiente del Ministerio de Cultura, donde pueden consultarse miles de informes con el sello de secreto.

La orden fue duramente criticada por la asociación Archiveros Españoles en la Función Pública (AEFP), cuyo portavoz, Antonio González Quintana, jefe de la unidad de archivos militares del Ministerio de Defensa entre 1994 y 2003, advirtió de que carecía "de cualquier base legal o fundamento jurídico".

La rectificación devuelve el problema al estado en que se encontraba hace dos semanas, pero no lo resuelve: España carece de un sistema automático de desclasificación de documentos transcurrido cierto número de años, como tiene la mayoría de los países. La reforma de la Ley de Secretos está pendiente de aprobación en el Congreso.

Lotería Nacional		SORTEO DEL DÍA 12 DE ABRIL DE 2018																	
		Seis series de 100.000 billetes cada una																	
		Lista acumulada de las cantidades que han correspondido a cada una de las seis series de los números premiados, clasificados por su cifra final																	
Estos premios caducan a los tres meses, contados a partir del día siguiente al de la celebración del sorteo																			
SORTEO	29	18	1	2	3	4	5	6	7	8	9								
Números	Euros/Billete	Números	Euros/Billete	Números	Euros/Billete	Números	Euros/Billete	Números	Euros/Billete	Números	Euros/Billete								
27300	180	27301	150	27302	150	27303	150	27304	180	27305	180	27306	150	27307	190	27308	150	27309	150
27310	180	27311	900	27312	150	27313	150	27314	180	27315	180	27316	150	27317	150	27318	150	27319	150
27320	180	27321	150	27322	150	27323	150	27324	180	27325	240	27326	150	27327	150	27328	150	27329	150
27330	180	27331	150	27332	150	27333	150	27334	180	27335	180	27336	150	27337	150	27338	150	27339	150
27340	180	27341	150	27342	150	27343	150	27344	180	27345	180	27346	150	27347	150	27348	150	27349	210
27350	240	27351	150	27352	270	27353	150	27354	240	27355	240	27356	150	27357	150	27358	7.620	27359	60.000
27360	7.650	27361	150	27362	150	27363	150	27364	240	27365	180	27366	150	27367	150	27368	150	27369	150
27370	180	27371	150	27372	150	27373	150	27374	180	27375	240	27376	150	27377	150	27378	150	27379	150
27380	180	27381	150	27382	150	27383	150	27384	180	27385	180	27386	150	27387	150	27388	150	27389	150
27390	180	27391	150	27392	210	27393	150	27394	180	27395	180	27396	150	27397	150	27398	150	27399	150
35700	330	35701	300	35702	300	35703	300	35704	330	35705	330	35706	300	35707	300	35708	300	35709	300
35710	330	35711	300	35712	300	35713	300	35714	330	35715	330	35716	300	35717	300	35718	300	35719	300
35720	330	35721	300	35722	300	35723	300	35724	330	35725	390	35726	300	35727	300	35728	300	35729	300
35730	330	35731	300	35732	300	35733	300	35734	330	35735	330	35736	300	35737	300	35738	300	35739	300
35740	330	35741	300	35742	300	35743	300	35744	330	35745	330	35746	300	35747	300	35748	300	35749	12.360
35750	300.000	35751	12.300	35752	420	35753	300	35754	390	35755	390	35756	300	35757	300	35758	300	35759	300
35760	330	35761	300	35762	300	35763	300	35764	390	35765	330	35766	300	35767	300	35768	300	35769	450
35770	330	35771	300	35772	300	35773	300	35774	330	35775	390	35776	300	35777	300	35778	300	35779	300
35780	330	35781	300	35782	300	35783	300	35784	330	35785	330	35786	300	35787	300	35788	300	35789	300
35790	330	35791	300	35792	360	35793	300	35794	330	35795	330	35796	300	35797	300	35798	300	35799	300
Terminaciones		Terminaciones		Terminaciones		Terminaciones		Terminaciones		Terminaciones		Terminaciones		Terminaciones		Terminaciones		Terminaciones	
5750	990	7311	750	8432	750	022	150	54	90	25	90	64	90	55	90	4	30	5	30
7280	780					52	120												
750	240																		
50	90					92	80												
0	30																		

ESTE SORTEO PONE EN JUEGO 12.600.000 EUROS EN PREMIOS

INSTRUCCIONES PARA LA CONSULTA DE ESTA LISTA

1. Compruebe si la fecha del sorteo y el dibujo que figuran en la parte superior de la lista coinciden con los de su billete o décimo.

2. En cada columna, y sólo en ella, están todos los premios y reintegros que han correspondido a todos los números que terminan con la cifra grande que la encabeza, clasificados en dos grupos: números completos y terminaciones.

Por ejemplo, si su número termina en 1, ha de fijar su atención únicamente en la columna encabezada con un uno. Los premios indicados en la columna «euros/billete» son, los que corresponden a un billete, o sea, a diez décimos.

3. Vea si en la columna de números aparece el que Vd. juega y, si así fuera, a la derecha encontrará acumulado el importe total de los premios que han correspondido al billete.

4. Si no está su número completo puede tener premio en el grupo de terminaciones. Si los de cuatro cifras y su número, los tiene igualmente dispuestos, a la derecha encontrarán el total de premios que han correspondido a todos los números que terminan con estas cuatro cifras.

Si no tiene premio por terminación de cuatro cifras, o no las hay, proceda en la misma forma con las terminaciones de tres cifras, en su caso con las de dos y, finalmente, con las de una.



Placa de la calle de los Caídos de la División Azul, en Chamartín. / LUIS SEVILLANO

# Una juez falla que a la calle de Caídos de la División Azul no le afecta la Ley de Memoria

L. C., Madrid  
 El Juzgado Contencioso-administrativo número 8 de Madrid ha anulado el cambio de nombre de la calle de Caídos de la División Azul, al entender que su modificación por parte del Ayuntamiento de la capital en cumplimiento de la Ley de Memoria Histórica no se ajusta a derecho. Considera que la creación de este cuerpo expedicionario, que luchó en Rusia del lado del Ejército nazi, es posterior a la Guerra Civil y, por lo tanto, no exalta la sublevación militar de 1936.

El gobierno municipal de Ahora Madrid, coalición liderada por Podemos, recibió ayer su primer varapalo judicial sobre su política de memoria histórica. El fallo, fijado el viernes pasado, argumenta que la División Azul se formó en 1941, dos años después de finalizar la Guerra Civil, y que "no entra por tanto en el periodo de exaltación de la sublevación militar (1936), ni de la Guerra Civil", que es al que se refiere la normativa vigente. El juzgado madrileño da así la razón a José Luis Marín, que interpuso el recurso en representación del Colectivo de Familiares de Caídos en Rusia.

Ayer, el Ayuntamiento aseguró que recurrirá la decisión judicial, para lo cual tiene un plazo de

15 días. El equipo de la alcaldesa, Manuela Carmena, entiende que mantener el nombre de Caídos de la División Azul es "incompatible con los valores ciudadanos y democráticos que debe reflejar el callejero de Madrid del siglo XXI". Su propuesta era sustituirlo por el de calle del Memorial 11 de marzo de 2004.

La juez Ana Monreal negó, sin embargo, que el nombre de Caídos de la División Azul suponga "una exaltación colectiva que contribuyó manifiestamente al mantenimiento y adhesión de la dictadura, resultando que los caídos de la División Azul estuvieron singularmente vinculados al régimen franquista de manera activa y significativa", según recoge la

## El cambio de 52 nombres del callejero

El pleno municipal aprobó en abril de 2017 eliminar 52 nombres de vías y plazas que homenajean a personas o acontecimientos relacionados con el franquismo. Calles como la del General Millán-Astray y plazas como la del Caudillo desaparecerían del mapa municipal 42 años después de la muerte de Franco.

Figuras literarias y filosóficas como Manuel Chaves Nogales, Simone Weil o Max Aub, además de otras como el histórico dirigente de CC OO Marcelino Camacho o el político socialista Julián Besteiro entrarán en el nuevo callejero. Desaparecerán vías dedicadas al general Mola o a Franco.

agencia Efe. La magistrada añade que los caídos de la División Azul "no realizaron acciones o conductas exaltando la rebelión militar, ni la Guerra Civil, ni participaron en la represión, ni mucho menos fueron instrumento o soporte de sostenimiento del sistema dictatorial implantado por Franco".

El cambio de nombre de esa calle fue propuesto por el Comisionado de la Memoria Histórica, un organismo dirigido por la abogada Francisca Sauquillo y formado por seis historiadores y escritores. El pleno aprobó en abril de 2017 la modificación del nombre, junto a otros 51 de plazas y vías de Madrid. Pero, según la juez, el argumento esgrimido por el Comisionado (habló de "unidad de voluntarios" que luchó contra la Unión Soviética "entre 1941 y 1943") revela que no es aplicable a los dictámenes de la Ley de Memoria.

En caso de querer suprimir el nombre de esta calle, el Consistorio deberá hacerlo mediante la ordenanza reguladora de la denominación y rotulación de espacios urbanos y no en aplicación de la memoria histórica, indica la sentencia. El juzgado da así la razón al Colectivo de Familiares de Caídos en Rusia, que argumentaba que la División Azul nació con la "única y exclusiva razón" de "combatir el comunismo" y que sus miembros no estuvieron relacionados con el Holocausto ni fueron acusados de crímenes de guerra.

## PENSAMENT



Eva Anduiza, al centre, ahir al monestir de Pedralbes amb el filòsof Daniel Gamper i Antoni Bassas. MANOLO GARCIA

## “El populisme no és el principal problema”

La politòloga Eva Anduiza creu que el gran enemic de la democràcia és l'autoritarisme

### Crònica



IGNASI ARAGAY  
BARCELONA

**E**l populisme no és pròpiament una ideologia. A tot estirar és “un conjunt d’idees” que poden alimentar discursos d’esquerra o de dreta. Això pensa Eva Anduiza, catedràtica de ciència política a la UAB i protagonista ahir del cicle de debats sobre la democràcia organitzat pel monestir de Pedralbes i el diari ARA, sota la coordinació del filòsof Daniel Gamper.

“I quines són les idees que defineixen aquest terme tan escàpol i

tan connotat negativament? Doncs, segons Anduiza, bàsicament tres. 1) L’antilitisme: la divisió de la societat “entre un poble bo i un establishment o elit dolenta”. 2) El dualisme moral: lligat al punt anterior, la concepció del món en blanc i negre, en bons i dolents. I 3) El poble com un tot homogeni: la necessitat de posar “el poble al centre, perquè és bo i perquè els seus interessos no estan ben representats”. Amb aquests tres pilars, el populisme es presenta com a alternativa a la crisi de la democràcia representativa governada pels partits clàssics conservadors, liberals o socialdemòcrates, i acostuma a aixoplugar-se sota “una ideologia forta, normalment de dreta radical o d’esquerra radical”.

Per demostrar aquesta ubiqüïtat ideològica, Anduiza cita una anàlisi de la Universitat de Salamanca feta fa quatre anys per al conjunt d'Espanya sobre el discurs dels partits. Els experts van concloure que els més populistes eren, atenció!, IU i CiU. El PP, en canvi, sortia com el que ho era menys en la seva qualitat de defensor de l'*status quo* del sistema.

Més esquemes que trontollen: contra el que es podrà pensar, Anduiza adverteix que l’auge del populisme no respon tant a “l’angoixa o la por” davant la globalització, com a un altre sentiment negatiu: “la ràbia”. I que normalment la gent no s’hi acosta tant per la seva situació socioeconòmica com pels seus sentiments. I diu que en el cas dels moviments socials populistes (per exemple, el 15-M i per a alguns també l’independentisme) responden a una estratègia triple: crear una identitat col·lectiva, singularitzar un enemic i posar-se un objectiu polític assolible. *Si se pude!*

Anduiza, conscient de la càrrega negativa que envolta aquest concepte, remarca que “no és el principal problema de la democràcia”. Creu que n’hi ha de més greus, especialment l’autoritarisme, precisament una reacció al canvi de valors que han donat peu al populisme a partir de la idea de més participació, més transparència. És segons a qui s’acosta el populisme que pot esdevenir letal o pot tenir elements transformadors, pot tenir elements inclusius (promovent la participació de sectors normalment al marge de la política) o excludents (quan, per exemple, adopta aires xenòfobs). Més que l’antitesi de la democràcia, és el gran síntoma que alguna cosa no funciona.

En tot cas, la catedràtica de la UAB adverteix que els mecanismes de la democràcia directa no són cap panacea: “L’ús intensiu dels mecanismes de democràcia directa poden acabar fent que participants poca gent. Jo treballaria més en la línia de millorar la relació dels partits polítics amb els ciutadans i les institucions. Sigui com sigui, no hi ha cap solució màgica”.

## TEATRE

## Aquí, gairebé com a Nova York

### Crítica

SANTI FONDEVILA  
BARCELONA

‘El despertar de la primavera’  
TEATRE VICTÒRIA 10 D'ABRIL

**L**’estrena d’*El despertar de la primavera* al Victòria és important. No només per les indubtable virtuts de l’obra, sinó perquè marca una tendència que s’emmiralla en el teatre nord-americà, on els petits musicals creats a l’Off-Broadway poden acabar als grans escenaris de Manhattan. I és que tal com va passar el 2006 a Nova

York –amb l’estrena a l’Atlantic Theater Company de l’Off-Broadway i la posterior producció al mític Broadway set mesos després–, la producció catalana ha passat de l’intrèpid però petit Teatre Gaudí al gran teatre dels musicals de Barcelona, seguint l’esta de *Sugar*, que també es va estrenar al Gaudí i va fer temporades al Coliseum i al Tívoli –per cert, caldrà reconèixer el mèrit dels teatres que gestiona Ever Blanchet en la promoció del teatre musical a casa nostra.

Això ha sigut possible per la preparació actual dels intèrprets, tan allunyada de les mancances a les quals s’enfrontava Dagoll Dagom als inicis, quan era difícil trobar actors i actrius que actuessin, ballessin i, a més, cantessin bé. I aquests tres requeriments

els assoleixen amb nota els integrants d’una producció austera però impecable que, tota la direcció de Marc Vilavella, relliga amb habitat i eficiència les poderoses i energètiques coreografies d’Ariadna Peña i l’intel·ligent disseny de llums de Dani Gener, que amplifica i omple l’essencial espai escènic de Jordi Bulbena. La interpretació dels grups d’adolescents té un toc vital i passionat adequat, tant en els perfils dels personatges com en les edats dels intèrprets, i que contrasta favorablement amb la seguretat de Roser Batalla i Isaac Alcalde en els papers d’adults. La funció té tots els ingredients per agradar al gran públic i demostra que també sense una gran maquinària escènica es pot crear un teatre musical d’alt nivell.

## enbreu

### ■ Denunciat un equip de futbol que porta el nom d'un militar franquista

José Moscardó Ituarte va ser un general que va participar en el cop d'estat de Franco i va ser recompensat amb diferents càrrecs militars: va ser cap de la Casa Militar del Cap d'Estat (1939), cap de milícies de la Falange i de les JONS, capità general d'Andalusia i de Catalunya i president del Comitè Olímpic Espanyol entre el 1941 i el 1956. L'Ajuntament d'Antigua (Canàries) va retirar recentment el seu nom de l'espai públic, però hi ha un equip de futbol, el Club Deportivo Colonia Moscardó, a Madrid, que li continua retent homenatge. L'advocat Eduardo Ranz va interposar ahir una denúncia a la Fiscalia Provincial de Madrid i va sol·licitar a l'Ajuntament madrileny i a la Federació Espanyola de Futbol que es canviï el nom de l'equip fundat el 1945 i que actualment juga a la Regional Preferent (tot i que el 1970 va arribar a Segona Divisió), perquè vulnera la llei de la memòria històrica.

### ■ 100 activitats per disfrutar d'un Sant Jordi familiar al festival Món Llibre

Una cinquantena d’editorials i una dotzena de llibreries participaran aquest cap de setmana, al voltant del CCCB i el Macba, en la catorzena edició del festival de literatura infantil Món Llibre, considerat el Sant Jordi dels nens. David Círici serà l’autor convidat, i es podrà veure un espectacle de Thomas Noone Dance basat en el seu premiat *Molsa*. La literatura també es viurà amb 100 activitats com ara tallers, contacontes i espectacles com *Mon ami le monstre i Safrà i Serafí*.

### ■ El Museu Arqueològic de Tarragona, a punt de tancar fins al 2021

Demà i diumenge hi ha dues jornades de portes obertes al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, que tancarà dilluns per començar les obres de millora de les instal·lacions, que es desenvoluparan fins al 2020. La museïtzació s’allargará un any més. Mentrestant, les col·leccions es traslladaran als magatzems per conservar-les, però una selecció de peces representativa s’exposarà al Tinglado 4, al Moll de Costa del Port de Tarragona.



### ■ L’escàndol d’abusos fa dimitir la secretària que anuncia el Nobel

La figura més visible de l’Acadèmia Sueca, Sara Danius, la secretària permanent que anuncia el premi Nobel de literatura, va dimitir ahir per apaivagar la polèmica que afecta l’entitat arran de les acusacions de filtracions i abusos sexuals i la dimissió de tres membres. També va plegar Katarina Frostenson, la dona del dramaturg Jean-Claude Arnault, origen de la crisi en ser acusat per divuit dones d’assetjament. Actualment només 11 dels 18 seients de l’Acadèmia estan ocupats.

# CULTURA



Fotografías de los fondos del Prado, desde la izquierda, Vista del puente Rotto en Roma (hacia 1850); retrato de Isabel II (hacia 1860); fachada oeste del museo conocida como de Velázquez (hacia 1857). / ATRIBUIDAS A GIACOMO CANEVA / JUAN LAURENT / CHARLES CLIFFORD

## El Prado revela sus secretos fotográficos

El museo está en proceso de catalogación de las 15.000 imágenes que atesora sin exponer

RUT DE LAS HERAS BRETÍN, Madrid

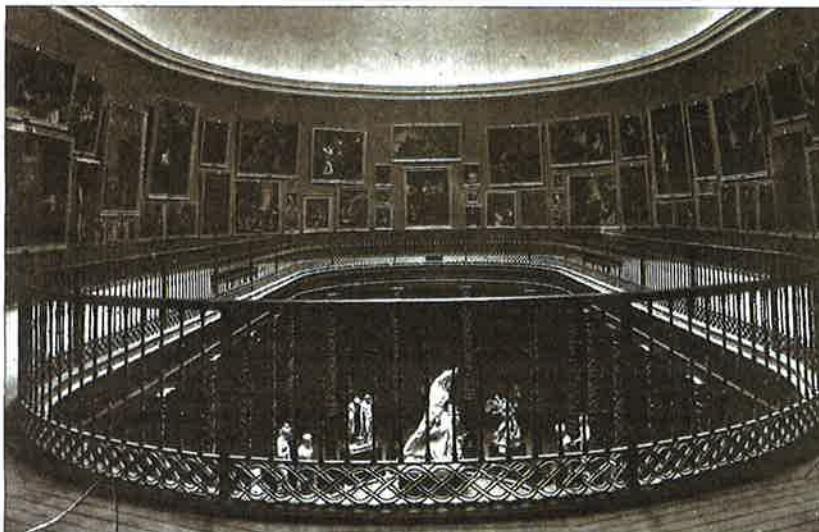
El Museo del Prado no es una pinacoteca. Lo sería en pureza si en sus fondos solo hubiese pintura. Pero cómo obviar las esculturas que pueblan sus galerías o las 15.000 fotografías que guarda el Gabinete de Dibujos, Estampas y Fotografías. Ninguna de estas últimas, expuesta. Los retratos de Isabel II no salen solo de los pinceles de los Madrazo, que claramente la idealizaban, también de la cámara de Juan Laurent que la inmortalizó en la década de los cincuenta del siglo XIX y dejó una imagen más realista y menos dulcificada de la reina. Y los paisajes de Roma van mucho más allá de los del jardín de la villa Medici de Velázquez. *Vista del puente Rotto en Roma*, atribuida a Giacomo Caneva y datada hacia 1850, es considerada una de las fotografías más antiguas que conserva el Prado, anterior, incluso, a lienzos que cuelgan en las salas dedicadas al siglo XIX como *Fusilamiento de Torrijos y sus compañeros en las playas de Málaga* (1888), de Antonio Gisbert.

Si los *fizianos* encargados por Felipe II y los *rubens* del gusto de Felipe IV hablan de sus respectivas épocas, no lo hacen menos las históricas fotografías de 1937 que muestran cómo salían del museo los camiones cargados con lienzos hacia Valencia para proteger el patrimonio de los efectos devastadores de la Guerra Civil.

En el departamento en el que se conservan estas instantáneas se está llevando a cabo la catalogación de los fondos fotográficos de esta mal llamada pinacoteca. Un trabajo realizado por Mario Fernández Albarés que ya ha llegado a su ecuador: hay unas 7.000 imágenes documentadas.

No es una colección cerrada, el museo sigue adquiriendo obra. Sus intereses son: fotografías de los artistas, que muestran sus estudios, sus familias, con quién se relacionan; las que retratan el interior y el exterior del edificio, registros de cómo ha ido variando la museografía y el urbanismo de Madrid; y las de las obras de la institución. El área atesora el archivo histórico de fotografía, nada posterior a la Guerra Civil.

La labor de Fernández Alba-



Fotografía de la sala Isabel II (hacia 1879), donde hoy se exponen Las meninas y otros velázquez. / JUAN LAURENT

### Un 360 grados del siglo XIX

Las panorámicas de 360 grados que ahora cualquiera puede hacer con un móvil para que el resto del mundo vea las maravillas que le rodean (esto no se hace cuando el entorno es anodino) no son nada que no hiciera el fotógrafo Juan Laurent entre 1882 y 1885 en la galería central del Prado para mostrar la belleza que le rodeaba. El *horror vacui de murillos, titíanos, velázquez y goyas* hacían, cuanto más juntos más espacio para mostrar más obras, fue retratado por el fotógrafo francés en varias tomas que pegó y formó una imagen de unos 10 metros de largo. Diseñó un grafoscopio, un aparato que consta de una caja con una ventana que tiene dos rodillos donde se enrolla la fotografía y una manivela se desplaza la fotografía. Hoy se conserva en los almacenes a 19,2 grados y con una humedad relativa de 38,9% y de manera mecánica se mueve 10 centímetros al día.



La caja actual del grafoscopio, en los almacenes del museo. / C. ALVAREZ

rés consiste en catalogar las piezas: "Buscar quién es el fotógrafo, cuándo está tomada, qué representa, cuál es la técnica... Si no tenemos esta información, investigamos en otras bases de datos, por ejemplo la del Museo d'Orsay, con una colección mayor que la del Prado, que no es muy grande, comparándola con los fondos fotográficos de otros museos de su categoría". Este proyecto comenzó hace seis años y el experto considera que ha terminado la parte más importante. Quedan las imágenes que tienen una función de documentación, las fotografías de las obras (nada desdiferables ya que gracias a algunas se conocen piezas hoy desaparecidas o partes que ya no se conservan como las que hizo Jane Cli-

fford en 1863 al *Tesoro del Delfín*). Lo que resta es una labor más sistemática, las anteriores eran todas diferentes, más complicadas de clasificar.

Como en pintura, también en fotografía el museo posee piezas de los principales maestros, uno de los más importantes de la España del XIX fue Juan Laurent. Este francés, igual Murillo con la sociedad de su momento, retrató el país al que llegó en 1843 y tuvo su mirada puesta, de una manera especial, en el Prado. Quería inmortalizar todas las obras. Consiguió permiso para trabajar en el museo y también tuvo una pequeña tienda para vender sus imágenes. Ya comenzaban las tarjetas de difusión, de dar a conocer este centro que nació hace

198 años y durante un tiempo se llamó Museo Nacional de Pintura y Escultura (por tanto, nada de pinacoteca).

El departamento está situado en la ampliación de Moneo. Es un espacio en el que artes como la arquitectura y la fotografía, desaparecidas en otras áreas, toman relevancia. Fernández Albarés cuenta que el arquitecto está orgulloso hasta del último detalle, como las patas de las mesas inspiradas en las estriadas columnas clásicas. Se hace visible la arquitectura invisible, que pasa desapercibida hasta que lo que parece una pared se abre y es un armario o las mesas que se convierten en atriles. Una manera de aprovechar el espacio, uno de los bienes máspreciados tanto en el gabinete —con más de 8.859 dibujos (uno de ellos de Miguel Ángel) y 5.860 estampas, además de las fotografías— como en el museo con 7.969 pinturas, 996 esculturas y 3.462 objetos de artes decorativas.

### Material frágil

El área está dividida en una zona para biblioteca, otra para el trabajo de los investigadores y una última de almacenaje y exposición, donde se realizan pequeñas muestras para grupos que lo piden de la universidad, de expertos... Son muy específicas y de muy corta duración debido a la fragilidad del material. Fernández Albarés quiere que sea clara esta opción que puede solicitar cualquiera y, así, mostrar piezas del museo que no se ven. En su afán de servicio público asegura que aunque ahora solo hay colgadas en la web unas 600 instantáneas poco a poco se publicarán más.

El museo no tuvo fotógrafos en plantilla hasta mediados del siglo pasado, y hoy es inconcebible un acto o una pieza sin documentar hasta las entrañas —casi literal— ya que se usan técnicas capaces de captar lo que el ojo no llega a ver. Eso sí, los visitantes tienen prohibido usar la cámara. Nada de *selfies* con las *majas* para subir a redes sociales. Un problema menor para Facebook, así no tiene que censurar a la desnuda.

## **Paris 1968 : première exposition majeure du photographe Gilles Caron à l'Hôtel de Ville**

**A l'occasion du 50<sup>e</sup> anniversaire des évènements de Mai 68, la Ville de Paris et la Fondation Gilles Caron présentent la première grande exposition du photographe Gilles Caron à Paris. Du 4 mai au 28 juillet 2018 à l'Hôtel de Ville, les Parisien·ne·s, mais aussi les visiteuses et les visiteurs pourront découvrir les étapes d'une année décisive.**

Une exposition majeure du photographe Gilles Caron sera présentée à l'Hôtel de Ville, dans la salle Saint-Jean, à partir du 4 mai, à l'occasion du 50ème anniversaire des événements de mai 1968. En 7 sections, le public pourra découvrir le Paris de 1968 à travers la présentation d'environ 300 photographies, incluant des clichés d'époque et des épreuves modernes d'après les négatifs originaux conservés dans les archives en grande partie inédites de la fondation Gilles Caron.

La Ville de Paris réaffirme ainsi son attachement à la photographie illustré notamment par son soutien à de nombreuses institutions et manifestations, et l'accueil de grandes expositions à l'Hôtel de Ville : de Doisneau à Willy Ronis, de Brassai à Izis, pour ne citer qu'eux, les expositions de l'Hôtel de Ville mettent ainsi en évidence le lien indéfectible qui unit Paris et les photographes. C'est pourquoi il apparaissait essentiel que la première exposition majeure consacrée au photographe se déroule dans l'enceinte de l'Hôtel de Ville.

Gilles Caron est le photographe qui a révélé certaines icônes de mai 1968. Parisien, il décrypte la société française tout en couvrant les conflits autour de la planète pour l'agence Gamma. Il met en images les contrastes de la France des Trente Glorieuses, riche de la culture populaire et inquiète des luttes sociales. L'exposition proposera ainsi de découvrir ce Paris 68, devenu la capitale d'une révolte que Gilles Caron met en résonance avec le monde. Suivre Gilles Caron en 68 c'est plonger dans une France des premiers combats étudiants et du succès du cinéma de la Nouvelle Vague, de la mode des sixties qui s'exprime dans la rue comme sur les plateaux de télévision, une vie politique qui tourbillonne autour du vénérable Général de Gaulle qui achève son destin d'homme d'État, un pays qui se regarde dans sa capitale en pleine effervescence. 1968 pour Caron, c'est aussi le double regard sur sa ville et sur un monde qui se fracture.

## **Informations importantes**

Les photographies doivent être accompagnées d'une mention de copyright. Plus d'informations dans le dossier de presse à télécharger au lien suivant

Pour toute demande de visuels autres que ceux disponibles au lien précédent, merci de contacter Francisco Aynard au 01 40 51 87 31 – aynard.fr@clermes.fr / contact@clermes.fr.

Une invitation presse sera envoyée ultérieurement pour le vernissage qui se déroulera le 3 mai 2018.

### **EXPOSITION GRATUITE À L'HÔTEL DE VILLE**

Du 4 mai au 28 juillet 2018

**Partenaires de l'exposition :** Mastercard, Fondation Bru, Saif

**Partenaires médias de l'exposition :** Paris Match, Le Bonbon, Libération, Les Inrockuptibles, Ratp, Polka Magazine, France Info

### **Contact presse**

Ville de Paris : Fiona Guitard / presse@paris.fr / 01.42.76.49.61

De la guerre du Vietnam au Printemps de Prague, de la famine au Biafra aux JO de Mexico, de l'assassinat de Luther King à 2001, l'Odyssée de l'espace, l'année 68 est celle de bouleversements dans le monde entier, bien au-delà du maïs français. En 2018, *Libération* revisite, chaque samedi, les temps forts d'une année mythique. Sur *Libération.fr*, retrouvez tous les jours notre page dédiée, «Ce jour-là en 68».



## Assassinat de Martin Luther King

# «IL FAUT QU'UN BLANC SE MONTRÉ»

La nuit du 4 avril 1968, le pasteur noir américain est abattu. John Lindsay, alors maire de New York, décide à ses risques et périls de se rendre à Harlem. Une décision qui lui coûtera son poste.

Par  
**ISABELLE HANNE**  
Correspondante à New York

**L**a première de la comédie musicale *The Education of Hyman Kaplan*, le 4 avril 1968 à l'Alvin Theater de Broadway, (aujourd'hui le Neil Simon Theatre) fut un flop. A l'entracte, le public ne pense qu'à une chose, raconte le critique Ken Mandelbaum : «Comment rentrer chez soi sain et sauf et le plus rapidement possible» (1). Le public vient d'apprendre l'assassinat de Martin Luther King. Et les New-Yorkais savent leur ville, ses quartiers pauvres et noirs surtout, à fleur de peau. Certaines artères de Harlem, au nord de Manhattan, ou de Bedford-Stuyvesant, au cœur de Brooklyn, se sont déjà embrasées plusieurs fois les années précédentes. Dans la salle de l'Alvin Theater, un spectateur s'est éclipsé avant les autres. Le maire de New York, John Lindsay, a été informé un peu plus tôt de la terrible nouvelle par un policier. Martin Luther King, leader des droits civiques, Prix Nobel de la paix quatre ans plus tôt, se trouvait sur le balcon d'un motel de Memphis, où il s'était rendu pour soutenir les éboueurs noirs de la ville, en grève pour un meilleur salaire. Le pasteur baptiste a été abattu par un homme, James Earl Ray, qui sera arrêté deux mois plus tard et condamné à perpétuité – sa culpabilité fait toujours débat.

#### UNE POUUDRIÈRE

En substance, raconte le journaliste du *New York Times* Clay Risen dans son ouvrage de référence sur ces jours de fièvre (2), le détective explique au maire que la situation est déjà très tendue. Dès la nouvelle de l'assassinat de Luther King connue, les habitants de Harlem, véritable capitale de la lutte pour les droits civiques, sont descendus dans les rues, des haut-parleurs diffusant les discours de l'icône pacifiste. La police est sur place, prête à intervenir. Entre peine immense, choc et colère, les communautés noires du pays sont orphelines d'un leader porteur d'espoir, alors que leur condition peine à s'améliorer malgré la signature du Civil Rights Act par le président Johnson en 1964 (qui rend illégale la discrimination reposant sur la race, la couleur, la religion, le sexe, ou l'origine nationale). La plupart des grandes villes du pays assistent dès à des émeutes raciales violentes: Raleigh, Jackson, Newark, Detroit... Des cocktails molotovs ont brisé des vitrines à Houston. La Garde nationale a été déployée à Nashville. Les troupes fédérales à Washington, Baltimore et Chicago.

En tout, selon Clay Risen, les émeutes qui ont suivi l'assassinat du pasteur King ont fait 39 morts, 2 600 blessés, 21 000 arrestations et l'équivalent de 385 millions de dollars d'aujourd'hui de dégâts matériels (65 millions de dollars de l'époque), dans au moins 120 villes. «Il y a eu des émeutes avant celles-là

– *Harlem, Watts, Newark, Detroit*, écrit Risen dans son livre. Mais jamais autant, à autant d'endroits différents, et au même moment.» C'est également la première vague d'émeutes raciales qui n'est pas déclenchée par un acte de brutalité policière.

Dès qu'il a vent de la terrible nouvelle, le maire de New York John Lindsay file à Gracie Mansion, sa résidence dans l'Upper East Side. «Il m'a appelé et m'a dit : «Je pense venir à Harlem, il faut qu'un Blanc se montre et dise combien on est désole».», se remémore aujourd'hui l'un de ses bras droits, l'avocat Sid Davidoff, 78 ans, dans son bureau du 34<sup>e</sup> étage avec vue renversante sur Manhattan. «Je lui ai dit que c'était une très mauvaise idée, que c'était dangereux... Le pays était à feu et à sang! Et on parle d'une foule de milliers de personnes. Mais ce type n'avait peur de rien. Il avait participé au débarquement en Sicile...» Davidoff et d'autres assistants de l'ancien officier de marine devenu maire de la première ville du pays, se retrouvent au Shalimar, un club de Harlem, pour tenter de préparer le terrain. Quelques minutes plus tard, John Lindsay, ce maire débonnaire aux airs de dandy hollywoodien, sort de sa voiture au croisement de la 8<sup>e</sup> avenue et de la 125<sup>e</sup> rue, en plein cœur de Harlem. «Cette nuit-là, c'était une poudrière, il aurait suffi d'un seul fauteur de trouble pour tout faire exploser», reprend Davidoff, tétant un cigare électronique plus vrai que nature. Avant tout, il y avait un chagrin immense, un choc. On avait assassiné le porte-parole du mouvement des droits civiques! Les gens sanglotait, c'était comme s'ils avaient perdu un membre de leur famille. Mais on savait d'expérience qu'après la sidération et la tristesse, ça pouvait vite dégénérer en colère, puis en violence.»

Ce n'est pas la première fois, loin de là, que le maire se montre à Harlem. Depuis son élection en 1965, Lindsay, Républicain libéral (au sens américain du terme) comme on n'en fait plus, à gauche d'un parti qui va bientôt emprunter un chemin radicalement conservateur, avait fait des droits civiques et du désenclavement des quartiers pauvres, noirs et hispaniques, le cœur de son action politique.

Petits boulots pour jeunes désœuvrés en plein «long et chaud été», ces mois de juin et juillet 1967 qui avaient vu des centaines d'émeutes un peu partout dans le pays. Intégration des minorités dans l'administration de la ville. Mise en place d'une équipe d'intervention, notamment coordonnée par Davidoff, pour «réparer les petites choses, qui rendent la vie quotidienne plus facile, comme un feu rouge, des toilettes publiques...», détaille l'avocat new-yorkais. «On se concentrerait vraiment sur les quartiers pauvres de la ville, où les gens n'avaient plus d'autres façons de se faire entendre que par la violence. Notre idée, c'était de mettre



John Lindsay (au centre) sur la 125<sup>e</sup>

en place un dialogue direct avec nous.»

#### LEADERS LOCAUX

Les lieutenants de Lindsay sont également chargés de cultiver un réseau dans ces quartiers sensibles. Pasteurs, associatifs, militants des droits civiques, commerçants, mais également prédicateurs de rue, petits délinquants ou même gangsters en quête de stabilité: de nombreuses figures influentes de Harlem et



rue, à Harlem, le 4 avril 1968. BETTMANN ARCHIVE

«Bed-Stuy» sont en contact avec la mairie de New York, informateurs officieux ou employés à mi-temps. Ce sont eux qu'ils contactent avant l'arrivée du maire à Harlem, pour leur demander d'appeler au calme. «Ils étaient les véritables pacificateurs du ghetto», écrit Risen, et Lindsay les traitait presque comme un gouvernement de l'ombre. En retour, il a gagné leur respect plus ou moins réticent. On peut le voir comme une mauvaise façon de gouverner une

ville, mais la stratégie de Lindsay a sauvé New York le 4 avril 1968.» Assis dans la cafétéria du *New York Times*, Clay Risen affirme que Lindsay savait, depuis longtemps, «vu le potentiel de violences de New York, et compris les tensions économiques et raciales. Quand King a été assassiné, il n'a rien improvisé : il avait déjà un plan en place». Quand Lindsay sort de sa voiture, la tension est à son comble. Quelques commerces ont déjà été pillés à Har-

lem. Le maire est aussitôt entouré d'une foule compacte. Certains le reconnaissent, des leaders locaux improvisent un service d'ordre. John Lindsay marche, saisit des mains, dit sa peine. Il se retrouve en tête de cortège, le long de la 125<sup>e</sup> rue, rencontre des leaders syndicaux, des manifestants étudiants. «Je continuais à avancer, mais j'étais encerclé de toutes parts, racontera-t-il plus tard. De temps en temps, j'entendais qu'on criait mon nom. Par-

fois, j'entendais des femmes pleurer ou gémir...» Alors qu'il se retrouve coincé entre deux bandes rivales qui se disputent pour assurer sa protection, il est finalement exfiltré en volute. «Harlem n'était pas encore tiré d'affaire, mais tout le monde s'est accordé sur le fait que Lindsay avait fait la différence, en se montrant à un moment où la plupart des maires du pays se cachaient dans des QG aux allures de bunkers», écrit Clay Risen. «Ça laisse songeur, se ques-

tionne-t-il aujourd'hui. Que ce serait-il passé si d'autres politiques avaient emprunté le même chemin que Lindsay, au lieu de faire patrouiller la Garde nationale et d'entrer en confrontation avec les communautés afro-américaines?

A New York, bilan pour une soirée bouillante : douze arrestations, et quelques incendies. Auteur d'une biographie assez critique de Lindsay(3), Vincent Cannato, professeur à l'Université du Massachusetts à Boston, insiste : «Il y a bien eu des émeutes, des pillages ce soir-là à New York et des brigades ont volé au-dessus de la tête de Lindsay. Mais ça n'a rien eu à voir avec les violences ailleurs dans le pays. Ce soir-là a été l'un des meilleurs moments politiques de Lindsay. Harlem était très en colère, et c'était clairement un acte de courage d'y aller de nuit. Cela a vraiment limité les dégâts.» Dans sa biographie, Cannato décrit cette figure politique charismatique, mais qui finit brisé politiquement après deux mandats, laissant un New York un peu plus pauvre, un peu plus dangereux qu'avant (la criminalité y a triplé entre 1960 et 1975), paralysé par des grèves.

Figure de l'élite du nord-est des Etats-Unis, très bien éduqué, opposé à la guerre du Vietnam, «Lindsay ne semblait s'intéresser qu'aux communautés pauvres et noires, et pas du tout à la classe moyenne blanche, qu'il n'a jamais comprise».

**HISTOIRE**  
L'année suivante, il perd l'investiture républicaine, en décalage total avec le virage conservateur qu'a pris le GOP, «devenu soudain le miroir déformant de la classe moyenne blanche». Pour Clay Risen, «dans les banlieues blanches du pays, terrorisées par les violences diffusées à la télé, en le voyant marcher à Harlem ce soir-là, beaucoup se sont dit qu'il sympathisait avec les émeutiers, au lieu de sévir».

Six mois plus tard, Richard Nixon est élu président. Les conservateurs utilisent ces émeutes comme alibi pour justifier leur rhétorique sur l'ordre et la répression, dans le but affiché de protéger la «majorité silencieuse» – pour ne pas dire blanche. Les ghettos noirs sont désormais vus «comme une entité étrangère au sein des frontières américaines, un cancer qu'il fallait isoler du reste du corps social», résume Risen. La semaine qui a suivi la mort de King constitue un moment charnière dans l'histoire américaine d'après-guerre». Elle conjugue «des frustrations des Noirs, la fin de l'Etat providence, et la réaction de la classe ouvrière blanche, qui ont fait leur chemin dans la psyché nationale». Et qui sont toujours bel et bien là, cinquante ans plus tard. ➤

(1) *Forty Years of Broadway Musical Flops*, Macmillan (1992).

(2) *A Nation on Fire, America in the Wake of the King Assassination*, Wiley (2009).

(3) *The Ungovernable City: John Lindsay and His Struggle to Save New York*, Basic Books (2001).

TOPOREPORTER  
IN MISSIONE  
A CACCIA  
DI INCHIESTE

Luca Valtorta

**S**econdo molti era una missione impossibile e invece i bambini sono tornati a essere tra i primi clienti delle edicole», racconta Valentina De Poli, diretrice di *Topolino*, il glorioso settimanale dedicato alle avventure di topi e paperi che da domani sarà in edicola profondamente rinnovato. «La nostra scommessa è riuscire a coinvolgere i bambini ancora di più attraverso l'interattività. Per questo punteremo sempre di più sul Toporeporter, ovvero lettori-giornalisti in erba che vengono reclutati sulla base delle loro richieste. Per esempio nel numero dell'11 aprile due giovani reporter hanno intervistato Bebe Vio e per l'occasione la campionessa è diventata anche un fumetto con il nome di Bebe Pio. Nelle settimane successive i lettori potranno scrivere sul tema della disabilità senza barriere». La sfida del restyling era difficile perché «la base dei nostri lettori storicamente ha tra gli 8 e gli 11 anni, quella che oggi viene definita la "generazione mobile-born", un passo ulteriore rispetto ai nativi digitali, che non è più abituata ai giornali. Ma alle immagini si, e per fortuna noi abbiamo il fumetto dalla nostra parte, che invece continua a essere frutto in buona parte sulla carta».

Infatti le storie a fumetti inediti da cinque diventano sei «e la prima è una storia davvero fantastica, disegnata da Giorgio Cavazzano e sceneggiata da Tito Faraci». Non mancheranno le celebri "Grandi parodie" con una storia intitolata *Il giro del mondo in 80 giorni... siderali* e uno stralunato racconto di Sio. Un altro progetto è "Il fumetto che fa scuola" in cui il team di *TopolinoLab* entra nelle classi. «Cercheremo di spiegare sempre più agli insegnanti come il fumetto sia un linguaggio dalle molteplici potenzialità formative e un vero strumento pedagogico. Ecco perché nel restyling abbiamo lavorato molto sui codici del fumetto ma anche sulla leggibilità». Infatti, a questo proposito, il nuovo *Topolino* utilizzerà un font diverso, chiamato Easy Reading «pensato per i bambini che soffrono di dislessia, che è un fenomeno molto più diffuso di quanto si pensi». Infine, verrà fatto un lavoro sempre maggiore per tenere *Topolino* legato ai temi dell'attualità: «Questo verrà fatto sia attraverso le rubriche sia con i personaggi reali "topolinizzati"». Avevamo iniziato due anni fa con Jovanotti e di recente abbiamo riservato lo stesso trattamento a Rovazzi, Tiziano Ferro, Donnarumma e Icardi. Il prossimo? Sarebbe un segreto ma ve lo dico lo stesso: Roberto Bolle».

**Copredattore**  
Cultura  
Dario  
Olivero

**E-mail**  
redazione  
cult@repubblica.it



**L'altra Germania** Con l'attentato a Dutschke, cinquant'anni fa, la spinta rinnovatrice appena nata fu travolta dal settarismo e dal terrorismo della Raf. Ma si aprì anche la stagione di Willy Brandt e del "dorato decennio"

# Con tre colpi a Rudi "il rosso" si spense il '68

ANGELO BOLAFFI

patto di rivedere la tradizionale lettura di quegli anni giudicando dunque il '68 non già, come suggerisce una ideologia e ormai datata interpretazione, l'anno della grande rottura chiamata "opposizione extraparlamentare", ma piuttosto un momento di un processo materiale e culturale più

complesso e articolato – quello dei "lunghi anni '60" (così Anselm Doering-Manteuffel) – che aveva trasformato la società tedesca. Di questa metamorfosi il '68 fu al tempo stesso fattore di accelerazione e di conclusione: «Il vero '68 fu il '67 che rappresentò il culmine di un processo iniziato

nel 1964. Col 1968 ebbe inizio un anno in cui le idee della generazione del '67 andarono in pezzi, si radicalizzarono o si rovesciarono. L'autoritarismo divenne autoritarismo» (Klaus Hartung). Dal primi anni '60, in particolare col processo di Francoforte del 1964 contro i

**Ministero delle Infrastrutture e dei Trasporti**  
PROVVEDITORATO INTERREGIONALE ALLE O.P.P.  
CAMPANIA - MOLISE - PUGLIA - BASILICATA  
SEDE DI NAPOLI  
STAZIONE AUTOSTAZIONE  
ENTE DELEGATO DAL COMUNE DI NAPOLI (NA)  
ESTO DI GARA

Si rende nota che questo Provveditorato Interregionale per le O.P.P. per la Campania, la Molise, la Puglia, la Basilicata, Sede di Napoli ha aperto una procedura aperta per la conclusione di un accordo quadro di affidamento per la gestione dei servizi di autostazioni e di impianti per il ricovero dei lavoratori, il risanamento per la sicurezza in fase di esecuzione e l'avvertenza al collaudato per l'esercizio di scavo archeologico, messa in sicurezza, consolidamento strutturale e dotazione impiantistica denominato "Testo Antico di Nicopoli Lato III, CIG: 5752142685, Criterio di aggiudicazione: offerta economicamente più vantaggiosa, ai sensi dell'art. 10, del D.Lgs. 165/2006 e s.m.i. Hanno partecipato all'appalto 12 fornitori. Impresa esecutrice imposta: Appalto 8 soci (Capogruppo), con sede in Napoli, alla via Raffaele Mörghen n.02, Codice Fiscale e Partita Iva 06393171217 - MIGLIORI STUDIO Associati (manuale), con sede in Napoli, alla via Diocleziano n.42, Codice Fiscale e Partita Iva 03911110503 - S.E.I. Lavori (manuale), con sede in Napoli, alla via Diocleziano n.42, Codice Fiscale e Partita Iva 03911110503 - C.R.S. (manuale), con sede in Roma, alla via Flaminio n.11, Codice Fiscale 0516578058 e Partita Iva 01055550000 - DOTT. GIULIANA TOCCO (manuale) - ARCH. ROSA PORRICELLI (manuale), che ha consegnato un preventivo complessivo pari a punti 94,20 su 100, per l'importo complessivo di Euro 111.957,44, di cui Euro 83.397,44 per il finanziamento di durata lavori e di ammortamento al collaudato al netto del rimbasso offerto del 44,00% ed Euro 28.560,00 per il contributo per la sicurezza in fase di esecuzione e di impianto al netto del medesimo ribasso del 44,00%. Il bando di gara è stato pubblicato sulla G.U. del 17/02/2018 n. 19.

**IL PROVVEDITORE (Dott. Ing. Roberto DANIELE)**

## Autostazione di Bologna S.r.l.

Estratto Bando di gara

L'Autostazione di Bologna S.r.l., con sede in Piazza XX Settembre, 6, 40121 Bologna Intende esprimere una

## Procedura aperta ai sensi del D.Lgs. n. 50/2016

Per Gestione del "Parcheggio Autostazione", e sorveglianza dei locali e delle aree pertinenti alla struttura Autostazione di Bologna e fornitura, installazione e manutenzione del sistema di sorveglianza CIG 7435744AO

Importo stimato dell'appalto: Euro 896.000,00 + IVA.

Criterio di aggiudicazione: Offerta economicamente più vantaggiosa

Lo offerà, unitamente alla documentazione richiesta, dovranno pervenire a pena di esclusione entro le ore 12,00 del 29/05/2018

Le modalità da osservare per la presentazione delle offerte sono illustrate nel bando di gara e nel capitolo (disponibili presso la scrivente Società tel. 051/4214197 - fax 051/4214198 e comunque visibili sul sito Internet: <http://www.autostazionebol.it>

Il bando di gara è stato inviato per la pubblicazione sulla G.U.C.E in data 29/03/2018

Il Responsabile del Procedimento Gabriele Benazzi

**CENTRALE UNICA DI COMMITTENZA (C.U.C.)**  
COMUNE DI COMACCHIO, CODIGORI,  
FISCAGLIA, GORO, LAGOSANTO, MESOLA  
Per conto del Comune di Comacchio

La C.U.C. rende nota che è indetta procedura aperta per l'affidamento del servizio di progettazione e attuazione di un piano plurianuale di promozione turistica e commercializzazione dei prodotti turistici espressi dal territorio di Comacchio e dall'area vasta Delta del Po. I documenti di progetto, il bando, il disciplinare di gara ed i relativi allegati sono pubblicati sul sito del Comune di Comacchio:

<http://www.comune.comacchio.ra.it/index.php?&servizi=licitazioni-&contratti=gare+di+appalto+aperte+CuC+Comacchio>

Importo a base di gara € 409.836,07, oltre IVA. Le offerte dovranno pervenire entro le ore 12:00 del giorno 09/05/2018.

Il Dirigente del Settore I Servizi alla Persona, Turismo e Istituti Culturali:

Dott. Roberto Canagalli

**COMUNE DI GENOVA**  
STAZIONE UNICA APPALTANTE  
[www.comune.genova.it](http://www.comune.genova.it) \* poc.appalti@comune.genova.it

## AVVISO D'APPALTO AGGIUDICATO

Si rende nota che il Comune di Genova, mediante procedura aperta, ha assegnato per conto della Società A.M.U. Genova S.p.A. due Accordi Quadro per l'affidamento del servizio di carico, trasporto e smaltimento, rispettivamente di: Accordo Quadro 1: per il porto (CER 190014) e concentrato da impianti ad ognissai inverna (CER 190014) presso la discarica di Monte Scarpino in Genova; Accordo Quadro 2: per il porto (CER 190014) e concentrato da impianti ad ognissai inverna (CER 190014) presso la discarica di Località Birra in Bussolengo (VR). L'avviso di appalto applicato è scaricabile sul sito Internet:

[www.comune.genova.it](http://www.comune.genova.it)

[www.appaltiiguria.it](http://www.appaltiiguria.it)

[www.serviziocittadini.it](http://www.serviziocittadini.it)

IL DIRETTORE

Dott. Gianluca BISSO



In alto, le manifestazioni a Berlino dopo l'attentato a Rudi Dutschke e gli scontri con la polizia. Qui sopra, Dutschke durante una protesta davanti all'ambasciata Usa

responsabili di Auschwitz, venne fatta luce su quel "labirinto del silenzio" costruito nel primissimo dopoguerra tedesco da una società che aveva cercato di ottenere una collettiva amnistia grazie alla amnesia collettiva della colpa chiamata Shoah e aveva sperato di cavarsela sostituendo l'antico antisemitismo col nuovo anticomunismo. L'arrivo sulla scena di una generazione nata negli ultimi anni della guerra o in quelli immediatamente successivi segnò una cesura decisiva: «Nel 1967 accadde in Germania qualcosa che può essere paragonato all'Autunno caldo in Italia o al Maggio del '68 in Francia. Venne posto all'ordine del giorno il compito di portare a termine la liberazione del passato nazista» (Detlev Claussen). E così quella Germania che nel 1950 era apparsa ad Hannah Arendt incapace di «rielaborare il lutto» per il «riflusso profondamente radicato, ostinato e in qualche caso brutale di confrontarsi e fare conti con ciò che è realmente accaduto» (*Ritorno in Germania*, Donzelli) voltò pagina. La contestazione studentesca scardinò le tradizionali coordinate del modo di pensare e di stare al mondo divenendo nuovo senso comune di massa: il pensiero critico in cui la lezione di Freud contava quanto quella della tradizione del marxismo critico penetrò dentro le relazioni personali.

A differenza di quanto accade col '68 in Italia o in Francia la metamorfosi della società tedesca (occidentale) provocò una

profonda riforma del lessico dei rapporti interpersonali. Davvero il privato divenne politico cambiando la dinamica delle relazioni quotidiane e affettive. Grazie al movimento degli studenti termini quali *Kindergarten* e *Antiautoritarismus* conquistarono notorietà internazionale pari a quella che in passato avevano avuto termini quali *Panzer* e *Blitzkrieg*. Insomma secondo la celebre formulazione di Jürgen Habermas i mandarini furono mandati in pensione». La rivolta studentesca fu dunque al tempo stesso esito finale e fattore di socializzazione di quello che potremmo definire la «degermanizzazione» dello spirito tedesco. E al di là e addirittura anche contro le intenzioni soggettive dei protagonisti fattore di arricchimento della vita politica e di rafforzamento delle istituzioni democratiche che gli Alleati avevano imposto alla Germania dell'Anno zero.

Poi si aprì un nuovo ciclo politico: nel '69 col primo governo guidato da Willy Brandt e soprattutto con la sua triomfale riconferma nella elezione del 1972, la Spd sfiorò la maggioranza assoluta, ebbe inizio il «dorato decennio» socialdemocratico che realizzò una radicale democratizzazione della società e delle relazioni economiche e sindacali che i politologi indicarono come *Modell Deutschland*. Del resto non era stato proprio Rudi Dutschke a parlare di «lunga marcia attraverso le istituzioni»?

La filosofa Julia Kristeva replica a un articolo del "Nouvel Observateur"

## "Io, agente del Kgb bulgaro? Accuse false e tossiche"

JULIA KRISTEVA

*I Nouvel Observateur* ha fatto la scelta di pubblicare un lungo articolo intitolato *Julia Kristeva ex agente del Kgb bulgaro*, che si dedica ad attribuirmi il ruolo romanzesco di informatrice dei servizi segreti bulgari tra il 1970 e il 1973. A sostegno di un'accusa del genere porta la divulgazione di un rapporto proveniente da «archivi» della polizia bulgara, che menzionerebbe la mia partecipazione ad attività di intelligence sotto lo pseudonimo fantioso di «Sabina». Ho già smentito pubblicamente il contenuto di quel rapporto e quelle informazioni immaginarie. L'articolo che si pubblica mi costringe a farlo di nuovo: affermo di non aver mai, in qualsiasi modo, preso parte a simili attività, la cui rivelazione, repentina e tardiva, arreca pregiudizio alla comprensione e alla diffusione delle mie ricerche nel campo della psicanalisi, della linguistica, della filosofia e della contestazione politica del totalitarismo, in particolare nella mia analisi dell'opera di Hannah Arendt. Simili asserzioni screditano i miei lavori, e sul piano personale, torna a dirlo, risvegliano vecchie ferite.

Ho abbandonato la Bulgaria grazie a una borsa del governo francese, in condizioni difficili, lasciando laggia la mia famiglia e con la consapevolezza che le posizioni che avrei assunto dall'altro lato della Cortina di

Ferro avrebbero esposto i miei cari, e in particolare mio padre, ai pericoli di un regime totalitario.

È storia vecchia, ma oggi constato con grande pena che le pratiche equivoci delle polizie segrete al servizio di questi regimi rimangono terribilmente vive e tossiche. Il discredito che il giudizio della storia ha inflitto a questi regimi passati non ha colpito, a quanto pare, la giornalista che firma l'articolo. La schedatura di persone a loro insaputa, il fatto di attribuire a esse delle parole, dei ruoli e delle funzioni senza raccogliere il loro consenso e di costruire dossier sulle loro presunte attività sono metodi ormai noti, ma non abbastanza noti. Ricercatori e giornalisti, negli stessi Paesi ex comunisti, protestano oggi vigorosamente contro queste falsificazioni e il loro utilizzo da parte di commissioni tendenziose. Mi sarebbe piaciuto trovare nell'articolo consacrato a questi «archivi» una traccia di quel discernimento critico, invece di credulità e fascinazione verso questi detriti del passato. Basta leggere, per esempio, le frasi invincibili che il dossier mi attribuisce, in forma di discorso indiretto, su Aragon e il surrealismo, sulla Primavera di Praga o sulle «azioni di aiuto filopalestinesi» frustrate dalla «propaganda francese in mano a organizzazioni sioniste», se si pensa ai miei scritti e alle mie posizioni pubbliche ben note su questi argomenti, all'epoca

come adesso; e, *last but not least*, basta leggere la ripresa integrale (20 pagine tradotte in bulgaro!) della mia intervista con Jean-Paul Enthoven sui «dissidenti» nel numero 658 del *Nouvel Observateur*, 20-26 giugno 1974, che fa di me una persona sotto sorveglianza più che un «agente», per constatare che questa manipolazione è interessata di pettegolezzi riferiti e pseudofonti mediatiche sovrainterpretate, senza alcun valore probatorio in questa farsa penosa.

Non solo: il credito che l'articolo a me dedicato accorda a informazioni archiviate in un edificio staliniano, partecipa – e la cosa mi spaventa – alla perpetuazione spudorata di quei metodi totalitari. Mi sarebbe molto piaciuto che la scoperta di quegli archivi fosse un'occasione, per un settimanale come questo, di indignarsi per azioni tanto indegni! E invece, nella pubblicazione così ingenua e compiacente, leggo una forma avventata di giustificazione di quelle pratiche.

Quegli «archivi» sono dei fossili ideologici sconfessati e combattuti dalle democrazie: perché accordarvi oggi una fede tanto cieca? Come si fa a non assumere il distacco che impongono ancora una volta metodi del genere, e a ricavarne insegnamenti per il presente e per il futuro? Come sempre, bisogna porsi la domanda: *cui prodest?*

– Traduzione  
di Fabio Gallimberti

# GUSTAVO DUDAMEL

**GIOVANI DELLA CLASSICA**  
GUSTAVO DUDAMEL

**BEETHOVEN 3 "EROICA" OVERTURES**  
SIMON BOLÍVAR SYMPHONY ORCHESTRA OF VENEZUELA

**L'ENERGIA SALE SUL PODIO.**

**DOMANI GUSTAVO DUDAMEL BEETHOVEN**

**la Repubblica**



LIBÉ.FR

### Pourquoi tant de malentendus autour du sketch de Pierre Desproges sur l'antisémitisme ?

En 1986, Pierre Desproges présente sur scène un sketch commençant par : «On me dit que des Juifs se sont glissés dans la salle ?» Trente ans après, ce texte est devenu une référence pour certains antisémites et un cliché des débats sur l'humour, loin des intentions et de la pensée de son auteur. Explications. PHOTO AFP

# A la fac de Tolbiac occupée, les étudiants veulent croire à leur «Mai 2018»



A Tolbiac, vendredi. La semaine dernière, au moins 1200 étudiants ont voté le blocage illimité du site. PHOTO ELSA BROCLAIN

**Lundi, un millier d'élèves, de profs et de précaires de plusieurs universités réunis en AG à Paris-I réfléchissaient au futur de la mobilisation.**

Par  
**KIM HULLOT-GUIOT**

**A**défaut de faire converger les luttes contre la sélection à l'université et celles des cheminots et des soignants, les étudiants parisiens tentent ces jours-clés de rassembler les mouvements dans les facs. Au moins quatre sont entièrement bloquées en France

(voir notre carte des mobilisations sur Libé.fr). Lundi, un millier d'étudiants, ainsi qu'une poignée de professeurs et de précaires, s'étaient réunis en assemblée générale dans un amphithéâtre du centre Pierre-Mendès-France de Paris-I, plus connu sous le nom de Tolbiac, dans le XIII<sup>e</sup> arrondissement.

Puisqu'il fallait présenter sa carte d'étudiant à l'entrée, l'amphi était au début plus clairsemé que la semaine précédente, où au moins 1200 étudiants avaient voté le blocage illimité du site. Qu'à cela ne tienne, quelques étudiants font entrer leurs camarades des autres universités, notamment de Paris-III, Paris-IV, Paris-V, Paris-VII,

Paris-VIII, ou de l'Institut de géographie, venus échanger sur la mobilisation ou demander des renforts pour mener leurs propres actions contre la loi Vidal. A 11h30, l'amphi est bondé, l'AG peut commencer.

**«Fafs».** Tandis que circulent dans les rangs des caisses de grève, au bénéfice notamment des étudiants sans papiers de Paris-I ou des migrants et étudiants qui occupent depuis fin janvier un bâtiment de Paris-VIII, une fac située à Saint-Denis, aussi bloquée, les orateurs sont régulièrement interrompus par des nouvelles venues des autres établissements : à Nanterre (Hauts-de-Seine), la police a lancé en fin de ma-

tinée l'évacuation de trois bâtiments (sciences sociales et psychologie) occupés par des étudiants (une vingtaine, selon la préfecture), lesquels ont trouvé refuge sur le toit; à Censier, des «fafs» ont été repérés en début d'après-

midi, des volontaires sont donc priés de se rendre sur place...

Quelques semaines après le début de la contestation contre la loi orientation et réussite des étudiants (ORE), à laquelle ses opposants re-

### À NANTERRE, «DES GENS SE SONT FAIT MATRAQUER»

Témoignage d'une étudiante en sociologie qui était à Nanterre lundi : «Nous étions environ 200 à 300 personnes en AG. Quand on a vu la police arriver, on s'est mis à l'entrée, des gens se sont fait matraquer, plusieurs sont sortis en saignant. On n'était plus que 80 à 90 dans l'amphi, on s'est assis et regroupés en chaînes pour éviter de se faire embarquer individuellement. Ça a été très violent. Les pompiers étaient arrivés. Il y a eu des interpellations. On commémore Mai 68, mais cinquante ans après, on matraque les étudiants et on empêche la tenue d'espaces de discussion!»

prochent de renforcer la ségrégation spatiale et sociale à l'université, les étudiants se demandent désormais comment faire durer la mobilisation. Selon une étudiante appartenant à l'Unef, «il faut arrêter de faire des AG tout le temps et faire des actions concrètes». Réponse d'une de ses camarades : «Si on ne fait pas d'AG, on se renferme sur nous-mêmes et on ne mobilise pas!»

**Partiels.** Des débats d'autant plus urgents que les vacances et la perspective des partiels, que l'université refuse de repousser, planent comme une menace au-dessus de la mobilisation. Autre difficulté, les violences qui ont émaillé le mouvement, même si elles ne semblent concerner qu'une infime minorité d'étudiants. Lundi, le député LREM Buon Tan aurait été la cible de jets de nourriture et se serait fait dérober sa tablette lors d'une visite à Tolbiac, selon *le Parisien*. Vendredi, des échauffourées avaient déjà éclaté sur le site et six personnes interpellées. Cinq cocktails Molotov avaient été découverts dans l'établissement. Dans un communiqué, le président de l'université, Georges Haddad, a dit avoir «renouvelé, devant les occupants du centre [Pierre-Mendès-France], le souhait de voir cesser toute forme d'occupation et à proposer de mettre à leur disposition des lieux de débats pour poursuivre leur mobilisation».

Lundi, rares étaient les étudiants opposés au blocage à oser s'exprimer. Pour les autres, il s'agit de «réapproprier la fac et les moyens de production de l'éducation» et d'instaurer «un rapport de force global qu'on ne pourra pas gagner tout seuls». Les étudiants veulent y croire : «Mai 2018 prend le visage d'un mouvement d'occupation des facs!» s'enthousiasme une jeune femme. Comme en écho aux slogans de Mai 68, un étudiant venu de Rennes se réjouit que le mouvement ait jusqu'ici prouvé sa «capacité à perturber le réel». ➤

# Liberté, égalité, sororité

Le Deuxième Regard, Shesaid.so, Les Filles de la photo, MEMO, Les Vagues... Dans l'industrie culturelle, les collectifs féministes fleurissent, ferment d'une révolution dont l'affaire Weinstein serait la Bastille symbolique. Leur mot d'ordre : l'entraide

**E**illes se sont donné rendez-vous au Café du Commerce, du côté de Barbès, à Paris. Comme chaque lundi, histoire de battre le fer tant qu'il est chaud et « parce que, quand on est une nana dans l'industrie musicale, on doit parler plus fort pour se faire entendre », soupire Claire Morel en commandant un demi. A peine un an après sa création, l'antenne française de Shesaid.so – « réseau mondial de femmes travaillant dans l'industrie musicale » – compte près de 2 000 adhérentes sur Facebook. Et à travers le monde, depuis 2014, ses bureaux se multiplient, de Los Angeles à Johannesburg, de Londres à New Delhi.

Le réseau. Les femmes l'ont vite compris : pour accéder au pouvoir, il fallait s'organiser. Prises de contact, échanges de bons plans, séances collectives de média training avec un coach : « Il y a un besoin de prendre confiance face au plafond de verre – celui qui existe et celui que l'on se met nous-mêmes. Le collectif permet d'apprendre à dire : 'On est là, on est légitimes' », explique Yael Chiara, brand manager (promotion des produits) chez Pias et fondatrice de la section française de Shesaid.so. D'après où l'on confronte les expériences en plongées studieuses dans des conventions collectives (et leurs grilles salariales) que personne n'applique ni même ne connaît dans ce milieu ultra-libéral qu'est paradoxalement l'industrie culturelle, le groupe pratique le club au sens anglo-saxon du terme : business and networking.

Rachel Graham, cheveux raides sous son bonnet vert, lunettes double foyer et piercing sur la langue, a quitté le Kentucky pour l'Écosse à 19 ans. Glasgow, Londres, Paris vingt ans plus tard, elle est aujourd'hui ici responsable de l'édition musicale chez InFiné. « Mon milieu, c'est l'électro, raconte-t-elle. A Londres, quand j'ai arrêté de boire, j'ai quitté les pubs et avec eux les réseaux masculins. C'est là que s'est fait le délic. » « Les mecs, ils se retrouvent au café, au golf, au foot... Ça marche comme ça », confirme Yael Chiara.

A Claire Morel (Universal) les régimes, à Marika Dory (attachée de presse indépendante) les réseaux sociaux, à Rachel Graham (InFiné) le visuel, et à Sarah Carrier (Kitsune) l'organisation des événements ; Marine De Bruyn (Bureau export) est chargée des partenariats, et Yael Chiara (Pias) conduit l'ensemble. « Je ne sais pas si l'y a de plus en plus de femmes dans nos métiers, mais nous sommes de plus en plus visibles », explique cette dernière. « Et ça, c'est parce qu'on commence à avoir un historique, poursuit Rachel Graham. Hormis les artistes, les seules manas que tu croisais autrefois dans les bureaux de Motown, c'étaient des secrétaires. Il n'y a pas longtemps que ce n'est plus le cas. Et de fait, nous avons acquis une légitimité, grâce à notre expertise. »

Ainsi voit-on aujourd'hui, dans tous les do-

maines de la culture, les femmes s'organiser pour prendre en main leur destin : Le Deuxième Regard au cinéma, MEMO en architecture, Les Filles de la photo, les Matemintentes... « Parce que, même dans des milieux comme les nôtres, qui sont censés être ouverts, féministes, tolérants, on est confrontées à une forme de dévalorisation, de "disqualification". Du coup, on doit se re-qualifier nous-mêmes en trouvant de la force dans une expérience collective », témoigne Isabelle Alfonsi, du collectif Les Vagues, qui, depuis trois ans, réunit curatrices, enseignantes en écoles d'art, plasticiennes...

Codirectrice de la galerie Marcelle Alix sur les hauteurs de Belleville, elle explique : « C'est d'abord un lieu de parole. J'ai vécu ça. Et toi ? Moi aussi ! » Raconté, l'événement cesse d'être une aventure privée pour devenir une expérience politique. Mais pour ça, il était important que le groupe soit pensé comme un espace privé, même si on organise des événements publics. Car rien que ça – échanger –, c'est déjà énorme dans une société qui paousse plus à la compétition qu'à l'entraide. »

**« LES QUOTAS : PAS UN BUT, UN MOYEN »**  
De la parole à la « conscientisation », la voix des femmes monte ainsi par capillarité ces dernières années, un peu partout en dehors des grandes organisations féministes. Pas de discours enflammés sur Bertrand Cantat, Roman Polanski ou Woody Allen ici (« On ne "bash" pas. C'est fini les victimes, on construit », insiste Yael Chiara). L'histoire de ces collectifs est antérieure à l'affaire Weinstein, et leur objectif va au-delà de la lutte contre le harcèlement. Au point qu'on est en droit de penser que, à l'instar de la Révolution française prenant acte d'une prise de pouvoir de la bourgeoisie déjà avancée, ou de Mai 68 comme levier d'une génération bloquée dans ses ambitions, le #metoo n'est que la Bastille symbolique d'une génération qui attendait une étincelle pour faire exploser le plafond de verre.

Au début était le rapport Reine Prat. En 2006, cette inspectrice générale en poste au ministère décrivait une situation d'inégalités entre hommes et femmes dans la culture que personne n'imaginait aussi dégradée. « Le rapport a fait l'effet d'une bombe », témoigne Anne Grumet, qui participa à la fondation, en 2009, de l'association H/F, l'un des premiers groupes de lutte pour l'égalité dans la culture.

« A la sortie des écoles d'enseignement artistique, toutes thématiques confondues, on compte 60 % de femmes. Et puis cela s'évapore. Dans le spectacle vivant, elles arrivent très rarement au sommet – plus généralement elles sont N-1, secrétaires générales des établissements –, et quand elles dirigent, c'est avec moins de moyens : 53 % des dirigeantes gèrent un budget de moins de 500 000 euros,



**« MÊME DANS DES MILIEUX COMME LES NÔTRES, QUI SONT CENSÉS ÊTRE OUVERTS, FÉMINISTES, TOLÉRANTS, ON EST CONFRONTEES À UNE FORME DE DÉVALORISATION, DE "DISQUALIFICATION" »**

ISABELLE ALFONSI  
collectif Les Vagues

78 % des hommes un budget de plus de 10 millions d'euros... », explique cette « ingénierie culturelle », qui siège aujourd'hui au Haut Conseil pour l'égalité créé, en 2013, par François Hollande. « Et puis, il y a les murs de verre : on va retrouver les femmes dans les milieux administratifs quand 70 % des métiers techniques restent l'apanage des hommes. Or, on ne pourra changer de paradigme que si on agit sur les financements, en conditionnant les aides publiques au degré d'égalité. » C'est sur le rapport de H/F que le ministère de la Culture, Françoise Nyssen, a appuyé, le 1<sup>er</sup> mars, ses propositions pour tendre vers la parité.

Un cabinet d'architecture, place du Général de Gaulle, rue des Pyrénées, à Paris. Ne traînent-ils que les femmes Elles sont quatre. « Ce n'est pas un choix », glisse l'une d'elles, c'est juste logique : alors qu'il y a trente ans on comptait moins de 8 % de femmes dans la profession, aujourd'hui, la moitié des architectes de moins de 34 ans sont des femmes.

Trente-quatre ans, c'est l'âge de Lucie Rosier, l'une des fondateures, en mai 2016, de MEMO (mouvement pour l'équité dans la maîtrise d'œuvre) : « Au-delà de la culture du maître, au-delà de la culture des "charrettes", peu propices pour s'occuper d'un enfant – des pratiques ancestrales que l'on reproduit par mimétisme –, l'architecture est un métier où le droit du travail n'est pas respecté, dénonce-t-elle. Stagiaires non rémunérés, salariés finissant à l'hôpital, burn-out... »

La jeune femme, mère célibataire d'une petite fille de 6 ans, nous guide vers sa cave aménagée, qui sert de lieu de réunion, d'accueil des clients et, accessoirement, de salle de répétition. Car Lucie est aussi guitariste. Une guitare manouche vénole et expérimentée. C'est d'ailleurs la musique, avant l'architecture, qui l'a fait se révolter : « Je joue depuis que j'ai 6 ans, je crois que je ne suis pas mauvaise, mais, même parmi mes copains, il

y a toujours un regard très critique sur mon jeu. Un mec qui joue depuis un an ou deux, on l'invite sur scène, et moi, non. » Elle grimace un sourire. « Mon quotidien en architecture, c'est aussi ça : douze hommes autour d'une table. Et moi. »

« L'architecture est un bien public à partager, explique-t-elle. Or, les territoires, les bâtiments, sont uniquement construits par des hommes. C'est l'homme blanc qui conçoit le monde. Prenez un truc aussi bête que les toilettes : on va prendre le même espace pour toutes sans même se poser la question de savoir pourquoi il y a toujours la queue chez les femmes et pas chez les hommes. Au mieux, ceux qui ont tendance à penser que les femmes sont des hommes comme les autres, fai été sur cette ligne-là, qui est celle de l'universalisme de la Révolution française. Je n'y crois plus. Je pense que, si les femmes avaient plus accès aux marchés publics, l'architecture en serait renouvelée. Or, de ce point de vue, la pratique en politique a eu un impact réel. Plus d'élus femmes, c'est plus de commanditaires femmes... La question des quotas n'est pas un but en soi, c'est un moyen. »

**« VIEUX MÂLES DE PLUS DE 60 ANS »**  
Bérénice Vincent ne dit pas autre chose : « Quand la vision du monde est déléguée à des vieux mâles de plus de 60 ans, c'est toujours la même vision du monde qui se reproduit. » En 2009, elles sont trois femmes à travailler chez Celluloid Dreams, une société de distribution et de production de cinéma : Delphine Besse, Julie Billy et Bérénice Vincent. « En discutant, on avait été frappées par le fait que, bien que féministes dans notre vie, on citait très peu de réalisatrices et on allait voir peu de films réalisés par des femmes, raconte cette dernière. Alors on a cherché à comprendre. » En 2013, elles fondent Le Deuxième Regard. Critiques de films, tables rondes, avant-premières, interviews autour



YASMINE GATEAU

de la question du genre... 200 membres, 3500 « amis » sur Facebook. Depuis 2017, deuxième étage de la fusée. Le Deuxième Regard a créé un collectif, 5050x2020, pour faire office de lobby politique.

C'est toujours le même scénario : avec, au départ, une poignée de femmes bien décidées. Le collectif les Maternitentes est né ainsi. En 2010, dans l'attente de son deuxième enfant, la documentariste Hélène Crouzillat partageait avec d'autres des difficultés pour l'accès à ses droits sociaux. « Chez les intermittents, très peu de gens prennent leurs arrêts maladie. C'est le monde de la débrouille et des solidarités. Corollaire dans ces organisations fonctionnant sur les liens affectifs et l'informel, l'absence de protection sociale... Dû coup, on a fait un travail d'accompagnement auprès des gens qui nous contactaient », raconte-t-elle... à l'imparfait. Car devant une telle tâche (sans compter l'élargissement du domaine de la lutte aux discriminations dans le travail, aux vacances et intérimaires), on s'épuise. Hélène Crouzillat a fini par raccrocher les gants.

Elles réinventent sans y prendre garde le syndicalisme mais mettent d'abord en avant les vertus de la sororité. Consciente que le monde de la photo était dispersé, éclaté entre divers métiers qui ne se connaissaient pas, « et très masculins », Marion Histen – 45 ans, quatre filles, trois sœurs, une mère féministe MLP dans les années 1970 – commence par inviter ses copines – et au-delà – pour l'apéro. Organisatrice depuis huit ans du festival Circulation(s) sur la jeune photographie européenne (jusqu'au 6 mai au Centquatre), elle appelle ça : Les Filles de la photo. Vingt à quarante personnes à chaque fois, rarement les mêmes. Au point qu'autour d'elle on la pousse à officier l'association.

« La question du féminisme est arrivée très vite, clivante, d'autant plus clivante quand elle

est portée par les femmes. J'ai été étonnée de voir que, pour beaucoup d'entre elles, être féministe était encore être hysterique, décébrée et pourquoi pas un peu homosexuelle, raconte celle qui, en février, a été nommée déléguée à la photographie au ministère de la culture, laissant du coup les rênes de l'association à Florence Moll et Chantal Nedjib. Au fond, le débat se divise entre celles qui pensent que la femme a une identité propre et celles pour qui la réelle partie c'est pas être différentes des hommes. Pour couper court, on a décidé de ne pas en faire une question centrale. Parce que, pour nous, le principal objectif, c'était l'entraide. »

On y revient. Zéro moyen, désir de rassembler au plus large, de mettre en réseau (« C'est un club, un laboratoire d'idées en mode convivial – notre ciment », rappelle Florence Moll), présidence collégiale (« Une manière de gouverner au féminin ? », souligne Chantal Nedjib). On retrouve chez Les Filles de la photo le même modus operandi qu'ailleurs, chez les filles de la culture.

Avec ici une spécificité : si partout ce sont essentiellement les chevaliers ouvrières qui sont à la manœuvre (distributrices de films, chefs de produit musical, galeristes...), chez Les Filles de la photo c'est sciemment que les artistes ont été purement et simplement écartés. Pas de photographes ! « Cela fausserait le jeu entre nous », plaident les invisibles de la production culturelle, qui, si elles s'attachent à redonner une place aux artistes – « Laisser le choix final libre mais faire en sorte qu'au minimum, le travail des femmes soit présenté dans les appels d'offres », suggère Florence Moll, en prenant pour exemple l'opération américaine Free the Bid – aimeraient repenser tout le système. Les femmes ont les postes, mais pas les titres ; les responsabilités, mais pas les salaires. Ainsi naissent les révoltes. ■

LAURENT CARPENTIER

# « Il y a un retour du texte dans la performance »

Vittoria Matarrese revient sur la genèse du festival Do Disturb, au Palais de Tokyo, ce week-end

## ENTRETIEN

D o Disturb, cet enfant turbulent devenu le grand rendez-vous de la performance à Paris, envahit le centre d'art tout le week-end. Rencontre sous forme de bilan avec Vittoria Matarrese, sa créatrice, à l'occasion de cette quatrième édition.

En quatre ans, Do Disturb, ovni à son lancement, a su imposer son style et son fonctionnement singulier. D'où est venue l'idée de sa forme, très profuse, qui s'empare de façon synchronisée de tous les espaces du Palais de Tokyo ?

En 2011, à la fin des travaux de réaménagement, on avait imaginé un projet d'« entr'ouverture » : j'avais alors programmé trente heures de performances non-stop, qui ont précédé l'ouverture officielle. L'idée était d'habiter tous les espaces du bâtiment pour donner au public la possibilité de tout visiter. C'est cette approche qui a dessiné les contours de Do Disturb. Ça fonctionnait si bien qu'on a eu envie de refaire un événement de ce type. Et en 2015, nous avons enfin eu le budget pour le faire.

L'impression de joyeux désordre qui s'empare du bâtiment n'est qu'une impression... ■

On dirait que c'est un chaos très loufoque, mais on travaille avec des « toppers » de théâtre, des gens qui donnent le top de départ et de fin. Chaque espace exploité à son régit, qui est relié par talkie-walkie à l'équipe de production. L'idée était vraiment de travailler par infiltration dans les espaces, de retravailler complètement la notion de scène et de temporalité et de ne surtout pas donner des pièces standard. D'où cette forme de promenade entre les performances, patrimoine, projets, qui laisse au public la liberté de choisir parmi une large palette artistique

« Cette année, il y a beaucoup de projets féministes, pourfendeurs, engagés, qui balaien toute la société »

C'est donc un grand moment de folie, avec des projets exigeants, mais c'est aussi un grand moment de divertissement. C'est important de mélanger les genres dans les institutions, d'ouvrir au maximum. C'est dans la prise de risques que l'on fait des découvertes.

Chaque année, vous allez chercher des projets de jeunes artistes émergents qui n'ont jamais été montrés en France. Quel est votre mode exploratoire pour suivre les évolutions de la performance ?

Pour chaque édition, je recherche des lieux partenaires qui nous apportent des artistes emblématiques de leur démarche. Pour la première, j'ai regardé dans les grandes institutions, à l'étranger et en France, qui étaient les interlocuteurs les plus intéressants dans le domaine. La deuxième année, je suis allée voir dans les écoles d'art, de design ou de cirque quels départements de recherche étaient les plus à la pointe. La troisième année, je me suis intéressée aux festivals, les « homologues » de Do Disturb. Cette année, je n'ai pas thématisé, et je me suis concentré sur des pôles de toutes natures qui m'intéressaient : Human Resources, un lieu associatif de Los Angeles géré par des artistes, A4 Arts Foundation, le Cap, en Afrique du Sud, qui est notre première collaboration avec

une institution africaine. Mais aussi le Hayward Gallery et The Store X The Vinyl Factory, de Londres, et le festival de performance Verbo, de São Paulo. Mais comme à chaque fois, ces partenariats ne représentent qu'une petite partie de la programmation générale.

De votre côté, vous avez ouvert cette année une résidence d'artistes consacrée à la performance, la Manutention, avec une programmation le jeudi tout au long de l'année. C'est une extension de Do Disturb ?

Oui. J'ai d'ailleurs invité l'institut d'esthétique, qui était en résidence en novembre-décembre, à participer à Do Disturb dans un concept élargi. On a construit des cabines de beauté gérées par des artistes, où le public pourra se faire faire des soins, et des choses très bizarres qui vont s'y passer !

En quatre ans, quelles évolutions avez-vous constatées dans le paysage de la performance ?

J'ai tendance à chercher des formes très hybrides, qui mêlent la danse, la musique, la magie, le cirque, les projections, etc. Mais dès la première année, les hybridations avec la danse contemporaine ont été particulièrement nombreuses. Cette année, je constate un retour du texte et comme une libération de la parole : il y a beaucoup de projets qui parlent, qui lisent, qui écrivent dans cette édition, alors que, souvent, il n'y en a pas, c'est vraiment plus de l'action. Avec beaucoup de projets féministes, pourfendeurs, engagés, qui balaien toute la société. Je n'ai jamais d'idée préconçue dans mes recherches, c'étaient simplement les projets les plus intéressants, les plus étonnantes, les plus beaux. ■

PROPOS RECUEILLIS PAR  
EMMANUELLE JARDONNET

## Le poisson de la discorde

Rémy Barché met en scène, au Théâtre Ouvert, à Paris, « La Truite », un déjeuner familial où s'expriment sentiments réels et non-dits

## THÉÂTRE

U n déjeuner de famille. Un de plus dans le théâtre d'aujourd'hui, qui aime mettre les problèmes sur la table. Mais celui-ci est particulier, parce que son auteur l'est. Il s'agit de Baptiste Amann, déjà repéré pour les deux premiers volets d'une trilogie, *Des personnes* (*Nous suffirions La Marseillaise...*) et *Des territoires* (*...D'une prison l'autre...*). Il a un regard, une écriture et une jeunesse (31ans) qui laissent espérer. Son déjeuner s'appelle *La Truite*, poisson sur lequel on apprend beaucoup en voyant le spectacle présenté au Théâtre Ouvert, dans une mise en scène de Rémy Barché. La première fois qu'il en est question, c'est quand Suzanne arrive chez ses parents, avec son compagnon, Samuel, sa petite fille, et une truite, qu'elle a prévue pour son repas.

Ce jour-là, toute la famille se retrouve pour fêter les 60ans du père. Une famille de filles : Suzanne a deux sœurs, Marion, qui elle aussi a un compagnon (Tom) et une petite fille, et Blanche, celle qui est toujours à l'autre bout du monde et revient parfois, sans prévenir, avec une fille, une nouvelle

amoureuse. Blanche arrive au débotté et en retard, il ne reste plus de blanquette de veau, mais la question n'est pas là. Ce qui compte, dans la pièce, tient moins au rituel qu'à l'assemblée : des gens qui vivent leur vie de français sans faire de bruit, ouvrent une boulangerie bio à la campagne, travaillent dans l'informatique, une pharmacie ou avec un lieu culturel. Une classe moyenne avec ses espoirs et ses désillusions, la menace du chômage, un brin d'usure.

### Monologues intérieurs

Baptiste Amann les observe avec une attention qui ne se contente pas de rendre compte de leur façon d'être et de parler. Il entre dans leurs têtes et livre leurs monologues intérieurs, qui recadrent ce qui est exprimé. Ainsi s'enlacent et se déchirent la réalité et sa perception, comme le font les personnages entre eux au cours du déjeuner où le père tarde à dire la nouvelle qu'il veut annoncer. Quand il reçoit les cadeaux, il gronde gentiment ses enfants : « Il ne fallait pas... surtout en ce moment. »

« Pourquoi tu as dit ça ? », demande une de ses filles. « Je ne sais pas », répond le père.

Puis tout le monde saura. Inutile de dire quoi. *La Truite* ne suit pas le chemin d'une énigme, elle traverse les courants des amours, conflits et enjeux d'une famille d'aujourd'hui dont les parents ont respiré dans leur jeunesse un air libertaire et l'ont légué en héritage à leurs filles, qui ne savent pas comment s'en dépatouiller. Histoire commune, direz-vous, souvent remise sur le métier du théâtre. Oui, mais le style fait la différence, et celui de Baptiste Amann impose sa tempe. Si elle en rend bien compte, la mise en scène de Rémy Barché fait trop de zèle : elle aurait pu s'offrir des coups dans le texte et nous éviter un long karaoke dont on se passera volontiers. Mais les comédiens sont à leur affaire : une bonne équipe, engagée à suivre *La Truite* jusqu'au bout de son voyage, sur la table de la cuisine familiale. ■

BRIGITTE SALINO

*La Truite*, de Baptiste Amann. Mis en scène : Rémy Barché. Avec Suzanne Aubert, Marion Barché, Christine Brûcher. Théâtre Ouvert, 4 bis, cité Véron, Paris 18<sup>e</sup>. Tél. : 01 42 55 74 40. Jusqu'au 14 avril. De 6 à 22 €. resa@theatreouvert.com

# Un accord franco-saoudien pour développer Al-Ula

La mise en valeur de ce site classé au patrimoine de l'Unesco sera confiée à une nouvelle agence tricolore

**A**près avoir vendu son savoir-faire à Abou Dhabi pour la construction du Louvre des sables, la France s'apprête à signer, mardi 10 avril, un accord de dix ans avec l'Arabie saoudite pour le développement du site archéologique d'Al-Ula, ouvert au public depuis 2008. Un chantier chiffré entre 50 et 100 milliards d'euros, dont une partie – à négocier – tombera dans les caisses de l'Etat français. L'annonce sera faite au cours de la visite en France du prince héritier saoudien Mohammed Ben Salman («MBS»).

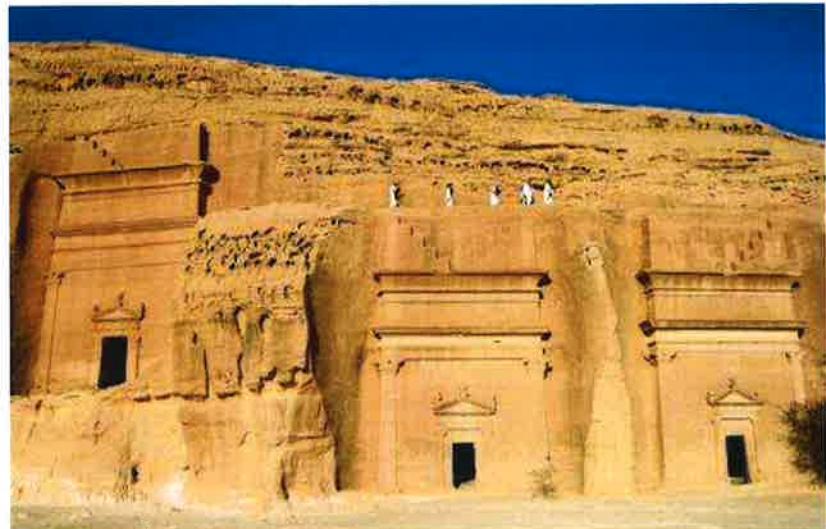
Le site d'Al-Ula – une zone désertique située à 1 heure 30 d'avion de Riyad, vaste comme la Belgique – compte des paysages d'une grande variété, des parois de roches volcaniques noires et des canyons ocre rouge, des étendues de sable blanc et des palmeraies. Toutefois, il abrite des ruines nabatéennes à couper le souffle, comparables à celles de Pétra, en Jordanie.

Tout commence à l'été 2017, quand le prince héritier met en place une commission royale pour le site d'Al-Ula. A sa tête, l'un

de ses proches, le prince Bader Ben Abdullah Ben Mohammed, celui-là même qui, selon le *New York Times* se serait porté acquéreur du *Salvator Mundi*, attribué à Léonard de Vinci et destiné à enrichir la collection du Louvre Abu Dhabi. Également mobilisé : le très tonique Amr Al-Madani, CEO (*Chief Executive Officer*) au profil très anglo-saxon. L'idée, qui s'inscrit dans la Vision 2030 de «MBS», est simple : faire de ce site un haut lieu de la culture et du tourisme, mais aussi une zone franche, vecteur de transformation sociale et économique d'un pays qui avait jusque-là gommé toutes ses racines préislamiques.

**L'idée est aussi de transformer la vieille ville en une cité touristique sur le modèle de Marrakech**

**Des tombes sur le site archéologique d'Al-Ula.** HASSAN AMMAR/AP



L'activité touristique étant loin d'être le point fort du royaume wahhabite, «MBS» s'est tourné vers un pays expert en la matière, la France. Après un premier échange avec le ministre des affaires étrangères, Jean-Yves Le Drian, Emmanuel Macron prend le relais début novembre 2017 et missionne Gérard Mestrallet, président du conseil d'administration d'Engie, pour négocier l'accord. Ce choix ne tient pas au hasard : le groupe énergétique produit entre 10 et 15 % de l'électricité de l'Arabie saoudite.

Les Saoudiens ont alors un modèle en tête : Marrakech. L'idée n'est pas seulement de valoriser le site archéologique, mais aussi de

transformer la vieille ville d'Al-Ula, aujourd'hui sinistre, en une cité touristique à la marocaine, animée par des artisans et des artistes. Actuellement, le site reçoit de 20 000 à 30 000 visiteurs par an. Le pays en espère entre 1,5 et 2,5 millions lorsqu'il sera totalement ouvert, à l'horizon 2035.

Pour amener les Saoudiens à considérer les compétences françaises, Gérard Mestrallet a invité l'équipe d'Al-Ula... aux Baux-de-Provence (Bouches-du-Rhône). Dans les Carrières de lumière, un lieu géré par Culturespaces, filiale d'Engie, il montre la maestria de la France en matière de son et lumière. A Gordes (Vaucluse), dans le Luberon, il suggère aux Saoudiens de s'inspirer des règles d'urbanisme régissant les parcs naturels.

Sans attendre, Gérard Mestrallet conçoit un accord-cadre. Le premier volet est archéologique. De-

puis une dizaine d'années, une équipe franco-saoudienne mène des fouilles avec peu de moyens. Pour passer la vitesse supérieure, des apports technologiques sont prévus, avec l'usage de satellites, de drones et de dirigeables. Deux institutions sont envisagées. Un premier musée, situé sur le site, devrait traiter de l'histoire des tombes nabatéennes et autres inscriptions visibles à Al-Ula.

## Agrotourisme et trekking

Un autre, plus axé sur la recherche et couplé à des chaires doctorales dans les grandes universités françaises, portera sur la civilisation arabe. L'ensemble est ambitieux, supposé atteindre trois fois l'envergure du Louvre Abu Dhabi. En complément, sont prévus un volet lié à l'agrotourisme et des activités sportives (trekking, vélo et promenades à cheval). Une filière du cheval arabe

avec élevage, reproduction et dressage fait partie du «package».

Afin de mettre tous ces projets en musique aussitôt après l'officialisation de l'accord, la France créera en mai une agence, abandonnée par des fonds saoudiens mais dont l'Etat sera seul actionnaire. Présidée par Gérard Mestrallet, elle pourrait être dirigée par Didier Selles. L'ancien administrateur général du Louvre a négocié l'accord entre la France et les autorités émiriennes pour le Louvre Abu Dhabi. En plus de l'agence, les Saoudiens abondent un fonds de dotation en faveur du patrimoine français. Et le grand chantier d'Al-Ula sera mené en même temps qu'un autre projet d'envergure : le Red Sea Project, à 200 kilomètres de là, où le royaume ambitionne de créer une station balnéaire.

La France espère bien que le pilotage du projet permettra aux entreprises tricolores de décrocher une part prédominante des contrats de construction des routes, infrastructures et autres aéroports. D'autres accords sont aussi prévus, entre l'Arabie saoudite et Campus France, pour la formation des jeunes Saoudiens aux métiers du tourisme, de l'archéologie et de l'agriculture. Et l'Institut du monde arabe sera associé à l'organisation, en 2019, d'une exposition itinérante en France sur le thème d'Al-Ula. ■

ROXANA AZIMI

## D'autres coopérations artistiques

Lundi 9 avril, la ministre de la culture, Françoise Nyssen, et son homologue saoudien, Awwad Saleh Al-Awwad, devaient signer une déclaration d'intention fixant le cadre d'une coopération artistique entre les deux pays. Plusieurs accords ont déjà été noués. L'Opéra national de Paris effectuera une mission d'audit pour accompagner les Saoudiens dans la création d'un orchestre national. La Femis, l'Ecole nationale supérieure des métiers de l'image et du son, accueillera pour sa part de jeunes cinéastes saoudiens pour un programme de formation. Enfin, l'Institut national de l'audiovisuel (INA) apportera son expertise sur les contenus audiovisuels.

## The Psychotic Monks récompensés au festival Chorus

Le groupe parisien était l'un des cinq finalistes de ce prix

**V**endredi 6 avril, lors de la finale du prix Chorus, tremplin destiné à révéler des nouveaux talents des «musiques actuelles», il n'y aura pas eu de mention du nom de Jacques Higelin, décédé le jour même. Aucun des cinq groupes qui se sont succédé au Rifix et au Tutti – deux des petites salles de La Seine musicale, sur l'île Seguin, à Boulogne-Billancourt, où est organisé le festival Chorus des Hauts-de-Seine – n'a inscrit à sa prestation une reprise qui aurait été décidée au dernier moment. Ces cinq groupes disposaient chacun d'un court programme de trente minutes pour convaincre un jury d'une dizaine de personnes et le public.

A l'applaudimètre de cette jeune audience, peut-être parce que ce serait le plus proche de ce qu'ils écoutent quotidiennement, le trio Thé Vanille, plutôt pop ; Faire, autre trio, plutôt dans

l'option electro dansante ; et Aloïse Sauvage, seule en scène, qui déclenche des séquences mélodiques et rythmiques pour accompagner son parler-chant. D'Aloïse Sauvage a déjà été repérée, «*Phone/A force d'être à fond*», repris en chœur. Avec, en plus, le rock puissant du duo Equipe de foot (un guitariste, un batteur) ; celui bruitiste, expérimental du quartette The Psychotic Monks : la finale du prix Chorus reflète bien ce qui agite les musiques actuellement.

**Bouillonnement et déflagrations**  
Particularité de ce prix, mis en place depuis plusieurs années, chaque groupe passe un entretien avec le jury à l'issue des concerts et avant la délibération. «Ce n'est pas un grand oral, c'est assez détendu», précise David Ambard, programmeur du festival. C'est un moyen d'évaluer les groupes au-delà du concert, de sentir où ils sont dans leur développement. A la marge, c'est une rencontre qui peut

influer quand il y a des hésitations des jurés après une prestation, si l'on sent de la conviction, une envie, de la sincérité.»

Tard dans la nuit, le jury a fait connaître son choix : c'est The Psychotic Monks, groupe parisien extrême, qui est le lauréat du prix Chorus 2018, doté de la somme de 10 000 euros pour son accompagnement professionnel. Le groupe a déjà enregistré un album, sorti en avril 2017. Le concert est un terrain de jeu qui en densifie le propos. On songe alors parfois aux déflagrations du groupe allemand Faust, aux recherches vers l'intensité sonore du japonais Keiji Haino. Le chant, en anglais, y est un des éléments d'un bouillonnement renforcé par les deux guitaristes, en saturation et effets Larsen, le bassiste et claviériste et le batteur. Quelques moments calmes, avant des relances, des sursauts. L'improvisation semble y avoir une place importante, dans un cadre établi. ■

SYLVAIN SICLIER

VILLENEUVE-D'ASCQ (NORD),  
NORDSTEMMEN (BASSE-SAXE) - envoyé spécial

**L**a lumière viendra-t-elle un jour sur ce que Karl Münter a fait, à Ascq (Nord), dans la nuit du 1<sup>er</sup> au 2 avril 1944 ? Une chose est sûre : ce n'est pas dans un prétoire que l'on connaîtra le fin mot de l'histoire. La justice allemande a tranché. Le parquet de Celle (Basse-Saxe) a annoncé, le 27 mars, qu'il mettait fin aux poursuites visant cet ancien SS de 95 ans soupçonné d'avoir participé au massacre de 86 civils après que le train où il se trouvait a été attaqué par un groupe de résistants dans cette petite bourgade à la fin de la seconde guerre mondiale.

Jusqu'au soir de sa vie, Karl Münter sera donc resté un fantôme pour les juges. Après la Libération, il leur avait déjà échappé une première fois. C'était à l'été 1949, à Lille, lors du procès des auteurs de ce massacre méconnu, «l'Oradour du Nord», comme l'avait qualifié *Le Figaro* à l'époque. Münter faisait alors partie des dix-sept anciens SS accusés d'«assassinats, association de malfaiteurs, pillages et complicité». Mais, comme sept d'entre eux, il ne s'était pas présenté devant le tribunal militaire. Condamné à mort par contumace, la peine ne fut jamais appliquée. Or, comme le prévoit le code de procédure pénale, celle-ci fut prescrite, le 6 août 1969, vingt ans après avoir été prononcée.

Des décennies plus tard, Karl Münter aurait-il pu être jugé une seconde fois ? Les descendants des victimes l'espéraient. Fin 2013, l'un d'eux, Alexandre Delezenne, apprend dans la presse que la justice allemande continue de s'intéresser aux crimes nazis. Des dossiers que l'on croyait définitivement refermés occupent de nouveau les enquêteurs. Ils s'appuient pour cela sur le procès de John Demjanjuk, un ancien gardien du camp d'extermination de Sobibor condamné à cinq ans de prison par la cour d'assises de Munich, en 2011, pour complicité d'assassinat de 28 000 juifs. À la suite de ce procès, l'Office central sur les crimes du national-socialisme, créé en 1958 et basé à Ludwigshafen (Bade-Wurtemberg), ouvrira une trentaine d'enquêtes contre d'anciens nazis. Comme sur Oskar Gröning, l'ancien «comptable d'Auschwitz», condamné à quatre ans de prison en 2016 et mort il y a un mois, le 9 mars, à 96 ans.

#### ENQUÊTE RIGOUREUSE

Si les atrocités commises par le III<sup>e</sup> Reich intéressent toujours la justice allemande, pourquoi ne serait-ce pas le cas du massacre d'Ascq, se demande alors Alexandre Delezenne ? Né en 1963, ce dernier a vécu une partie de son adolescence dans la maison de son grand-père, située juste en face de celle où le père de ce dernier a été tiré de son lit par des SS, vers 23 heures, le 1<sup>er</sup> avril 1944. «Mon grand-père a vu son père poussé de chez lui à coups de crosse par les SS», raconte-t-il. Mon arrière-grand-mère avait tout juste eu le temps de lui donner quelques tartines et une couverture en lui disant : «Reviens vite ! On ne t'a jamais revu.» L'homme avait 74 ans. C'était le plus âgé des 86 innocents assassinés cette nuit-là. Le plus jeune avait 15 ans.

Hanté par cette histoire, Alexandre Delezenne décide alors d'écrire à l'Office de Ludwigshafen. «On a beaucoup parlé – et c'est normal – des massacres de Tulle et d'Oradour-sur-Glane [9 et 10 juin 1944]. Mais j'ai toujours trouvé que l'on avait injustement oublié ce qui s'était passé à Ascq deux mois plus tôt», explique le quinquagénaire, qui vit aujourd'hui à Dunkerque (Nord), où il est mandataire judiciaire.

Outre-Rhin, la justice se saisit rapidement de l'affaire. Après une première visite en novembre 2014, des policiers allemands reviennent à deux reprises à Villeneuve-d'Ascq, en mars 2016, accompagnés cette fois du procureur de Dortmund (Rhénanie-du-Nord-Westphalie), spécialisé dans les investigations sur les crimes nazis, ainsi que d'un procureur parisien. Lors de leur troisième visite, qui dure cinq jours, ils arpencent les lieux du massacre, prennent des photos, interrogent des témoins, collectent des docu-



Les victimes du massacre d'Ascq (Nord), dans la nuit du 1<sup>er</sup> au 2 avril 1944.  
BERLINER VERLAG/ARCHIV/  
PICTURE ALLIANCE/ZB/MAXPPP

d'une étude de référence sur le sujet (Ascq 1944), Les Lumières de Lille, 2014.

Dans sa maison de Villeneuve-d'Ascq, cette professeure d'histoire à la retraite a conservé une foule de notes prises au cours de ses recherches dans les archives départementales du Nord et dans les fonds de la justice militaire conservés au Blanc (Indre). Or, dans ces documents, le nom de Münter apparaît à plusieurs reprises. Lors d'un interrogatoire, le 12 février 1948, le lieutenant Werner Hauck, chef du convoi attaqué par les résistants français, indique que l'une des sections qu'il commandait «était sous les ordres de l'Oberscharführer [adjoint] Münter Heinrich Karl Heinz, 25 ans environ, 1,75 mètre environ, cheveux blonds, originaire de Saxe ou de Thuringe».

Pendant le procès de Lille, auquel il s'est dérobé, Münter est de nouveau cité. Le 3 août 1949, l'un des accusés fait ainsi la déposition suivante : «J'ai été envoyé dans le village (...) Münter, qui était dans un commando, a demandé mon pistolet et je le lui ai donné. Après cela, Münter m'a dit d'aller au train chercher une arme.»

Quel usage a-t-il fait du pistolet qu'il s'est fait remettre ? Pourquoi a-t-il demandé à l'un de ses camarades d'aller «chercher une arme» ? Les archives ne le disent pas. Pas plus qu'elles ne permettent de savoir quelle fut précisément son attitude quand les SS firent irruption dans la gare d'Ascq, juste après l'attaque du convoi. Une descente à laquelle il a pourtant participé, comme le confia le lieutenant Hauck aux enquêteurs, le 17 mars 1948. Dans la gare, raconta ce dernier, «une dispute et une bagarre ont suivi, au cours desquelles furent échangés des coups de poing et de crosse. (...) Je puis [toutefois] affirmer qu'en ma présence aucun coup d'armes à feu ne fut tiré».

#### CASCADE D'INJUSTICES

Sixante-dix ans plus tard, il est donc impossible d'en savoir plus. Contacté par *Le Monde* après la décision du parquet de Celle, l'avocat allemand de Karl Münter ne souhaite pas «faire le moindre commentaire». À Nordstemmen, la paisible bourgade de Basse-Saxe où il a refait sa vie après la guerre comme peintre en bâtiment et où il vit encore, dans une petite maison proche de la gare, les langues ne sont pas davantage prêtes à se délier. Lui-même ne répond pas au téléphone. Quant à ses proches, parents ou amis, tous font le même accueil au journaliste curieux de recueillir leur réaction après la décision de la justice allemande de suspendre ses poursuites : «Foutez-nous la paix !», «Arrêtez avec ces vieilles histoires !». Tout juste apprendra-t-on que Karl Münter est un passionné de *plattdeutsch*, un dialecte germanique du nord de l'Allemagne à l'étude duquel il s'est consacré au sein d'un club du troisième âge.

A Villeneuve-d'Ascq, où le maire Gérard Caudron (divers gauche) a invité Emmanuel Macron à présider les cérémonies du 75<sup>e</sup> anniversaire du massacre, en 2019, l'amertume domine chez les descendants des victimes. Comme l'explique Jacqueline Duhamel, «il y a le sentiment que cette histoire, depuis le début, n'a pas été qu'une cascade d'injustices». En 1949, le procès s'est déroulé dans une atmosphère électrique. Sous la pression de l'extérieur, et notamment des communistes qui réclamaient la mort des «bourreaux d'Ascq», c'est plus «un simulacre de procès, bâclé et motivé avant tout par le désir de vengeance» qui a eu lieu, explique l'historienne.

Sixante-neuf ans plus tard, alors qu'avait surgi l'espoir que la justice corrige ses erreurs passées, l'interruption des poursuites contre Karl Münter crée une intense frustration. «Je ne comprends pas que la justice française considère ce qui s'est passé comme crime de guerre et non comme crime contre l'humanité. Pour moi, c'est un crime contre l'humanité de révéler des civils dans la nuit pour les fusiller, et il ne peut donc y avoir prescription», estime M. Delezenne. On aurait pu dire : «À Ascq, enfin, la justice est passée.» La réalité est que ce qui aurait pu être l'un des tout derniers procès de la seconde guerre mondiale n'aura pas lieu, et cela à cause d'une décision de la justice française. ■

# Le bourreau d'Ascq court toujours

Karl Münter, 95 ans, ne sera jamais jugé. Soupçonné d'avoir participé, en avril 1944, au massacre de 86 civils dans cette bourgade du Nord, l'ancien SS restera à jamais un fantôme des prétoires

ments. Le tout dans la plus grande discréption. «Ils nous avaient fait promettre de n'en parler à personne pour ne pas mettre l'enquête en péril», se souvient Sylvain Calonne, président de la société historique de Villeneuve-d'Ascq, encore impressionné par la «rigueur extrême» de ces enquêteurs qui semblaient «avoir déjà tout lu sur cette histoire avant même de venir».

Parallèlement, l'enquête suit son cours outre-Rhin. En janvier 2016, le parquet de Dortmund perquisitionne chez trois anciens membres de la 12<sup>e</sup> division SS, baptisée «Hitlerjugend» («jeunesse hitlérienne»), dont une partie se trouvait à Ascq le 1<sup>er</sup> avril 1944. Deux d'entre eux assurent qu'ils n'étaient pas sur les lieux du massacre. Le troisième reconnaît qu'il était présent, avoue même être entré dans plusieurs maisons, mais jure qu'il n'a tué personne de ses propres mains. Il s'agit de Karl Münter. Pour les enquêteurs, cela suffit à justifier une mise en examen en vue d'un éventuel procès. Après tout, Demjanjuk, en 2011, et Gröning, en 2015, ont bien été condamnés pour «complicité d'assassinat». Il n'avait pourtant pas été prouvé qu'ils avaient participé activement à la mise à mort des déportés à Sobibor et à Auschwitz.

En annonçant avoir lancé de nouvelles investigations contre Karl Münter, à l'automne 2017, la justice allemande avait toutefois prévenu : «Avant de décider s'il y aura ou non un procès, nous attendons une réponse de la France», avait alors indiqué au *Monde* le parquet de Celle, en Basse-Saxe,

auquel avait été entre-temps transféré le dossier du Münter, lui-même étant résident dans ce Land du nord de l'Allemagne.

Or, cette réponse a douché les espoirs de M. Delezenne et de la dizaine d'autres descendants de victimes qui étaient présents, comme lui, à se constituer parties civiles en cas de procès. Début mars, le bureau d'entraide pénale internationale du ministère français de la justice a en effet estimé que Karl Münter ne pouvait être poursuivi en Allemagne dans la mesure où il avait été déjà condamné en France, en 1949, quand bien même l'ancien SS avait été jugé par contumace. Le ministère de la justice se fondait pour cela sur l'article 54 de l'accord de Schengen, qui stipule qu'une personne qui a été jugée par un des Etats signataires ne peut être poursuivie pour les mêmes faits par un autre Etat lié par le même accord. Enfin, la chancellerie affirme dans son avis que les faits jugés en 1949 ne sont pas des crimes contre l'humanité, imprescriptibles, mais bien des crimes de guerre, prescrits au bout de trente ans.

En se conformant à l'avis de la France, ce qui indique en toutes lettres le communiqué publié le 27 mars par le parquet de Celle, l'Allemagne a donc mis un point final aux poursuites engagées contre Karl Münter. Pour cerner son rôle exact dans la nuit du 1<sup>er</sup> au 2 avril 1944, on donc désormais réduit à consulter les archives. Celles-ci sont loin d'être muettes, comme nous avons pu le constater grâce à Jacqueline Duhamel, auteure

# Cultura

[www.corriere.it/cultura](http://www.corriere.it/cultura)  
[www.corriere.it/lalettura](http://www.corriere.it/lalettura)

di Paolo Mieli



## Incontro a Torino Grafica e notizie, l'idea dell'arte di Gianluigi Colin

Oltre trent'anni di progetti, idee, disegni, intuizioni grafiche che hanno lasciato il segno — anche e non solo — sulle pagine del «Corriere della Sera». Sono quelli raccontati in *No news good news* (volume curato da Arturo Carlo Quintavalle e pubblicato da Rizzoli), una «biografia per l'immaginazione» dedicata a Gianluigi Colin, alla sua arte e al suo lungo lavoro di art director del quotidiano. Un impegno che



continua come cover editor del supplemento «la Lettura». Oggi sarà Colin stesso a raccontarsi ai lettori, a partire dal suo libro, in un incontro al Circolo dei lettori di Torino (ore 18.30, via Bogino 9). Con lui interverranno Nicola Davide Angerame, curatore e critico d'arte, Marcello Jori, artista, e Alberto Slinigaglia, presidente dell'Ordine dei giornalisti del Piemonte.

Da un saggio di Emilio Gentile (Laterza) emerge che il 25 luglio 1943 i progetti dei militari contro Mussolini, predisposti indipendentemente dalle decisioni del Gran Consiglio, risultarono decisivi nel determinare il collasso del regime

# LE VANTERIE DI DINO GRANDI

## IL GERARCA FASCISTA ESAGERÒ IL RUOLO CHE AVEVA AVUTO NEL FAR CADERE IL DUCE



**Ministro**  
Originario di Mordano (Bologna) Dino Grandi (1895-1988) fu uno dei capi più importanti del fascismo squadrista. Dopo la presa del potere fu ministro degli Esteri (1929-1932), ambasciatore a Londra (1932-1939), ministro della Giustizia (1939-1943). Nel luglio 1943 presentò il famoso ordine del giorno che innescò la caduta di Mussolini

spettiva di «morire per Mussolini e per Hitler». Il 22 luglio Grandi fu ricevuto da Mussolini e gli parlò apertamente della sua intenzione di presentare un ordine del giorno. Il 24 lo stesso Grandi fece pervenire al ministro della Real Casa Pietro Acquarone una lettera per il re con il testo dell'ordine del giorno (a condizione che il plico venisse consegnato al sovrano solo dopo le 17, quando la riunione dell'organo supremo del regime aveva già avuto inizio). Questa l'accertata successione degli eventi.

Furono, in tempi successivi, lo stesso Grandi e Luigi Federzoni a sostenere di essere stati loro ad aver preteso la convocazione di quel consesso. I due sostengono anche di aver avuto fin dall'inizio l'intenzione di «abbattere il Duce e la dittatura», più precisamente di «eliminare» Mussolini. Ma secondo Giuseppe Bottai — che ne scrisse sul proprio diario il 23 agosto del 1943 — l'arresto di Mussolini era stato, invece, conseguenza «d'un moto indipendente dal nostro, di ormai accertate origini militari». Badoglio aveva svolto nell'altro che il ruolo di «deus ex machina messo dalla Corona tra il nostro moto e il moto militare».

Mussolini, un anno dopo i fatti, il 1º luglio del 1944, raccontò sul «Corriere della Sera» di aver con queste parole messo in guardia i suoi oppositori nel terzo e ultimo intervento di lui pronunciato in quella notte concitata: «Signor attenzione! L'ordine del giorno Grandi può mettere in gioco l'esistenza del regime». Per poi aggiungere, dopo il voto per la restituzione al re del comando delle forze armate: «Voi avete provocato la crisi del regime!». L'ultimo segretario del Pnf, Carlo Scorsa, confermò, nel 1968, di aver udito quelle frasi. Ma Tullio Cianetti — che ne scrisse in carcere alla vigilia del processo di Verona (dicembre 1943) — diede una versione differente dell'accaduto: quelle parole Mussolini non le aveva mai pronuncia-

### Bibliografia

Ecco la collana che ripercorre le date cruciali dell'Italia unita

Esce in libreria il 12 aprile il saggio di Emilio Gentile *25 luglio 1943* (Laterza, pagine 288, € 18), dedicato alla caduta del regime fascista. Il volume fa parte della collana «10 giorni che hanno fatto l'Italia», inaugurata da Laterza con il saggio *25 aprile 1945* di Carlo Greppi (pagine 244, € 18). Le altre date scelte per la serie spaziano dal 5 maggio 1860 (partenza dei Mille da Quarto) al 26 gennaio 1994 (discesa in campo di Silvio Berlusconi). Tornando al 25 luglio, numeroso sono le testimonianze dei protagonisti: Benito Mussolini, *Storia di un anno. Il tempo del bastone e della carota* (La Fenice, 1984); Dino Grandi, *25 luglio*, a cura di Renzo De Felice (Il Mulino, 1983); Luigi Federzoni, *Italia di ieri per la storia di domani* ( Mondadori, 1967); Giuseppe Bottai, *Diario 1935-1944*, a cura di Giordano Bruno Guerri (Rizzoli, 1982).

te. Gentile, uno dei più autorevoli allievi di Renzo De Felice, mette in dubbio — sulla base di un'accurata esegesi delle testimonianze di tutti gli altri partecipanti alla seduta del Gran Consiglio e di documenti inediti provenienti dalle carte di Federzoni — le ricostruzioni di Grandi e dello stesso Mussolini. Tra l'altro lo fa in polemica esplicita con il suo maestro: «Sorprende», scrive, «che uno storico scrupoloso come De Felice abbia accreditato, senza avanzare alcun dubbio, la veridicità delle frasi mussoliniane sulla base delle citazioni di Scorsa e di Grandi nei loro libri, trascurando il fatto che sia Grandi sia Scorsa in un'altra versione del loro racconto li avevano ignorate». In ogni caso, prosegue Gentile, «dai nuovi documenti risulta provato che le versioni sulla notte del Gran Consiglio, date da Grandi, da Federzoni e da altri gerarchi nei loro resoconti, sono state più volte rielaborate e modificate con evidente abuso del senso del polo».

La verità che emerge dal libro di Gentile è che furono altri — non certo Grandi — i gerarchi che presero l'iniziativa di sollecitare la convocazione del Gran Consiglio; che i diciannove votanti dell'ordine del giorno Grandi non si proponevano obiettivi comuni; che comunque tra questi obiettivi non c'era la destituzione di Mussolini, né tanto meno il suo arresto e neppure la fine del regime; che il Duce stesso, infine, non ebbe una lucida coscienza di quel che stava accadendo in quella notte. Se Mussolini considerava l'ordine del giorno Grandi, da lui conosciuto prima della riunione, un atto «inammissibile e vile» (come «sembra» che lo avesse definito lui stesso), perché, si chiede Gentile, «accettò che venisse discussa in Gran Consiglio e ci chiedere su di esso la votazione, anche se non era obbligato a fare né l'una né l'altra cosa, dal momento che solo al capo del governo, presidente di diritto del Gran Consiglio, spettava di fissare l'ordine

Tre mesi dopo il 25 luglio 1943, cioè quando erano trascorsi meno di cento giorni dalla defenestrazione di Benito Mussolini, il suo successore, Pietro Badoglio, parlando agli ufficiali pronunciò queste testuali parole: «Il fascismo non è stato rovesciato da noi, da Sua Maestà o da me; il fascismo è caduto per forza esterna, ma per la sua crisi interna; non poteva resistere più... Lo hanno abbattuto gli stessi componenti del Gran Consiglio... che votarono, la sera del 24 luglio, a maggioranza contro Mussolini e ne segnarono la fine. Finalmente». Il maresciallo Badoglio, in quell'occasione, raccontò solo una parte della verità, essendo stato poi accertato che dai vertici militari (i generali Vito Ambrosio, Giuseppe Castellano e il capo della polizia Carmine Senise, ad ogni evidenza non all'insaputa di Vittorio Emanuele III) furono precedentemente predisposti i piani per un colpo di Stato. Un golpe elaborato senza coinvolgere nessuno dei gerarchi del regime. E che — magari non in quel preciso istante — sarebbe scattato comunque. Ne è certo lo storico Emilio Gentile, come si evince dalle pagine iniziali del suo libro 25 luglio 1943, che sta per essere dato alle stampe da Laterza.

Il Gran Consiglio, istituito nel 1923, nel 1928 era diventato l'organo supremo del regime fascista. Nei suoi vent'anni di vita, si era riunito 186 volte, l'ultima, prima di quella del 24 luglio, il 7 dicembre 1939. Poi per quasi quattro anni non era stato più riconvocato, neanche al momento dell'ingresso dell'Italia nella Seconda guerra mondiale (10 giugno 1940), allorché Vittorio Emanuele III aveva dovuto cedere, molto malvolentieri, alla richiesta avanzata di Mussolini di essere delegato al comando supremo di tutte le forze armate. Quel comando che adesso, secondo l'ordine del giorno presentato da Dino Grandi, all'epoca presidente della Camera dei Fasces e delle Corporazioni, avrebbe dovuto essere restituito al re.

E veniamo ai giorni decisivi. Il 10 luglio del 1943 le truppe alleate erano sbucate in Sicilia e la reazione dell'esercito mussoliniano era stata del tutto inefficace. Nel pomeriggio del 16 luglio, Carlo Scorsa (segretario del Pnf dal 19 aprile del 1943) assieme ad alcuni gerarchi era andato da Mussolini per un «conciliabolo» sul da farsi a seguito di quegli insuccessi militari. Il 19 luglio Mussolini aveva incontrato Adolf Hitler a Feltre per chiedere aiuto contro gli invasori. In quelle stesse ore Roma era stata bombardata da aerei inglesi e americani dopo che erano stati lanciati volantini in cui si suggeriva alla popolazione di ribellarsi alla pro-

**Personaggi** In un libro di Nicola Attadio (Bompiani) le avventure della prima leggendaria giornalista investigativa americana, una donna orgogliosa e libera

## Fingersi matta per raccontare il manicomio, la sfida di Nellie

di Luisa Prohztato

È requieta e libera. Negli anni in cui era impensabile per le donne strapparsi la pelle di madri e mogli (*eper natura*), la quindicenne Elizabeth Cochran ha già chiaro che mai la sua vita dipenderà da un uomo: «Maí barattare la propria dignità in cambio di sicurezza». Elizabeth vuole per sé un lavoro (che sconcerza!) e non uno qualsiasi, inoltre ha un forte senso di giustizia che le dà uno sguardo capace di partire da sé per entrare nelle condizioni degli altri.

Siamo a cavallo tra Otto e Novecento. Soffia quel vento di cambiamento sociale in cui si muovono i primi passi dell'indipendenza (innanzitutto economica) femminile. La ragazza ha il fiuto del cronista e la capacità di mettersi in gioco. Lo farà di-

ventando, con il nome Nellie Bly (una donna non può firmarsi con il suo nome), la prima reporter sotto copertura del giornalismo americano. E non solo.

Ora Nicola Attadio, autore e conduttore della trasmissione *Vite che non sono la mia* (Radio2), mette mano alle cronache del tempo e agli articoli della coraggiosa giornalista. E compone un romanzo-saggio-biografia, *Dove nasce il vento. Vita di Nellie Bly, a free american girl* (Bompiani), e ci porta un vento che, proprio perché lontano, mostra limiti che oggi non risiamo più a vedere.

Il racconto si svolgono su più piani: la storia del giornalismo, le condizioni sociali durante la rivoluzione industriale e la vita di Nellie, una donna che incide sul cambiamento.

Giornalista, prima corrispondente americana sul fronte orientale della Grande

guerra, poi manager d'azienda e di nuovo giornalista (inventa una rubrica in cui mette in contatto chi chiede aiuto con chi può darlo), Nellie ha bruciato tutte le tappe dell'emancipazione. Ribellandosi. Ogni volta che qualcuno cercherà di rimetterla al suo posto.

Il primo atto è una lettera rivelata al «Pittsburgh Dispatch». Ha vent'anni e la sua rabbia per mostrare quello che tutti vedono, ma non dicono, svela un talento che convince il direttore del quotidiano ad assumersela. Nel primo articolo racconta le «ragazze senza» (bellezza, denaro, talenti) e puntualizza due temi fondamentali dell'emancipazione femminile: la libertà si conquista attraverso il lavoro e la parità di paga con gli uomini. La sua irrequietezza la porterà a New York, al «World» di Joseph Pulitzer, con il reportage sul manicomio femminile, dove si fa internare. Di-

venta una celebrità. Non basta: le convenzioni incarnate dai direttori cercano di respingerla in un giornalismo più adatto alle donne.

Nelle non si piega. Convinta che l'informazione è utile se migliora la vita delle persone e che il giornalismo deve denunciare per cambiare. Non ha ideologie. Nellie, salirà sul palco delle suffragette quando già è popolare come testimonial della lotteria per il voto alle donne. Il «vento» di Nicola Attadio ce la porta con le sue debolezze e forze. Oggi che l'emancipazione femminile, dopo l'accelerazione di quel periodo, procede a passi incerti, c'è ancora più bisogno di quella responsabilità. Hai l'illusione di libertà. Quella libertà, però, te la devi ancora creare. Un secolo e mezzo dopo l'irrequieto *free american girl* mostra ancora una strada.



● Il libro di Nicola Attadio *Dove nasce il vento, a metà strada fra romanzo e biografia*, è edito da Bompiani (pp. 206, € 16)

© RIPRODUZIONE RISERVATA

**Domani al Senato****La diaspora azionista  
nella vita della Repubblica  
Convegno a Roma**

Che ruolo hanno avuto gli ex esponenti del Partito d'Azione nell'Italia repubblicana? Come hanno influito, in quanto intellettuali o dirigenti di altri partiti, in alcuni momenti cruciali di transizione? È la questione che verrà affrontata domani a Roma in un convegno organizzato dall'Istituto piemontese per la storia della Resistenza «Giorgio Agostin» e dall'Archivio del Senato nell'ambito dell'iniziativa annuale

Lo storico  
Piero Craveri

**Glielismo e azionismo. Cantieri aperti.** L'incontro, che si svolge presso la Sala degli Atti parlamentari della Biblioteca del Senato (piazza della Minerva 38), è diviso in due sessioni.

Nella prima, che comincia alle ore 10, si parla del decennio 1958-1968, dall'elezione di papa Giovanni XXIII alla contestazione studentesca: dopo l'introduzione di Paolo Soddu, intervengono Alessandro Giaccone,

Giuseppe Parlato e Guido Crainz, moderati da Giovanni De Luna. La seconda sessione, che comincia alle 14.30, è dedicata alla fase tumultuosa di transizione avviata nel 1989 e sfociata nelle prime elezioni politiche con il sistema maggioritario, nel 1994. Al dibattito, introdotto da Andrea Ricciardi, partecipano Leonardo Casalino, Simona Colarizzi, Piero Craveri, Andrea Manzella. Modera Giovanni Orsina.



del giorno delle sedute?». E perché «non propone un proprio ordine del giorno o non rinvia la seduta come era in suo potere di fare e come altre volte in passato era accaduto?»

Su quel che realmente si disse i gerarchi nella lunga riunione notturna del Gran Consiglio (durò dieci ore) non c'è certezza. Alcuni dei congiurati si riunirono a casa di Federzoni nel pomeriggio del giorno successivo (nel momento in cui Mussolini, uscito dall'incontro con il re, fu caricato su un'autoambulanza e privato della libertà). Li redassero un verbale che avrebbe dovuto far fede delle parole realmente pronunciate. Ma questo prezioso documento non è mai venuto alla luce e quel che ne sappiamo risponde alle versioni lacunose e contraddittorie che ne fecero poi quasi tutti i partecipanti, alcuni molto tempo dopo l'accordo. Grandi, il principale artefice della cospirazione, poteva vantare di aver scritto, il 21 aprile 1940, una lettera a Mussolini suggerendogli, con dotte argomentazioni, di tenere l'Italia fuori dal conflitto. Il Duce non gradì quella missiva e definì quelle di Grandi «profezie cervellotiche di un intellettuale che legge troppi libri e fa poca ginnastica». Poi però, poco più di un mese dopo, a seguito del crollo della Francia, Grandi si era ricreduto e Galeazzo Ciano, il 9 agosto 1940, aveva annotato sul proprio diario i termini di questo ripensamento: adesso Grandi era diventato un grande fau-

99

**I interrogativi**  
**Come mai il dittatore accettò che venisse discusso e votato l'ordine del giorno se lo riteneva un atto inammissibile?**  
**Non era obbligato a farlo**

**Diffidenza**  
**Vittorio Emanuele III non si fidava perché Grandi avrebbe voluto a capo del governo Enrico Caviglia, nemico personale di Badoglio**

tore dell'alleanza con Hitler. L'ex ambasciatore italiano a Londra andò poi a combattere sul fronte greco-albanese. Di qui inviava al Duce lettere piene di entusiasmo, ma, secondo le sue ricostruzioni successive, fu proprio in questo momento — nel 1941 — che si convinse della necessità di metter fine alla dittatura mussoliniana.

**C**hi lesse allora gli scritti pubblicati da Grandi fra il 1941 e l'inizio del 1942, scrive Gentile, «mai avrebbe sospettato in lui un gerarca avverso allo Stato totalitario, alla continuazione della rivoluzione fascista, al razzismo, all'antisemitismo, all'alleanza con la Germania nazista, alla guerra in corso». Avverzione che in un libro del 1983 Grandi avrebbe retrocessato addirittura al 1932 (eccezione fatta per Hitler che all'epoca non era ancora salito al potere). È vero però — ce ne sono testimonianze — che dopo essere tornato in Italia dalla Grecia, Grandi, privatamente, iniziò a polemizzare con il regime. «A Bologna — mi ha riferito Arpinati — Grandi fa il frondista liberale e monarchico», annota Ciano nel diario. Nel gennaio del 1942 avrebbe detto (la fonte è sempre Ciano): «Non so come ho fatto a contrabbandarmi per fascista durante venti anni».

All'epoca (fino al febbraio del 1943) Grandi era ministro della Giustizia e, in quanto tale, incontrava il re due volte alla settimana per la

**Gioia**  
Milano, 25 luglio 1943: manifestazioni in piazza Duomo dopo le dimissioni e l'arresto di Benito Mussolini, che provocarono il crollo del regime fascista  
(Archivio Fotografico Preussischer Kulturbesitz, Berlino). Il 10 luglio 1943 gli Alleati erano sbarcati in Sicilia, travolgendo la resistenza italiana

firma delle leggi. Talvolta lasciava trasparire le sue esitazioni e il sovrano regolarmente gli rispondeva con cinque parole: «Sì fidi del suo re». Secondo il generale Puntoni questi incontri duravano pochi minuti. Una volta il gerarca si sfogò con il genero del Duce confidandogli che a suo avviso il re era «rimbecillito». Vittorio Emanuele III probabilmente non voleva dar spazio alle confidenze di Grandi perché non se fidava e perché sapeva che questi avrebbe voluto al posto di Mussolini il maresciallo Enrico Caviglia, nemico personale di Badoglio al quale invece pensavano lo stesso re e le persone sulle quali faceva affidamento. Per di più Grandi nelle ore che precedettero la seduta del Gran Consiglio intendeva cedere a Giuseppe Bottai il suo incarico di presidente della Camera. È singolare, osserva acutamente Gentile, che pensasse a ciò con il consenso del Duce «negli stessi giorni in cui meditava su come defenestrarlo».

**S**ul frondismo di Federzoni esiste invece qualche testimonianza di Giuseppe Bottai. Ma non si tratta di gran cosa: «Anch'egli annaspava; tutti annaspavamo», ammette lo stesso Bottai. Federzoni, tra l'altro, non andò neanche alla citata riunione del 16 luglio convocata da Scorsa a Palazzo Venezia. In conclusione, scrive Gentile, «le versioni di Grandi e di Federzoni sull'origine del 25 luglio e sul loro ruolo non corrispondono alla realtà effettuale degli eventi e neppure al ruolo che gli aspiranti tiranici hanno raccontato di aver svolto nella notte del Gran Consiglio».

E siamo alla notte del Gran Consiglio. Grandi racconterà di essersi recato all'appuntamento con delle bombe in tasca e di aver avuto un ruolo da protagonista. «Nella realtà», precisa Gentile, anche qui «de cose si svolsero diversamente da come Grandi le ha raccontate, con frequenti discordanze nella cronologia e nella sequenza degli incontri con altri gerarchi, con inesattezze o inventazioni di cose dette o fatte». Il giorno successivo — mentre Mussolini è a colloquio con il re — Grandi si rende irreperibile. Bottai anche. E pure Federzoni. Uno dei pochissimi che in quelle ore sembra aver mantenuto un contatto all'altezza degli eventi è Giuseppe Bastianini.

La conclusione a cui giunge Gentile è che, nel senso pieno del termine, «non ci fu congiura per eliminare politicamente il Duce» e non ci fu «complotto con il re». Tra l'altro il sovrano, come si evince dal diario di Bottai, era considerato dai promotori dell'ordine del giorno Grandi «infido»: sarebbe capace, scriveva l'ex ministro dell'Educazione nazionale, «di «scoprirci» dinanzi a Mussolini... Non sarebbe la prima volta, né noi saremmo stati le prime vittime del gioco «mussoliniano», non «fascista», si badi, del re». Che poi molti gerarchi, a cominciare da Grandi, si siano voluti vantare — anni e anni dopo — di aver avuto un ruolo da giganti in quella cospirazione e di aver con ciò contribuito a cambiare (in meglio) la storia è qualcosa di umano e di comprensibile. Anche se le loro ricostruzioni risultano davvero traballanti ad un attento esame — come quello di Gentile — di ciò che è realmente accertabile.

paolo.miele@rcs.it

© RIPRODUZIONE RISERVATA

«La Lettura» Nel numero del supplemento in edicola fino a sabato 14 anche un racconto di Nicola Guaglianone e le analisi sul consumo delle nuove droghe

**Miliardi di esseri nel nostro corpo: il microbiota siamo noi**

di Jessica Chia

**N**on siamo soli. Dentro al nostro corpo miliardi e miliardi di micro-organismi viventi affollano gli organi umani. Nel nuovo numero de «La Lettura», il #332 in edicola fino a sabato 14, i biologi Manuela Monti e Carlo Alberto Redi spiegano come questa popolazione di diverse specie animali (il microbiota) ridefinisca l'identità biologica di un essere umano. E ci porti a confrontarci con il concetto di «conindividuo», che mette in crisi il nostro senso (fino a oggi singolare) del sé.

Si parla ancora di corpo e sensazioni nel nuovo numero

del supplemento: mentre Francesca Balocco, Stefano Cappa e Francesco Piccolo riflettono sul rapporto tra organi e sentimenti (con un'analisi su cervello, cuore e anima), Amedeo Fenello ripercorre la storia dell'olfatto e della funzione sociale degli odori. Nell'Europa dell'*ancien régime*, fino al Settecento, lo storico analizza come i miasmi del mondo siano legati alla cultura e all'educazione all'odore, che cambia da un'epoca all'altra e da un gruppo sociale all'altro.

E intorno al tema dell'olfatto Laura Zangarini propone una piccola «biografia» dei fiori. Partendo dal testo di Isabell Kranz, *Le parole dei fiori*.



La copertina de «La Lettura» #332 è firmata da Tom Friedman (Saint Louis, Missouri, 1965)

Un alfabeto della lingua delle piante (traduzione di Francesca Gabelli, in libreria per Bompiani dal 18 aprile), sono proposti dieci esempi (letterari, cinematografici e di opere musicali) in cui i fiori, da *American Beauty* a Proust, hanno rappresentato un'emozione, traducendo il linguaggio dei sentimenti umani.

Ma le sensazioni del nostro corpo non sempre sono naturali. Gli articoli di Viviana Mazza e Gianni Santucci indagano il problema delle «nuove» droghe che si sono imposte sul mercato: sono i farmaci oppioidi, che negli Usa uccidono 122 persone al giorno. Lo racconta anche l'intervista di Alessandra Coppola all'artista

sta e fotografa Nan Goldin (Washington, 1953) che, dopo una tossicodipendenza (e due overdose) da ossicodone, ha intrapreso una battaglia contro queste sostanze liberamente vendute negli Usa.

Ed è la ricerca delle sensazioni forti che sta alla base dei luoghi del divertimento, come i luna park. Ai parchi più visitati del mondo è dedicata la visualizzazione della settimana, a cura di Michela Lazaroni. Accompagna il grafico un racconto di Nicola Guaglianone (Roma, 1973), sceneggiatore, tra i vari, di *Lo chiamavano Jeeq Robot* (2015, in cui una delle scene cardine è ambientata in un luna park di Roma) che per il

nuovo numero scrive un testo immaginario all'interno di un parco divertimenti.

E c'è molto altro nell'inserto in edicola. Un articolo è dedicato a Karl Marx — in occasione dell'anniversario della nascita, duecento anni fa — e al suo pensiero, di cui il sociologo Emmanuel Wallerstein rivendica l'attualità nella conversazione con il sociologo Marcello Musto.

E ancora, il reportage di Stefano Bucci racconta la scoperta che è stata fatta nel sottosuolo di Torino durante gli scavi per la realizzazione del nuovo museo *Nuvola Lavazza*: i resti di una chiesa paleocristiana del IV-V secolo.

© RIPRODUZIONE RISERVATA

## EFEMÈRIDE HISTÒRICA



► **Atemptats** Desolador aspecte d'un carrer londinenc després d'un atemptat amb cotxe bomba de l'IRA, el 8 de març de 1973.

## Vint anys de pau i murs

**L'accord de Divendres Sant**, que va acabar amb el conflicte a Irlanda del Nord, compleix avui dues dècades **La desconfiança regna** entre catòlics i protestants tot i el silenci de les armes

EL PERIÓDICO  
BARCELONA

El conegut com a acord del Divendres Sant va suposar el final de 20 anys d'un conflicte armat en un racó d'Europa que va provocar 3.500 morts i almenys 47.000 ferits. La guerra de l'Ulster, que va enfocar grups paramilitars protestants unionistes -probritànics- i catòlics republicans -favorables a la reunificació de l'illa d'Irlanda- ha deixat una profunda empremta en aquesta regió, en la qual encara perdura la desconfiança, tot i que tant un costat com l'altre han compartit Govern i Parlament en aquest llarg període de pau.

Els murs que encara es mantenen a la ciutat de Belfast són una prova que encara falta per arribar a una reconciliació duradora entre totes dues comunitats.

Ara, algunes d'aquestes divisions de formigó són visitades pels turistes, com el mur que separa el barri catòlic de Falls Road del protestant de Shankill Road. Els guies aprofiten per explicar als visitants la història dels dos districtes durant el conflicte segons el punt de vista d'un costat o de l'altre.

Peadar Whelan, per exemple, no deixa de mostrar als seus clients els graffitis que decoren el mur de la banda catòlica i, en par-

ticular, el de Bobby Sands, el membre de l'IRA que va morir a la presó després d'una vaga de fam de 66 dies. Whelan explica que va conèixer Sands a la presó. L'ara guia turístic va passar 16 anys pres per intentar matar una policia britànica. A l'altre costat del mur el guia és Noel Large, un altre exconvict de l'Ulster, Large és dels que pensa que malgrat que Irlanda del Nord ha trobat la pau, encara no ha arribat la «reconciliació». Opinió en la qual coincideix des de l'altre costat del mur Whelan, per a qui, si bé «la guerra s'ha acabat», la gent segueix «inquieta» per la possibilitat que tornin els enfrontaments.

### Cita a Downing Street

Malgrat els ressentiments, són pocs els que no reconeixen l'èxit del pacte al qual es va arribar el 10 d'abril de 1993. Un acord al qual es va arribar en unes negociacions esquitxades de fites històriques. No només es va aconseguir fer seure en una mateixa taula Gerry Adams, l'aleshores líder del Sinn Féin, braç polític de l'IRA, i David Trimble, màxim responsable en aquells anys del majoritàri Partit Unionista de l'Ulster (UUP). També i per primera vegada

### L'enfrontament entre les dues comunitats va causar 3.500 morts i 47.000 ferits

### L'aniversari se celebra a les portes del 'brexit' i al cap de 15 mesos sense Govern autònom

des que Michael Collins va acceptar el 1921 la divisió d'Irlanda, dos líders republicans d'Irlanda del Nord, Adams i el seu número dos, el difunt Martin McGuinness, van trepitjar Downing Street, on van ser rebuts pel que era primer ministre britànic, Tony Blair. Va ser el 13 d'octubre de 1997.

A més a més de Blair i el seu homòleg Bertie Ahern, en les negociacions va tenir un paper clau l'aleshores president dels EUA, Bill Clinton. El mediador en les negociacions va ser el senador nord-americà, George Mitchell, que aquella tarda plujosa de fa 20 anys es va dirigir als mitjans davant el castell de Stormont, a Belfast, seu del Parlament regional i de les converses, per pronunciar la frase esperada: «En complau anunciar que s'ha arribat a un acord».

La cohabitació política no ha sigut fàcil. De fet, Irlanda del Nord està sense Govern des de fa 15 mesos, després que saltés pels aires l'Executiu autònom que comptava des de feia deu anys el Sinn Féin i el Partit Unionista Democràtic (PUD). Malgrat la falta de Govern i del brexit que amenaça de restablir una frontera estricta a Irlanda del Nord, la celebració per aquests 20 anys de pau serà molt gran. ■

## COMPAREIXENÇA AVUI

### El fundador de Facebook demanarà perdó al Congrés dels Estats Units

RICARDO MIR DE FRANCIA  
WASHINGTON

Són dies d'humilitat i contrició a Menlo Park (California), la posada en escena a què obliguen els últims escàndols que envolten Facebook. Els principals executius de la companyia fa diversos dies que van d'entrevista en entrevista demanant disculpes pel cas de Cambridge Analytica, la consultora política que va utilitzar de forma indeguda les dades personals de 87 milions d'usuaris de la xarxa social, i per l'ús de la seva plataforma per difondre desinformació política i notícies falses, una de les estratègies que el Kremlin va utilitzar per interferir en les passades eleccions nord-americanes. Aquesta gira de relacions públiques arriba aquesta setmana al Congrés dels Estats Units, on el fundador i president del gegant tecnològic, Mark Zuckerberg, testificarà davant tres comitès durant dos dies.

«No n'hi ha prou de connectar la gent, hem d'assegurar-nos que aquestes connexions són positives», els dirà Zuckerberg a ses senyories, segons consta en la declaració inicial de la seva primera compareixença d'avui i que ja s'ha fet pública. En el seu parlament, defensa el caràcter «idealista i optimista de la companyia», però reconeix que s'han cometès molts errors, assumeix personalment la responsabilitat i

### Zuckerberg assumirà les culpes per l'escàndol de Cambridge Analytica

anuncia mesures per evitar que es repeteixin. «És clar que no vam fer prou per evitar que les nostres eines s'utilitzessin també per fer mal. Això va per les notícies falses, la interferència estrangera en les eleccions, el discurs d'odi i també els desenvolupadors i les dades privades. No vam ser prou conscients de la nostra responsabilitat i va ser un gran error. L'error va ser meu i ho lamento», diu Zuckerberg en la declaració.

**A L'ULL DE L'HURACÀ** // Facebook fa mesos que es troba en l'ull de l'huracà arran de les investigacions que acusen el Govern rus d'haver utilitzat la plataforma per soscavar la democràcia en diversos països occidentals amb una guerra de desinformació i propaganda. «Vam anar massa lents a descobrir i respondre a la interferència russa», admet Zuckerberg en la declaració inicial. Però aquests problemes s'han intensificat en les últimes setmanes, al saber-se que Cambridge Analytica, una firma de big data que va treballar per a la campanya de Donald Trump, s'havia apropiat indegudament de dades personals de 87 milions d'usuaris. ■



## LLIBRES

# La 'catàstrofe' palestina del 1948, amb ulls de nen

Relat autobiogràfic de Salah Jamal il·lustrat per Miquel Ferreres

CRISTINA MAS  
 BARCELONA

Quan, de ben jove, Salah Jamal va decidir incorporar-se al Front Popular per a l'alliberament de Palestina, al carnet de l'organització algú va decidir posar-li de nom de guerra Abu-Làhab, l'oncle de Mahoma que segons l'Alcorà va intentar assassinar el profeta. "Jo no em vull dir d'aquesta manera", li va dir al jove que vigilava la porta de l'oficina. "Doncs és el teu nom, i no et queixis. A mi em diuen King Kong, el gorila més gran del món", li va respondre.

És una de les moltes anècdotes del llibre *Nakba, 48 relats de vida i resistència a Palestina* (Tigre de Paper), del metge, historiador i escriptor palestí Salah Jamal (Nablus, 1951), que reconstrueix a partir dels seus records d'infantesa i adolescència l'expulsió dels palestins de la seva terra el 1948 i els anys posteriors. Són 48 relats autobiogràfics il·lustrats pel dibuixant de l'ARA Miquel Ferreres.

"Volia explicar la vida d'una família senzilla sota l'ocupació, el patiment i també la resistència", apunta Jamal, que als 17 anys va arribar a Catalunya i només ha pogut tornar a la seva ciutat natal de Cisjordània amb dos permisos de set dies. Però la novel·la defugia el dramatisme i s'empara en l'humor per transmetre al lector la història amb tota la seva cruesa, i alhora com una llíqüe de lluita i de supervivència: un pare orgullós i descregut a qui sortien malament tots els negocis, el joc de llençar pedres als soldats ("allà no hi ha esplais ni piscines, els nens són sempre al carrer i juguen a imitar els grans, i si els soldats els humillen, ells es reboten"), la vida en una casa minúscula amb l'àvia dormint al mig del passadís...

### Memòria

Els records personals es barregen amb la història política: el nasserisme, els fedaïns, la Guerra dels Sis Dies, Arafat. "Aquest llibre està dedicat als nets dels àrabs que viuen aquí, és una manera de transmetre la nostra història i d'ajudar-los a respondre a les preguntes que es plantegen", explica Jamal, que el 2014 va ser premiat per l'acadèmia d'escriptors palestí per la seva tasca de pont entre cultures.

Jamal i Ferreres són molt amics i han treballat a l'antiga: l'escriptor avançava els textos i el dibuixant els il·lustrava. "M'ha fet molta il·lusió perquè és l'experiència personal d'un palestí que ja és més català que palestí i perquè és posar-se a la pell d'un nen que vivia enmig d'una tràgedia però era feliç", diu Ferreres. També reconeix que personalment se sent identificat amb la causa pa-

lestina perquè va estar "molt de temps enganyat sobre el que passava al Pròxim Orient, com la majoria de l'opinió pública europea als anys 60 i 70".

D'entre tots els dibuixos, Jamal tria el que il·lustra la portada: nens refugiats enfundats en la roba de les absurdes donacions de l'UNRWA, l'agència de l'ONU per als refugiats palestins. "El pare no la volia, perquè deia que era una humiliació, però la mare un dia el va convèncer que anés a buscar la bossa. M'hi van enviar amb el meu germà i quan la mare la va obrir hi va trobar una combinació de roba interior, que va

regalar-li a l'àvia en un gest de mofa", recorda. Ferreres escull la del jove de 17 anys a bord d'un vaixell turc que el va portar fins a Barcelona.

Jamal sap que la memòria és un dels principals terrenys de batalla dels pobles que lluiten per no desaparèixer del mapa. "La Nakba [la catàstrofe, com anomenen els palestins l'expulsió i ocupació de la seva terra ara fa 70 anys] continua i s'ha ampliat. Jamal també parla sobre Catalunya: "Com a palestí, haig de defensar el dret a l'autodeterminació de tots els pobles".



01. Salah Jamal i Miquel Ferreres. PERÈ VIRGILI 02. Il·lustració sobre les donacions de roba de l'ONU. 03 L'exili de Jamal. MIQUEL FERRERES